

Zij is een hoer, hij is stoer

Gender en bijnamen
onder Nederlandse scholieren

Marijke Naezer
Institute for Gender Studies
Radboud Universiteit Nijmegen

Auteur: Marijke Naezer
Vormgeving omslag: Ans Wilders
Tekening omslag: Marten Bosma

Deze publicatie is tot stand gekomen in het kader van de prof. dr. C. Halkes
Scriptieprijs, een initiatief van het Institute for Gender Studies van de Radboud
Universiteit Nijmegen.

©2006 Marijke Naezer, Institute for Gender Studies, Master Thesis Series.
Postbus 9104, 6500 HE Nijmegen.
ISBN-10: 90-808648-3-8
ISBN-13: 978-90-808648-3-2

Voorwoord

Ruim een jaar geleden werd mijn aandacht getrokken door de manier waarop jongeren in mijn omgeving elkaar aanspraken. Voornamen werden met regelmaat vervangen door woorden als “chicky”, “lekker ding” en “patser”. Wat me hierbij opviel, was dat het vooral de meisjes leken te zijn die dit soort (suggestieve) bijnamen kregen. Mede door mijn interesse voor beeldvorming vroeg ik mij af wat dit precies te betekenen had. Toen ik voor mijn opleiding een onderzoek op het gebied van gender kon doen greep ik mijn kans en verzocht ik een aantal bekenden alle bijnamen op te schrijven die ze voor de andere sekse kenden, om deze eens te kunnen onderwerpen aan een meer systematische analyse.

De resultaten bevestigden mijn vermoedens: er bestond een grote asymmetrie in de bijnamen voor meisjes en jongens, niet alleen in aantal, maar ook in betekenis en waardering. Naast interessante conclusies wierp dit onderzoek echter ook veel nieuwe vragen op. Mijn afstudeeronderzoek bood me de mogelijkheid met (een deel van) deze vragen aan de slag te gaan.

Het resultaat hiervan heeft u nu in handen. Dit had nooit tot stand kunnen komen zonder de fantastische medewerking van klas 4Hg en klas 3BHA3 van het Eddy Hillesum Lyceum in Deventer, hun leraren Nederlands, meneer Suurenbroek en meneer Van der Vinne, en de coördinator van de afdeling Handel & Administratie op het vmbo, mevrouw Pennings. Ik wil hen bij deze nogmaals heel hartelijk bedanken voor hun medewerking en inzet. Tot slot wil ik nog mijn begeleider, prof. dr. W.H.M. Jansen, bedanken voor al haar adviezen en kritische vragen, die me stimuleerden om steeds weer een stapje verder te denken.

Inhoudsopgave

Inleiding	5
H 1. Theoretisch kader	11
§1.1 Taal en beeldvorming	11
§1.2 Referentie	13
§1.3 Bijnamen	14
§1.4 Gendernormen	18
§1.5 Ardener versus Searle	21
H 2. “Doe eens normaal man!” Normen met betrekking tot gedrag	25
§2.1 Goed gezelschap	26
§2.2 Meiden onder elkaar	31
§2.3 Lieve versus stoere jongens	38
§2.4 Jongens in spagaat	43
§2.5 Vergelijking	49
H 3. “Mooi van buiten...” Normen met betrekking tot uiterlijk	53
§3.1 Ze moet natuurlijk wel mooi zijn	54
§3.2 Vrouwelijk, maar niet hoerig	59
§3.3 Hij hoeft niet zo heel knap te zijn	64
§3.4 Uiterlijk als statussymbool	67
§3.5 Vergelijking	71
H 4. “Hij is een hoer, zij is stoer.” Normen met betrekking tot seksualiteit	75
§4.1 Het begint altijd met praten	76
§4.2 Anders dan wij	80
§4.3 Liever een “homo” dan een “player”?	84
§4.4 Het toppunt van mannelijkheid	90
§4.5 Vergelijking	94
H 5. Conclusie	97
Referenties	107

Inleiding

“De werkelijkheid is niets anders dan je eigen interpretatie ervan.”

A.M. Postuma

Mensen nemen de wereld om zich heen waar en vormen zich er een beeld van. Deze beeldvorming is een ingewikkeld proces dat zowel de articulatie van al gevormde beelden als de vorming van nieuwe beelden behelst. Mijn onderzoek heeft betrekking op de beeldvorming rondom gender, de sociale constructie van vrouwelijkheid en mannelijkheid. Taal speelt hier als middel om beelden te kunnen uiten en overbrengen een belangrijke rol in.

Mijn doel, inzicht geven in het proces van beeldvorming rondom mannelijkheid en vrouwelijkheid onder Nederlandse adolescenten door gesproken taal, wil ik bereiken door bijnamen als invalshoek te nemen. Met een bijnaam bedoel ik een niet persoonsgebonden naam die een persoon gebruikt om iemand anders te typeren, zoals “sukkel”, “lomperik”, “lekker ding” en “homo”. Uit dit soort bijnamen spreken de ideeën die een persoon heeft over gepaste en ongepaste menselijke eigenschappen en tegelijkertijd draagt het uiten van de bijnamen bij aan het vormen en continueren van deze ideeën. Bijnamen zijn dus bij uitstek geschikt om inzicht te krijgen in de tweezijdigheid van beeldvorming.

Verder baken ik het onderwerp af door me op *hegemoniale* genderbeelden te concentreren, zoals die uit de bijnamen naar voren komen. Hegemoniale genderbeelden zijn dominante constructies van vrouwelijkheid en mannelijkheid; normen die richting geven aan hoe je volgens de heersende opvattingen als man of vrouw hoort te zijn (Alsop e.a., 2002, p.140). In het volgende hoofdstuk zal ik het begrip verder toelichten. Aangezien bijnamen vaak gebruikt worden om afwijkingen van de norm te benadrukken, kan hieruit afgeleid worden hoe het wel hoort. Zodra je immers weet wat als “afwijkend” wordt bestempeld, kun je daaruit conclusies trekken met betrekking tot wat “normaal” is (Schur, 1971, p.124). Door de bijnamen terug te koppelen naar de leerlingen en hen er vragen over te stellen, heb ik er gendernormen uit af kunnen leiden. Deze normen dragen bij aan het beeld van wat “normale” jongens en meisjes zijn.

Zoals al kort aangestipt gaat het niet alleen om bijnamen die leerlingen voor de andere sekse hebben, maar ook om namen die aan leden van de eigen sekse gegeven worden. Op deze manier kan ik een completer beeld schetsen van verwachtingen die bestaan ten opzichte van meisjes en jongens en kan ik onderzoeken wat de verschillen tussen de bijnamen van meisjes en de bijnamen van jongens zijn. De centrale onderzoeksvraag luidt nu als volgt: *naar welke hegemoniale genderbeelden verwijzen de bijnamen die Nederlandse mannelijke en vrouwelijke scholieren voor elkaar hebben?* De kern van het onderzoek is de manier waarop hegemoniale

mannelijkheid en vrouwelijkheid zich tot elkaar verhouden. Daarnaast stel ik de invloed van opleidingsniveau en etniciteit op gendernormen aan de orde.

Het laatste doe ik, door als onderzoekseenheid twee schoolklassen van verschillende niveaus te nemen. Ik spreek daarom niet over adolescenten in het algemeen, maar over scholieren. De twee klassen die hebben meegewerkt aan het onderzoek zijn een havo- en een vmbo-klas van het Etty Hillesum Lyceum in Deventer. De vmbo-klas bleek voor een groot deel (70%) uit jongeren van allochtone afkomst te bestaan, van wie driekwart een Turkse achtergrond had. Daardoor werd het mogelijk ook etniciteit bij het onderzoek te betrekken. Ik heb de invloed van de dimensies opleidingsniveau en etniciteit tot op zekere hoogte uit elkaar kunnen houden dankzij expliciete verwijzingen van vmbo-leerlingen naar hun afkomst en door grondige analyse van de bijnamen. De grens tussen de twee factoren is echter niet altijd even duidelijk.

Het havo en het vmbo zijn beide vormen van voortgezet onderwijs, het vervolg op basisonderwijs. Het voortgezet onderwijs in Nederland bestaat uit drie schoolsoorten: vmbo, havo en vwo. Het vmbo, voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs, duurt vier jaar en is praktisch georiënteerd. Het havo, hoger algemeen voortgezet onderwijs, duurt een jaar langer en is meer theoretisch gericht. Nog theoretischer is het zes jaar durende vwo, voorbereidend wetenschappelijk onderwijs.

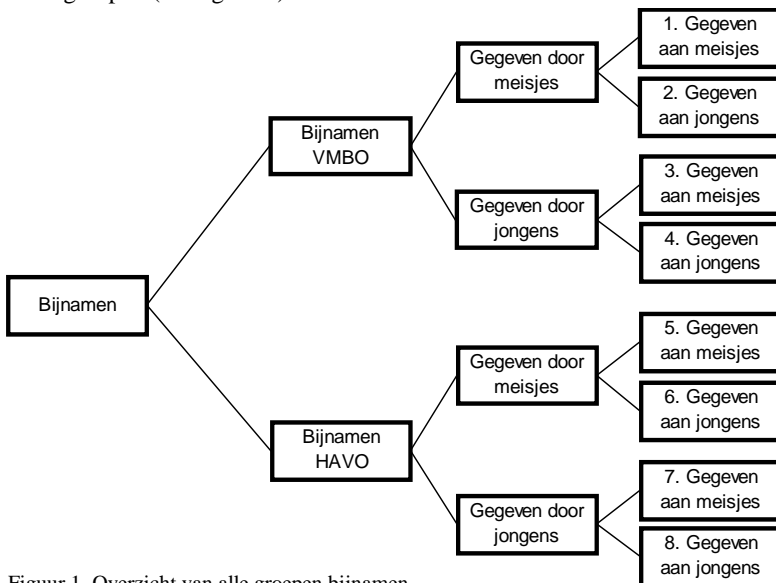
Het vmbo kent vier leerwegen, de basisberoepsgerichte, kaderberoepsgerichte, gemengde en theoretische leerweg. Het zou te ver voeren een gedetailleerde beschrijving te geven van elke leerweg. Het onderscheid zit vooral in de manier van leren en de aansluiting op vervolgonderwijs. Ik heb gewerkt met een klas uit de basisberoepsgerichte leerweg.

De neiging bestaat het vmbo, en daarbinnen vooral de basisberoepsgerichte leerweg, het “laagste niveau” onderwijs te noemen en vwo het “hoogste niveau”. Dit heeft onder andere te maken met het feit dat kinderen die op de basisschool de hoogste (“beste”) cijfers halen vwo-advies krijgen en de kinderen die de laagste (“slechtste”) cijfers halen vmbo-advies. Het leek mij interessant de twee uitersten met elkaar te vergelijken, mede op basis van literatuur (zie hoofdstuk 1) waaruit blijkt dat genderopvattingen samenhangen met sociale klasse en sociale klasse met opleidingsniveau. Op de school waar ik onderzoek deed bestonden de vwo-klassen echter voor het grootste deel uit meisjes. Nu had ik meerdere klassen bij mijn onderzoek kunnen betrekken om toch aan een redelijk aantal mannelijke vwo-leerlingen te komen, maar dat was praktisch gezien niet erg handig. Het zou betekenen dat ik verschillende roosters op elkaar af zou moeten stemmen. Om het overzichtelijk te houden heb ik er toen voor gekozen in plaats van een vwo-klas een havo-klas te onderzoeken.

De vmbo-klas is een derde klas, wat betekent dat de leerlingen gemiddeld veertien jaar oud zijn. De havo-klas is een vierde klas. Deze scholieren zijn gemiddeld vijftien jaar oud. Er is dus een klein verschil in de gemiddelde leeftijd. Omdat het verschil niet groot is en de leeftijd van individuele leerlingen nogal eens afwijkt, heb ik hier verder geen aandacht aan geschonken. In totaal draait mijn onderzoek om 48 leerlingen: dertig havisten en achttien vmbo-ers.

In de periode van 1 september 2004 tot en met 3 december 2004 heb ik door middel van verschillende onderzoeksmethoden data verzameld. Mijn strategie hierbij was het veldonderzoek: onder alledaagse omstandigheden (op school) worden gegevens verzameld bij veldbetrokkenen en informanten (de leerlingen) ('t Hart e.a., 1996, p.94). De methoden die ik heb gebruikt zijn zeer divers. Om te beginnen heb ik beide klassen een opstel laten schrijven over bijnamen, om erachter te komen waar de leerlingen zelf aan denken als ze het thema horen. Dit bood mij de mogelijkheid om op ideeën en de eerste bijnamen te komen.

Verder heb ik gebruik gemaakt van *free listing*, een simpele maar zeer krachtige techniek waarbij je informanten verzoekt alle X-en die ze kennen op te schrijven, of alle soorten van X (Bernard, 2002, p.282). Ik heb de leerlingen gevraagd alle bijnamen die ze kennen op te schrijven, zodat ik een lijst op kon stellen van de genoemde bijnamen. Deze lijst vormde de basis van mijn onderzoek en is in te delen in acht groepen (zie figuur 1).

Figuur 1. Overzicht van alle groepen bijnamen

Vervolgens hebben de scholieren door middel van *pile sorting* alle bijnamen ingedeeld in categorieën. Ik had hiervoor kaartjes gemaakt, met op elk kaartje een bijnaam. In groepjes van steeds vier jongens of meisjes maakten de leerlingen stapeltjes van de bijnamen die zij bij elkaar vonden horen. Doordat elke naam slechts in één categorie geplaatst kan worden, sluit je met deze techniek veel informatie buiten (Bernard, 2002, p.292). Dit probleem heb ik (gedeeltelijk) ondervangen door steeds twee gelijke groepjes dezelfde opdracht te geven. Dat wil zeggen: het *pile sorting* is gedaan door *twee* groepjes van vier jongens op het vmbo, *twee* groepjes van vier meisjes op het vmbo, *twee* groepjes van vier jongens op het havo en *twee* groepjes van vier meisjes op het havo. De groepjes van vier waren een middel om het overzicht te houden maar niet iedereen apart te hoeven laten categoriseren.

Tijdens het *pile sorting* stelde ik vragen als: waarom horen deze namen bij elkaar, wat zou een *cover term* voor elke categorie woorden zijn en wat is het verschil tussen de categorieën? Dit leverde interessante reflecties op over de aard van de bijnamen. Helaas is het *pile sorting* bij de jongens van het vmbo niet helemaal geslaagd, omdat de grote hoeveelheid kaartjes afschrikwekkend werkte, waardoor de concentratie al snel verdwenen was. Daar komt nog bij dat voor deze opdracht een vrij groot abstractievermogen gevraagd wordt, waar niet alle leerlingen over beschikken. Op een gegeven moment heb ik, terwijl nog niet alle bijnamen gesorteerd waren, de groepen laten stoppen. Omdat het me niet zinvol leek de jongens nogmaals te confronteren met een opdracht die te moeilijk voor ze was, heb ik de analyse van de door hen genoemde bijnamen in mindere mate op de *pile sorts* gebaseerd, maar meer op de data die ik uit andere methoden heb verkregen.

Een aanvullende methode was het rollenspel, waarmee ik het gebruik van bijnamen in de praktijk heb nagebootst. Elke leerling kreeg een blaadje met daarop een nummer en een bijnaam. Dit was de (geheime) rol van die persoon. Zelf had ik een overzicht met alle nummers en bijbehorende bijnamen. Ik riep steeds een nummer op en vroeg de actor wat hij of zij dit weekend gedaan had. Aan de hand van het antwoord hierop kon ik zien hoe deze persoon de bijnaam interpreteerde. Voordat ik daadwerkelijk met het rollenspel begon, legde ik de leerlingen uit dat ze alles mochten zeggen wat van toepassing was voor hun rol, dus niet alleen wat ze hadden gedaan, maar ook hoe ze dat hadden gedaan, met wie, hoe ze eruit zagen, kortom alles wat zijzelf belangrijk vonden voor hun personage. Bovendien mochten ze vrijuit praten op een manier die paste bij hun bijnaam, ook als dat zou betekenen dat er gescholden werd.

Als de persoon de desbetreffende rol inhoud had gegeven, vroeg ik de andere leerlingen het nummer van die persoon op een blaadje te schrijven, met daarachter de bijnaam die *zij* hem/haar zouden geven. Op deze manier kon ik bekijken welke bijnamen veel gebruikt worden en welke bijnamen aan bepaalde

activiteiten/karaktereigenschappen/uiterlijke kenmerken gekoppeld worden. Verder leverden de leerlingen wat “los” commentaar op de rollen, bijvoorbeeld door te fluiten, schreeuwen, lachen of klappen. Dit zegt veel over de waardering van de verschillende rollen.

Om achter de betekenis van bijnamen en de context waarin ze gebruikt worden te komen heb ik individuele, semi-gestructureerde interviews afgenomen, die gingen over het gebruik van bijnamen en ideeën over jongens en meisjes. Tijdens deze interviews kon ik dieper ingaan op de betekenis van de namen, het gebruik ervan door individuele leerlingen en de mening van de scholieren over “normaal” gedrag voor jongens en meisjes. In totaal heb ik twintig leerlingen geïnterviewd: vijf jongens en vijf meisjes uit elke klas.

Gedurende de gehele onderzoeksperiode heb ik (participerend) geobserveerd in de kantines van beide scholen en in de bus die tussen het station en de school reed. Dit maakte het mogelijk het gebruik van bijnamen in de praktijk te onderzoeken. Bovendien gaf het een beeld van de manier waarop scholieren met elkaar omgaan. Het (participerend) observeren bestond vooral uit onopvallend in de kantine en bus zitten en goed opletten. Van echte participatie was dus geen sprake, de nadruk lag op observeren.

Ik zal in hoofdstuk 2, 3 en 4 beargumenteren dat normen die scholieren hanteren op te delen zijn in drie hoofdgroepen: normen op het gebied van gedrag, op het gebied van uiterlijk en op het gebied van seksualiteit. Alvorens elke hoofdgroep in een apart hoofdstuk uit te werken, zal ik de theoretische achtergrond van mijn onderzoek verduidelijken in hoofdstuk 1. In de conclusie, hoofdstuk 5, zal ik alle hoofdstukken samen laten smelten in een overkoepelende analyse. Hierin zal het belangrijkste verschil centraal staan: dat tussen de geldende gendernormen voor jongens en die voor meisjes.

Hoofdstuk 1

Theoretisch kader

Om de achtergrond van mijn onderzoek te kunnen begrijpen is het noodzakelijk allereerst de theoretische achtergrond ervan te verduidelijken. Hiertoe geef ik in dit hoofdstuk een beschrijving van relevante discussies op het gebied van taal, gender, normen en beeldvorming. Verder licht ik de belangrijkste begrippen toe. Dit alles zal mijn theoretische uitgangspunten helder maken en inzicht geven in de deelvragen die uit de besproken thema's voortvloeien.

§ 1.1 Taal en beeldvorming

Over de relatie tussen taal en denken worden al decennialang interessante discussies gevoerd. Een van die discussies heeft te maken met beeldvorming, het proces waarin mensen zich een beeld vormen van de wereld zoals zij die waarnemen en tegelijkertijd reeds gevormde beelden articuleren. Wat en hoe iemand waarneemt, wordt mede bepaald door reeds bestaande ideeën, ervaringen en visies. Beeldvorming is dan ook een ingewikkeld proces (www.beeldvorming.net).

Bonvillain (1997, p.2) gaat in dit verband uit van een "cultureel model": een constructie van de werkelijkheid die gecreëerd, gedeeld en uitgewisseld wordt door leden van een groep. Dit model wordt niet expliciet geuit, maar het wordt gebruikt om gedrag te bepalen en te evalueren. Omdat de denkbeelden gedeeld en geaccepteerd worden door de groep, worden ze gezien als natuurlijk, logisch, noodzakelijk en legitiem. Een groep is echter nooit homogeen, maar gedifferentieerd op basis van onder andere gender, leeftijd, status, klasse en etniciteit. Dit kan leiden tot verschillen in noties. Hoewel veel assumpties gedeeld worden, is er dus wel degelijk sprake van variatie. Dit idee vormt de achtergrond van mijn onderzoek, dat (een deel van) het culturele model van adolescenten behandelt.

Een kwestie die naar voren wordt gebracht in het boek van Leegwater- van der Linden (1996, p.9) is de vraag: *weerspiegelt* taal beelden die mensen hebben of *vormt* taal deze beelden? Dit wordt bestempeld als een kip-ei kwestie: wat er het eerst was (taal of beelden) is niet duidelijk. Daarom wordt voorgesteld de relatie tussen taal en denken te bezien als een interactief proces (p.10). Andere schrijvers lijken in ieder geval mee te gaan met de visie, dat taal ideeën weerspiegelt. Een citaat uit Verbiest kan dit standpunt verduidelijken. Zij meldt hoe in een krant stond: "Lauwerkransen en vrouwen, daar gaat het dichters om." Hier spreekt dus impliciet het idee uit, dat dichters altijd heteroseksueel en mannelijk zijn. Vrouwen zijn nooit dichter, hooguit een beloning voor de mannelijke dichter (1997, p.8-9). Op deze

manier komen cultureel specifieke genderverhoudingen terug in de taal die mensen gebruiken.

Duidelijk is, dat in taal bepaalde ideeën weerspiegeld worden. Over de mate waarin taal ook daadwerkelijk het denken beïnvloedt, zijn niet alle auteurs het eens. Het probleem is: past het soort taal zoals hierboven geciteerd alleen bij je denkbeeld, pas je het zelf in in je eigen kader, of kan het ook echt ideeën opleggen? De meeste schrijvers gaan ervan uit, dat taal het denken wel degelijk beïnvloedt. In ieder geval zal conservatief taalgebruik niet bevorderlijk zijn voor verandering in de huidige verhoudingen (Verbiest, 1996, p.24; Sneller en Verbiest, 2000, p.78). Onderzoek van Van Alphen bevestigde haar vermoeden dat beroepsnamen de beroepskeuze kunnen beïnvloeden. Het lijkt erop, dat meisjes niet snel kiezen voor een beroep dat een mannelijke naam heeft. Ze verwoorden hun keuze vaker in termen van “iets met” (1996, p.52). De daadwerkelijke oorzaak hiervoor moet volgens Van Alphen nader onderzocht worden, maar ze is geneigd een beïnvloedende relatie tussen taalvorming (beroepsnamen) en conceptvorming (beroep) niet uit te sluiten. Verbiest en Sneller denken zelfs, dat zodra kritische taalgebruikers doorkrijgen hoe uit taal mannelijke dominantie spreekt, zij door zorgvuldig formuleren oude denk- en handelingspatronen kunnen doorbreken (2000, p.11).

Ook Jenkins (1997), Bonvillain (1997) en Morgan, O'Neill & Harré (1979) gaan uit van een sturende werking van taal. Bonvillain werkt dit verder uit in haar bespreking van de Sapir-Whorf hypothese (1997, p.51-52). Deze hypothese heeft betrekking op de vraag in hoeverre taal de gedachten stuurt en is op verschillende manieren samengevat. Bonvillain onderscheidt een “zwakke” en een “sterke” versie. De eerste houdt in, dat bepaalde elementen van taal de perceptie, attitude en het gedrag van sprekers beïnvloeden. De tweede gaat ervan uit, dat taal uiteindelijk bepalend is in dit proces. Het verschil zit dus in de mate waarin taal stuurt. Dat de Sapir-Whorf hypothese op verschillende manieren is samengevat, komt volgens Bonvillain doordat Sapir en Whorf zelf ook laveerden tussen de twee uitersten. Ze komt tot de conclusie dat geen van beide de relatie tussen taal, cultuur en denken als rigide en mechanisch zag, maar dat ze beide voorstander waren van het zien van deze relatie als een proces van dynamische interactie. Ook ik ga uit van een dynamische interactie: taal weerspiegelt de manier waarop mensen denken (het blootleggen van deze manier van denken is immers het doel van mijn onderzoek) en tegelijkertijd beïnvloedt taal het denken. De denkbeelden vormen vervolgens een richtlijn voor het bepalen van het eigen gedrag en gedrag van anderen (Bonvillain, 1997, p.2).

§ 1.2 Referentie

Een tweede discussie die de achtergrond van mijn onderzoek vormt, is de discussie met betrekking tot *referentie*, wat volgens de Van Dale (2002) “verwijzing” betekent. Er bestaan drie noties van referentie (Geiger, 1995, p.12-13). De eerste is de filosofische benadering, waarin referentie wordt gezien als de relatie tussen woord en ding. Het woord draagt dus zelf de verwijzing in zich. De speech act benadering besteedt meer aandacht aan de spreker die het woord uit. Aanhangers van deze benadering zien referentie als een pragmatisch fenomeen: het gaat erom wat mensen *doen* met woorden. Pas in deze handeling, de speech act, wordt referentie tot stand gebracht. Het woord zelf heeft deze macht niet. De laatste benadering, de communicatiebenadering, betreft ook de ontvanger bij referentie. Referentie wordt bereikt door conversatie tussen twee individuen. Samen, in conversatie, zorgen deze twee individuen ervoor dat woorden naar iets refereren.

Garnham (1995, p.31) wijst op het belang van het pragmatische aspect. Hij geeft als definitie van referentie “de relatie tussen linguïstische expressies en de objecten in de wereld waar de zin over gaat”. Hierbij kan het contextafhankelijke aspect van betekenis niet achterwege gelaten worden. Dit geldt niet alleen voor woorden waarbij niet meteen duidelijk is waarnaar ze verwijzen en waarbij de context de betekenis bepaalt, zoals “hoofd” (lichaamsdeel, baas), maar ook voor woorden waarbij geen sprake is van lexicale ambiguïteit. Je hebt immers altijd te maken met een bepaalde mentale voorstelling die mensen zich maken en die contextgebonden is. Mensen infereren betekenissen (p.33).

Ook Searle (1969), die zichzelf binnen de speech act benadering plaatst, legt de nadruk op de betekenisgevende mens. Hij geeft de volgende definitie van een *referential expression* (p.27): een *referential expression* is elke expressie die dient om een ding, proces, actie, etc. te identificeren. De term referential expression betekent niet dat het de expressie zelf is die refereert, in tegendeel: referentie is een *speech act*, uitgevoerd door de spreker, niet door de woorden (p.28).

De discussie tussen de *speech act* benadering en de communicatiebenadering blijkt uit veel hedendaagse literatuur. Moet de nadruk bij het bestuderen van taalgebruik liggen op de zender of op de ontvanger? Of op beide? Waar wordt betekenis gecreëerd? In Sneller en Verbiest (2002) wordt de nadruk op de zender, in dit geval de schrijver gelegd. Deze is niet geheel verantwoordelijk voor de interpretatie die de lezer aan een tekst geeft, maar kan er wel zoveel mogelijk aan doen om een boodschap zo onomstreden mogelijk te brengen, op een manier die bijvoorbeeld gendergeladen interpretaties uitsluit (p.22). De term die Sneller en Verbiest hiervoor introduceren is “adequate formulering”(p.3-4): een formulering die ervoor zorgt dat de tekst geïnterpreteerd wordt zoals de schrijver het bedoeld heeft. Schrijvers kunnen dit bereiken door zich te verdiepen in de raamwerken van waaruit zijzelf en lezers denken. Hierdoor kunnen zij verschillende

formuleringsmogelijkheden overzien en inschatten wat de effecten van bepaalde keuzes zijn. Als een schrijver dit kan, zal hij of zij in staat zijn adequaat te schrijven.

In een eerder boek van Sneller (1996) legt zij de nadruk vooral op de ontvanger, de lezer. Ze gaat hierbij uit van de *reader response criticism* benadering. Deze houdt in, dat de interpretatie van een tekst vooral ligt bij de lezer, het leesproces en het effect van literatuur. Er wordt dus afstand genomen van de auteur, wat Sneller een goede zaak vindt om twee redenen: auteurs doen met het laten uitgeven van hun werk afstand van hun tekst en geen enkele auteur is in staat de implicaties van haar of zijn tekst te overzien. Uiteindelijk is het de lezer die betekenis geeft aan de tekst, vanuit het eigen denkkader en vanuit een systeem van percepties, veronderstellingen en leesstrategieën van een bepaalde groep in een bepaalde tijd (p.9-10).

Mijn onderzoek past vanwege de gekozen methoden het best bij de speech act benadering: de nadruk ligt op de spreker. Door middel van een bepaald woord (een bijnaam) verwijst deze naar bepaalde ideeën. Hetzelfde onderzoek zou ook gedaan kunnen worden in de lijn van de communicatiebenadering, maar dit zou methoden vereisen die de nadruk op communicatie leggen. Dat is bij mijn onderzoek niet het geval: ik stel de spreker centraal. Ik sluit me hiermee tevens aan bij de “adequate formulering theorie”. Woordkeus, woordvolgorde en tekstopbouw zijn van zeer groot belang voor de manier waarop een tekst begrepen wordt. De spreker kan de luisteraar in de richting van een bepaalde interpretatie sturen. Een dergelijke benadering maakt het mogelijk teksten te analyseren op (verborgen) boodschappen. Dat wil overigens niet zeggen, dat ik de luisteraar geen enkele interpretatiemacht toeken. Al wordt een boodschap nog zo eenduidig geformuleerd, er zijn altijd individuen die het anders opvatten. Daarnaast is de context van belang voor de manier waarop een boodschap geïnterpreteerd wordt.

Bovendien moet nog een kritische kanttekening gemaakt worden bij het onderscheid tussen zender en ontvanger. Het zijn namelijk ideaaltypische categorieën, die in de praktijk soms moeilijk te onderscheiden zijn. De methode van het rollenspel laat de twee begrippen in elkaar overlopen. Doordat ik de leerlingen een bijnaam geef, worden zij namelijk ontvangers, wat niet aan lijkt te sluiten bij de invalshoek van mijn onderzoek. Maar zodra de leerlingen invulling geven aan hun rol, beschrijven ze wat zij bijvoorbeeld een typische “trut”, “schat” of “homo” vinden, ondanks het feit dat zij op dat moment degene zijn die de bijnaam hebben. De categorieën zender en ontvanger zijn dus niet zonder problemen van elkaar te onderscheiden en moeten vooral als analytische concepten gezien worden.

§ 1.3 Bijnamen

Ik richt mij op een klein deel van de Nederlandse woordenschat: bijnamen. De oorsprong van het woord bijnaam laat zich raden; het is letterlijk een bij-naam, een naam die een persoon krijgt naast de naam die de ouders hem/haar gegeven hebben

(Morgan e.a., 1979, p.16). Gewoonlijk wordt een bijnaam gezien als een persoonsgebonden naam. Ik bedoel echter met een bijnaam een niet persoonsgebonden naam die een individu gebruikt om iemand anders te benoemen en om diegene door middel van deze benoeming bepaalde eigenschappen toe te dichteren. Voorbeelden hiervan zijn woorden als “sukkel” en “lomperik”. Het gaat mij om synoniemen (woorden met een gelijke betekenis) en hyponiemen (woorden met een beperktere betekenis, “een soort van”) voor de woorden man/jongen en vrouw/meisje.

Dat namen een belangrijke plaats innemen in de samenleving wordt gedemonstreerd door Morgan, O’Neill en Harré (1979). Zij hebben onderzoek gedaan naar de associaties die samenhangen met voornamen. Hieruit bleek, dat bepaalde namen bepaalde verwachtingen met betrekking tot de drager ervan in zich droegen. Ze noemen om dit te bekrachtigen twee verschijnselen die laten zien hoe belangrijk een naam voor mensen is, namelijk jongeren die hun naam officieel laten veranderen en artiesten die een artiestennaam aannemen (1979, p.9-10). Mensen kiezen dan een naam die hun persoonlijkheid karakteriseert.

Verbiest wijdt een heel hoofdstuk (1997, p.31-46) aan de rol van namen in de relatie tussen mannen en vrouwen. Namen hebben een zekere gevoelswaarde en roepen associaties op. Treffend voorbeeld vormen de namen met een sexy connotatie die vrouwelijke fotomodellen vaak dragen, zoals Naomi en Cindy. De associaties die aan een naam verbonden zijn, zijn overigens niet universeel, maar bepaald door tijd en plaats. Namen zelf zijn bovendien modegevoelig. *Lange Frans en Baas B* scoorden in 2004 een hit met het nummer *Moppie*, wat ervoor zorgde dat deze bijnaam voor knappe meisjes van het ene op het andere moment razend populair werd. Ook plaats is een belangrijke factor in de populariteit van namen en de associaties die ze oproepen. Zo kan het zijn dat een naam die in Nederland heel populair is, in andere delen van de wereld helemaal niet voorkomt. Of dat namen die in Nederland geen speciale associaties oproepen, in andere werelddelen wel een bijzondere connotatie hebben. Het gebeurt bijvoorbeeld, dat niet-westerse prostituees westerse voornamen aannemen, omdat die geassocieerd worden met seksuele vrijheid en autonomie (Jansen, 1987b, p.187). Namen en hun associaties variëren dus in tijd en plaats.

Verbiest wijst op verschillende genderongelijkheden die vaak door namen weerspiegeld worden. Zo is onze taal slechts zeventig vrouweneponiemen (woorden die teruggaan op persoonsnamen van vrouwen) rijk, tegenover 2430 manneponiemen, waarbij 68 van de vrouweneponiemen ook nog eens een negatieve of seksuele bijklank hebben, zoals “kenau” (manwif) en “lolita” (jong, wellustig meisje). Daarbij zijn vrouwennamen vaak verkleinwoorden, wat volgens Verbiest niet zonder betekenis is. Namen zijn dus niet natuurgegeven, maar sociaal-culturele constructies die samenhangen met sociale verhoudingen.

Smith voegt hieraan toe, dat een naam het meest nabije is waarmee we naar ons *selfconcept* kunnen verwijzen. Een naam is geen label, maar een symbool, dat voor een unieke combinatie van eigenschappen staat (1985, p.38). Naast persoonsnamen kennen wij allerlei aanspreekvormen, die vorm geven aan interpersoonlijke relaties. “The study of what these forms signify and how they are used has been a fruitful source of information about the relationships between individuals and groups” (p.42). Zo is het in Nederland vanzelfsprekend dat een vrouw zodra zij trouwt de achternaam van haar echtgenoot krijgt. Het komt zelfs nog voor, dat brieven aan het gezin gericht zijn aan de “familie Jan Hendriks”. Ook eventuele kinderen krijgen volgens het patrilineaire model de achternaam van hun vader. Sinds 1998 is het dan wel mogelijk een kind de achternaam van de moeder te geven, maar dit moet speciaal geregeld worden. Als de ouders hierover niets vast laten leggen, krijgt het kind automatisch de naam van de vader (Klijn en Beijers, 2002, p.9-11). Vrouwen worden door dit systeem van naamgeving onzichtbaar gemaakt: zij bestaan alleen nog als verlengstuk van *zijn* gezin.

Namen zijn verder belangrijk, omdat ze van alle symbolen het meest specifiek de intentie hebben om te categoriseren (Morgan e.a., 1979 p.105). Een persoon krijgt een naam op basis van de houding die de gever tegenover hem of haar heeft. Men zou dus kunnen zeggen dat bijnamen gezien kunnen worden als de externe manifestatie van de concepten die de gever van de bijnaam heeft ten opzichte van de ontvanger en de implicaties, bias en beperkingen daarvan. Dit is echter wel een versimpeling van de werkelijkheid. De relatie tussen subject en object is niet zo eenduidig en wordt gecompliceerd door andere factoren, zoals persoonlijke betrokkenheid (p.106). Morgan e.a. gaan hier niet dieper op in, maar ze richten wel de aandacht op het feit, dat het object een belangrijke rol kan spelen in het proces van het geven van bijnamen. Het object kan als handelende *agent* invloed uitoefenen op de bijnaam die hij/zij krijgt of deze creatief *managen*. Dit is een belangrijke kanttekening bij mijn onderzoek, dat zich vooral richt op het subject.

Jenkins (1997, p. 53) spreekt in dit verband over de dialectiek tussen interne en externe definitie. Hij beschrijft hoe een (etnische) groep niet alleen van buitenaf gedefinieerd wordt, maar ook van binnenuit. Een groep krijgt niet alleen van buitenaf een bepaalde identiteit opgelegd, maar werkt zelf ook actief mee aan het vormen van de eigen identiteit. Dit onderscheid tussen interne en externe definitie is een analytisch onderscheid. In werkelijkheid is er sprake van een verweving van de twee definities en een constante dialectiek. Hoe deze dialectiek plaatsvindt hangt op twee manieren samen met macht (p.70-73). In de eerste plaats wordt de mate waarin de ene groep de andere kan definiëren bepaald door de machtsverhouding tussen de beide groepen. Bovendien vormt de mogelijkheid om anderen te kunnen categoriseren een machtsbron.

Bonvillain (1997, p.335) sluit zich bij deze laatste opmerking aan. Zij stelt, dat een van de manieren waarop machtsverschillen tussen mensen gecreëerd worden de mogelijkheid is te benoemen en classificeren. Om dit te onderbouwen haalt zij Wolf aan, die ook uitgaat van het standpunt dat de mogelijkheid een naam aan dingen, daden en ideeën te kunnen geven een bron van macht is. De bedenker van de naam kan immers de categorieën bepalen waardoor de werkelijkheid wordt waargenomen. Bovendien kan hij of zij het bestaan van andere categorieën ontkennen. Jansen (1987a, p.48-53) laat zien hoe mensen de wereld vaak indelen in binaire opposities, waarbij uit alle macht wordt geprobeerd elementen in een van de twee categorieën in te passen. Een grensgeval, zoals een persoon die niet duidelijk vrouw of man is, roept ongemakkelijke gevoelens op en wordt in de meeste gevallen toch maar ingedeeld in het bestaande schema. Hierdoor wordt ontkend dat er nog andere categorieën zijn, of entiteiten die niet in te delen zijn. Met de toewijzing van een naam (zoals in het voorbeeld “man” of “vrouw”) krijgt de persoon meteen een plaats in de rangordening die met de categorisering samenhangt. Categorieën zijn immers zelden neutraal en gaan in de regel gepaard met een hiërarchische rangschikking (Jansen, 1987, p.52). Het kunnen bepalen van een rangorde is niet alleen afhankelijk van de macht die een groep heeft, zoals Jansen stelt, maar tegelijkertijd ook een bron van macht.

Het proces van classificatie kan zichtbaar gemaakt worden aan de hand van de manier waarop mensen elkaar benoemen. Zo zijn veel Engelse woorden voor vrouwen denigrerend, beperkend en seksueel getint. Dit soort denigrerende labels drukt de negatieve ideeën over de geadresseerde uit en produceert negatieve stereotypen (Bonvillain, 1997, p.335-36). Naast Jenkins en Bonvillain wijzen ook Morgan e.a. (1979, p.115) op de macht die het kunnen geven van bijnamen oplevert: de sociale krachten en persoonlijke emoties die losgemaakt worden door bijnamen laten zien dat de naamgever in een positie van sociale invloed of zelfs macht is.

Door middel van bijnamen worden afwijkingen benadrukt en gestigmatiseerd (Morgan e.a., 1979, p.69). Een gestigmatiseerd persoon heeft een herkenningsteken aangebracht gekregen en is daarmee ondergebracht in een categorisering (Bianchi, 1971, p.8). Meteen worden bepaalde verwachtingen aan de persoon opgelegd; men is ervan overtuigd dat de gestigmatiseerde hetzelfde gedrag wel zal blijven herhalen. “Eens een dief altijd een dief”, luidt dan ook het welbekende gezegde. Dit kan grote sociale en psychische gevolgen hebben voor de betreffende persoon (p.13-14).

Dat mensen door het geven van bijnamen anderen kunnen categoriseren is duidelijk. Wat deze categorisering dan precies inhoudt wordt echter minder expliciet behandeld. Hier zal in mijn onderzoek de nodige aandacht aan besteed worden: welke bijnamen bestaan er en wat voor een soort woorden zijn het? Naar welke persoonlijke eigenschappen verwijzen ze? En welke waardering hoort bij elke naam? Aan de hand van deze vragen is af te leiden, in welke categorieën

adolescenten ingedeeld worden. Uit deze categorieën kan ik vervolgens afleiden, wat de gendernormen zijn: wat wordt voor jongens en meisjes positief beoordeeld? Welke eigenschappen zijn belangrijk voor meisjes, welke voor jongens? En vooral: hoe verhouden deze vrouwelijke en mannelijke eigenschappen zich tot elkaar?

§ 1.4 Gendernormen

Bijnamen vormen een ingang om inzicht te krijgen in dominante gendernormen. In deze paragraaf zal ik allereerst uiteenzetten wat ik versta onder gendernormen, om vervolgens te verduidelijken hoe bijnamen hier inzicht in kunnen bieden. Volgens de Van Dale (2002) is een norm “een manier van handelen waarnaar een categorie van personen zich kan of moet richten”. Gendernormen zijn richtlijnen die specifiek de invulling van mannelijkheid en vrouwelijkheid betreffen.

Moore (1999, p.151) beschrijft hoe gender oorspronkelijk werd gedefinieerd als “the cultural elaboration of the meaning and significance of the natural facts of biological differences between women and men”. Ze plaatst hier echter meteen een aantal kanttekeningen bij. Zo is de grens tussen sekse (de “*natural facts*”) en gender niet zo duidelijk als in de definitie geschetst wordt. Bovendien is het helemaal niet helder wat gender nu precies inhoudt.

Aan de ene kant heeft gender namelijk te maken met de rollen, taken en status van mannen en vrouwen in het sociale leven. Maar aan de andere kant betreft gender kosmologische overtuigingen en symbolische principes en waarderingsen. Gender blijkt dus zowel een sociale als een symbolische kant te hebben. Jansen (1987a, p.46) voegt hier nog een psychologische dimensie aan toe, die verwijst naar hoe iemand denkt over mannelijkheid en vrouwelijkheid. Uiteraard is dit niet los te zien van maatschappelijke opvattingen; in hoeverre mensen zelf bepalen wat ze denken of juist bestaande normen internaliseren is nog altijd een punt van discussie. Het is met name de symbolische kant die nu centraal staat; het gaat immers om de beelden die bestaan van mannen en vrouwen, overtuigingen over hoe mannen en vrouwen horen te zijn, de associaties die met mannen en vrouwen verbonden worden en het verschil dat hiermee gecreëerd wordt tussen mannen en vrouwen. Vanzelfsprekend hangen de sociale en vooral de psychologische dimensie hiermee samen, maar daar leg ik niet de nadruk op.

Ik ga ervan uit, dat gendernormen uit bijnamen af te leiden zijn, wat ik baseer op de theorie van Schur (1971, p.124). Hij betoogt, dat door het bestuderen van afwijkingen de sociale orde kan worden begrepen. Zodra je immers weet wat als “afwijkend” wordt bestempeld, kun je daaruit conclusies trekken met betrekking tot wat “normaal” is. Bijnamen benadrukken afwijkend gedrag en kunnen daarmee dus impliciet de norm bekrachtigen. Tevens ondervang je het probleem dat kleeft aan het onderzoeken van normen, namelijk dat deze bijna nooit expliciet worden gemaakt. Dit gebeurt wel zodra de grenzen overschreden worden. Schur maakt nog

de kanttekening, dat iets pas afwijkend gedrag is als het zo wordt bestempeld. Het maken en toepassen van regels is een proces (p.23). Grenzen zijn dus geen gegeven feiten, maar gebieden van onderhandeling. Vanwege de opzet van mijn onderzoek, die gebaseerd is op de *speech act* benadering, krijgt deze onderhandeling over grenzen relatief weinig aandacht. Ik geef met name een beeld van hoe de grenzen eruit zien.

Morgan e.a. spitsen het bestuderen van afwijkend gedrag toe op bijnamen. Hun uitgangspunt is ook dat het bevestigen van gedragsregels een van de functies is van bijnamen (1979, p.46). Door afwijkend gedrag negatief te benadrukken worden bestaande normen gecontinueerd. Morgan e.a. (1979, p.108) stellen een lijst op van vijf soorten bijnamen die ze verkregen uit surveys uit onder negen- en dertienjarige kinderen. Drie van deze soorten bijnamen vallen buiten het bereik van mijn onderzoek. Het zijn de namen gebaseerd op een verbale analogie met de eigen naam (bijvoorbeeld Susie in plaats van Susan), op een gebeurtenis in het verleden (zoals Boo, voor iemand die zo genoemd werd door haar kleine zusje) en op een simpele, traditionele associatie (Morgan e.a. geven hier als voorbeeld “Nobby Clark”. Over de geschiedenis van deze naam zijn de meningen verdeeld en het zou te ver voeren deze uitgebreid te bespreken, maar het kernpunt is dat “Nobby” een bijnaam is voor iedereen die Clark als achternaam heeft, los van verdere individuele kenmerken van die persoon).

De andere twee soorten bijnamen hangen duidelijk samen met normen en zijn niet persoonsgebonden. Dit zijn de verwijzingen naar fysieke kenmerken, zoals “Fatty” (voor een dik persoon) en “Four Eyes” (voor iemand met een bril), en de verwijzingen naar mentale of gedragskenmerken, waaronder “Brainbox” (voor heel slimme personen) en “Nutcase” (voor iemand die gek doet). Uit deze bijnamen zijn vervolgens drie soorten normen af te leiden: fysieke, mentale en gedragsnormen.

Voor ik uiteen ga zetten welke normen uit mijn onderzoek naar voren kwamen, zal ik de relatie tussen normen en beeldvorming verduidelijken. Mijn doel is immers inzicht geven in *beeldvorming* rondom vrouwelijkheid en mannelijkheid, met als focus hegemoniale beelden. Alsop (2002, p.140) verheldert het begrip hegemoniaal aan de hand van mannelijkheid. Binnen elke sociale context bestaat een dominante constructie van mannelijkheid, het hegemoniale beeld. Het is niet de enige vorm van mannelijkheid, niet de meest voorkomende mannelijkheid, maar de ideale mannelijkheid. Het is het type man dat neergezet wordt door populaire helden, fantasiefiguren en rolmodellen. Het is de (vaak onbereikbare) norm die opgelegd wordt aan mannen: zo hoort een “echte man” te zijn. Alsops theorie kan ook toegepast worden op vrouwelijkheid, vrouwen worden immers net zo goed dagelijks geconfronteerd met ideeën over hoe ze zouden moeten zijn. Door te onderzoeken welke normen anno 2004 voor Nederlandse adolescenten gelden, kan ik uiteenzetten

wat in deze tijd en op deze plaats voor deze actoren hegemoniale vrouwelijkheid en mannelijkheid inhouden.

Alsop (p.140-41) benadrukt het veranderlijke karakter van deze beelden. De inhoud ervan verschilt per tijdperk en cultuur. Daarnaast kunnen idealen nog variëren naar sociale context. Mijn onderzoek zal dan ook betrekking hebben op een vrij specifiek man- en vrouwbeeld. Het gaat om hegemoniale ideeën binnen de Nederlandse (specifieker: Deventerse) cultuur, in het jaar 2004, onder Nederlandse adolescenten die voortgezet onderwijs volgen aan het vmbo en havo. De historische en culturele omstandigheden zijn uit praktische overwegingen gekozen: ik wilde onderzoek doen in Nederland, naar de situatie zoals die er op dit moment uitziet.

De reden om juist voor adolescenten te kiezen, is dat in deze leeftijdsperiode een genderidentiteit wordt ontwikkeld (Abrams, 1989, p.65-78). Mijn informanten zaten ten tijde van het onderzoek in de vierde klas van het havo en de derde klas van het vmbo. Deze scholieren zijn ongeveer veertien tot zestien jaar oud en vallen daarmee in de categorie adolescenten, een term die door iedereen anders gedefinieerd wordt maar die in de brede zin van het woord verwijst naar jongeren in de leeftijd van dertien tot twintig jaar (www.wikipedia.nl, 2004; Van Dale, 2002). Abrams beschouwt de ontwikkeling die adolescenten doormaken niet, zoals veel andere theoretici, in termen van intra-individuele ontwikkelingen, maar meer in termen van *sociaal* psychologische processen (1989, p.59). Wat adolescenten als mannelijk en vrouwelijk zien is afhankelijk van hun overtuigingen met betrekking tot de sociale categorieën man en vrouw. Abrams beschrijft hoe kinderen vanaf ongeveer elf jaar emotionele betekenis aan hun gender toe gaan kennen (p.65). Lag voor die tijd de focus nog voornamelijk op fysieke kenmerken, nu beginnen kinderen zich vooral op sociaal gedrag te richten. Er ontstaat intolerantie ten opzichte van cross-gender gedrag. Vanaf twaalf jaar beginnen kinderen te twifelen aan de onveranderlijkheid van hun rol en gaan ze zich steeds meer richten op hun eigen invulling daarvan (p.68).

Deze invulling wordt echter begrensd door de sociale context waarin de jongeren zich bevinden. Beynon beschrijft, hoe jongens al vanaf jonge leeftijd gesocialiseerd worden in hun genderrol (2002, p.56-58). Studies naar dit onderwerp analyseren de rol van het thuisfront, de school, de samenleving, vrienden en de media in het “mannelijk” maken van een man. Verschillende schrijvers demonstreren hoe jongens gestimuleerd worden bepaalde eigenschappen te ontwikkelen (p.57). Delamont (1980) is er hier een van. Zij laat zien hoe de school een belangrijke rol speelt in het ontwikkelen en bevestigen van stereotypen op het gebied van gender. Leraren, leerlingen en lesmaterialen socialiseren adolescenten (jongens en meisjes) in een bepaalde genderrol.

Uit mijn keuze voor scholieren vloeide bijna vanzelf het idee voort om twee verschillende opleidingsniveau's te vergelijken. Zoals in de inleiding reeds

beschreven, kent het Nederlandse voortgezet onderwijs (speciaal onderwijs niet meegerekend) drie niveau's: vmbo, havo en vwo. De neiging bestaat het vmbo het "laagste niveau" onderwijs te noemen en het vwo het "hoogste niveau". Er bestaan grote verschillen tussen de scholen wat betreft nadruk op theorie of praktijk, leermethode en omgang met leerlingen. Ik heb twee van deze aparte sociale contexten binnen het voortgezet onderwijs, vmbo en havo, met elkaar vergeleken en de verschillen betrokken bij de analyse van ideeën met betrekking tot vrouwelijkheid en mannelijkheid. De vraag is welke invloed opleidingsniveau heeft op genderopvattingen.

In de bestaande literatuur wordt deze vraag niet expliciet behandeld, in tegenstelling tot de vraag naar het verband tussen sociale klasse en gendernormen (bijvoorbeeld in Rossides, 1997 en Anyon, 1983). De conclusie van deze onderzoeken luidt, dat er tussen hogere en lagere klassen verschillen bestaan in de ideologie van wat vrouwelijk en mannelijk is. Zo concludeert Rossides (1997, p.16) dat "even if men at all class levels do not consider women their equals, wives and daughters in the upper classes are generally better off than their counterparts in the lower classes". Moore en Rosenthal (1993, p.99) specificeren dit en beargumenteren dat vooral vrouwen uit lagere sociale klassen te kampen hebben met een dubbele seksuele standaard: vrouwen horen hun seksuele activiteit te beperken, terwijl het voor mannen niet erg is als ze seksueel actief zijn. Anyon (1983, p.20) vult aan dat in de Verenigde Staten van blanke meisjes uit de arbeidersklasse wordt verwacht dat ze onderdanig, afhankelijk en huiselijk zijn, terwijl de vrouwelijke sekse-rol in hogere klassen minder rigide is. Anyon legt bovendien een link naar opleidingsniveau: meisjes uit de lagere klassen horen niet naar school te gaan, maar te trouwen en een familie te stichten. Een opleiding is daarentegen voor meisjes uit de hogere klasse wel gewenst. Het lijkt er dus op dat er een verband bestaat tussen sociale klasse en opleidingsniveau. Dit, in combinatie met de uiteenzettingen van Anyon (1983), Rossides (1997) en Moore en Rosenthal (1993) over de relatie tussen sociale klasse en gendernormen, doet vermoeden dat er discrepanties bestaan in gendernormen op het vmbo en op het havo.

In de inleiding haalde ik al aan, dat in de door mij onderzochte school opleidingsniveau en etniciteit sterk samenhangen. De vmbo-klas bestond vrijwel geheel uit leerlingen van allochtone (vooral Turkse) afkomst, de havo-klas uit leerlingen van autochtone afkomst. In de volgende hoofdstukken zal dus ook aandacht besteed worden aan etniciteit en de invloed hiervan op de normen die scholieren hanteren.

§ 1.5 Ardener versus Searle

Mijn onderzoek richt zich niet alleen op de bijnamen die de ene sekse voor de andere sekse heeft, aangezien ik op die manier niet tot een complete lijst van

bijnamen voor jongens en meisjes zou komen, of tot een compleet beeld van de gendernormen die bestaan. De namen van adolescenten voor leden van de eigen sekse ontbreken immers nog. De vraag die hierbij gesteld kan worden is in hoeverre deze namen verschillen van de bijnamen die de andere sekse geeft.

Interessant is in dit verband de *muted group theory* van Ardener (1975). Deze houdt in, dat er in elke samenleving dominante manieren bestaan om je uit te drukken, ontwikkeld door de machtigen van die samenleving (p.20). Om gehoord te worden, moet men zich uitdrukken op de dominante manier. De individuen die bij de minder machtige groep horen, moeten hun eigen manier om zich te uiten onderdrukken en worden *muted* (letterlijk: stom, tot zwijgen gebracht). Hiermee bedoelt Ardener niet dat zij niets meer kunnen zeggen, maar dat ze zich niet kunnen uiten hoe, wanneer en waar ze dat willen (p.21). Op het gebied van gender vormen vrouwen de *muted group*. Dit zou betekenen dat vrouwen ofwel hun eigen manier om zich te uiten onderdrukken omdat het niet gehoord wordt, ofwel zich toch op hun eigen manier uiten, maar niet gehoord worden. Sneller (1996, p.10) denkt dat het eerste het geval is en merkt op dat de ondergeschiktheid van het kader van vrouwen ertoe kan leiden, dat een schrijvende vrouw zich bedient van het heersende, mannelijke kader, net zoals een lezende vrouw tracht te lezen vanuit het dominante schema. "Het androcentrisme in de literatuur leert lezende vrouwen als mannen te denken" (p.11). Ik ga niet alleen onderzoeken of meisjes en jongens wat betreft bijnamen daadwerkelijk een eigen taal hebben, maar ook of meisjes hun taal, voor zover deze bestaat, onderdrukken. Dit doe ik door te kijken of meisjes andere bijnamen kennen dan jongens en door ze vervolgens te vragen of (en eventueel waarom) ze ervoor kiezen bepaalde woorden niet te gebruiken.

Tegenover de *muted group theory* staat *the principle of expressibility*, een term afkomstig van Searle (1969). Searle meent, dat alles wat bedoeld wordt ook gezegd kan worden. Hij noemt dit *the principle of expressibility*. Hoewel we vaak niet precies zeggen wat we bedoelen, is dat wel degelijk mogelijk. Zelfs als het in feite onmogelijk is exact te zeggen wat je bedoelt, blijft het in principe denkbaar die mogelijkheid toch te creëren. Als de taal tekort schiet om te zeggen wat je bedoelt, kun je de taal verrijken door nieuwe termen of taalmiddelen te introduceren (p.19-20). Searle legt dus een bepaalde verantwoordelijkheid op aan sprekers. Zij kunnen immers altijd uitdrukken wat ze bedoelen. Deze opvatting wordt wel genuanceerd door middel van twee kanttekeningen: het principe van *expressibility* wil niet zeggen dat de bedachte uitdrukkingvorm ook altijd het bedoelde effect heeft op luisteraars en het wil ook niet zeggen dat alles wat gezegd wordt ook begrepen kan worden door anderen.

In hoeverre is taal nu geschikt om uit te drukken wat men wenst? Sneller en Verbiest bespreken de verschillende mogelijkheden en moeilijkheden van taal en lijken tot een onder voorbehoud positief antwoord te komen. Aan de ene kant

menen ze dat de regels nogal eens een belemmering vormen om een zuivere formulering te geven van het bedoelde (2002, p.3). Dit lijkt dus te betekenen dat een schrijver niet alles uit kan drukken wat zij of hij wenst. Aan de andere kant echter leggen ze schrijvers en sprekers de taak op “om nieuwe, niet eerder verwoorde verschijnselen in taal die daar niet eerder voor was gebruikt te vatten”.

Vervolgens bespreken ze de mogelijkheden en moeilijkheden van taal als instrument om uit te drukken wat men wenst. Lastig is bijvoorbeeld om duidelijk te maken dat men mannen én vrouwen bedoelt, als taalkundig gezien moet worden verwezen met het “generieke hij” (verwijzende “hij” die op mannen én vrouwen slaat). Vroeger was het geen probleem om te zeggen: “Als iemand minister wordt, moet *hij*...” Alle ministers waren immers ook echt mannen. Nu lijkt het alsof de vrouwelijke ministers genegeerd worden en zo wordt het door lezers ook vaak geïnterpreteerd. Smith (1985, p.53) zegt hierover: “[*H*]e has not come to be either used or understood in the generic sense under most circumstances.” De bedoeling van de schrijver (verwijzen naar mannelijke en vrouwelijke ministers) kan in dit geval dus niet goed geuit worden. Toch achten Sneller en Verbiest het mogelijk om, door creatief met taal om te gaan, verschillende ideeën te uiten, ook de minder gangbare (2002, p.6, p.9). In het genoemde voorbeeld zou een simpele aanpassing van de zinsbouw al volstaan: “Iemand die minister wordt, moet...” Het gebruik van het generieke hij wordt op deze manier voorkomen en er wordt duidelijk naar zowel vrouwen als mannen verwezen. We zagen echter al dat Searle, eveneens voorstander van dit soort creatieve oplossingen, op het probleem van een dergelijke omgang met taal wees: mensen (vrouwen) kunnen dan misschien wel hun eigen taal hebben, maar het is de vraag of deze wel begrepen of zelfs maar gehoord wordt.

Volgens Rosen (1978) valt het wel mee met de onderdrukking van de taal van vrouwen. Tijdens zijn twee jaar durende veldwerk in Sefrou, Marokko, zag hij hoe vrouwen en mannen steeds opnieuw verwickeld zijn in een proces van “negotiation of reality”. In dit proces probeert zowel de man als de vrouw eigen definities aan situaties toe te kennen. Het kunnen definiëren van de werkelijkheid biedt immers de mogelijkheid deze naar eigen inzicht te manipuleren (p.574-75). De opvatting van Rosen is dynamischer dan die van Ardener: mannen en vrouwen bepalen samen, in onderhandeling, hoe de wereld wordt waargenomen en welke actie dientengevolge ondernomen moet worden. Vrouwen hoeven hun eigen taal niet te onderdrukken: “The capacity to make one’s own view of a situation and its solution stick is, if not equally divided between the sexes, certainly not weighted in all cases to the side of the men” (Rosen, 1978, p.579). Hoewel machtsverschillen altijd een rol zullen spelen in het gebruik van taal, zijn het niet altijd alleen de mannen die bepalen hoe een situatie gedefinieerd wordt. Rosen relateert hiermee het probleem dat Searle en Ardener zien in het hebben van een “eigen taal” en het gehoord worden bij het gebruik ervan.

De spanning tussen de *muted group theory* en *the principle of expressibility* vormt een onderdeel van mijn onderzoek. Door niet alleen bijnamen te onderzoeken die jongens en meisjes voor de andere sekse hebben, maar ook bijnamen die ze voor de eigen sekse hebben, wil ik kijken in hoeverre er bij jongens en meisjes een “eigen” manier bestaat om de seksen te duiden. Bovendien onderzoek ik of deze manier dan onderdrukt wordt en of het, als dat niet het geval is, ook begrepen wordt door anderen.

In elk van de nu volgende hoofdstukken zal ik een van de drie hoofdgroepen normen bespreken zoals die uit mijn onderzoek naar voren kwamen: normen op het gebied van gedrag (hoofdstuk 2), uiterlijk (hoofdstuk 3) en seksualiteit (hoofdstuk 4). De deelvragen naar de invloed van opleidingsniveau en etniciteit en naar eventuele “eigen” bijnamen van meisjes vormen een integraal onderdeel van elk hoofdstuk.

Hoofdstuk 2

Doe eens normaal man! Normen met betrekking tot gedrag.

Een van de drie belangrijkste gebieden waar de bijnamen van mijn informanten naar verwijzen is gedrag. Uit de bijnamen zijn normen af te leiden die betrekking hebben op de manier waarop jongeren zich horen te gedragen. Bonvillain (1997, p.2) argumenteert dat adolescenten elkaars gedrag evalueren aan de hand van hun culturele model, hun constructie van de werkelijkheid. In dit hoofdstuk zal ik duidelijk maken wat dit model dan precies inhoudt. Redenerend vanuit de bijnamen reconstrueer ik de standaarden die scholieren hanteren bij de beoordeling van gedrag.

Golombok en Fivush (1994) deden onderzoek naar vriendschappen van adolescenten en vonden interessante verschillen in verwachtingen die bestaan ten opzichte van jongens en meisjes. Zo wordt van meisjes een grote sociale vaardigheid verwacht. Reeds op jonge leeftijd ontwikkelen meisjes in hun vriendschappen intimiteit en harmonie (1994, p. 126-128). Op de basisschool spenderen zij veel tijd aan conversatie. Ze praten met elkaar over gedeelde interesses en wisselen geheimen uit. Spelletjes zijn secundair aan het samenzijn en zodra er een conflict ontstaat laten de meisjes het spel achter zich om de harmonie te bewaren. Dit patroon zet zich voort op latere leeftijd, in de adolescentie. Meisjes praten veel over hun emoties en zien vriendschap als een diepe, persoonlijke relatie (1994, p.129). Ook jongens zoeken in een meisje emotionele en sociale steun (p.129-130). Als een jongen ergens over wil praten gaat hij liever naar een vriendin dan naar een vriend. Van haar wordt verwacht dat ze een “expert” is in luisteren.

Jongens zien zich daarentegen met een heel ander verwachtingspatroon geconfronteerd, waarbinnen actie centraal staat (Golombok en Fivush, 1994, p.127-129). Als jongens ouder worden gaan ze weliswaar meer tijd besteden aan praten, maar samen dingen doen, zoals sporten, blijft belangrijk. Discussie en onderhandeling vormen een integraal onderdeel van deze activiteiten. Over wat meisjes passend gedrag vinden voor een jongen doen Golombok en Fivush geen uitspraak.

Het “sociale, passieve ideaal” voor vrouwen en het “autonome, actieve ideaal” voor mannen komt ook uit veel persoonlijkheidsonderzoeken naar voren: mannelijkheid wordt geassocieerd met autonomie, activiteit en onafhankelijkheid en vrouwelijkheid met gevoel, passiviteit en conformiteit (Carlson, 1971, p.442). Ik zal beargumenteren, dat deze associaties tot op zekere hoogte bestaan, maar zeker genuanceerd moeten worden. Het meest belangrijke hierin is het maken van onderscheid naar de verwachtingen van meisjes en die van jongens. Golombok en

Fivush (1994) maakten hier een begin mee, maar hebben het niet voldoende uitgediept. De indeling in paragrafen is daarom gebaseerd op de deelvraag: in hoeverre bestaat er bij mannen en vrouwen een “eigen” manier om de seksen te benoemen? Oftewel: welke bijnamen voor gedrag hebben jongens voor meisjes, meisjes voor meisjes, meisjes voor jongens en jongens voor jongens?

§ 2.1 Goed gezelschap

In deze eerste paragraaf komen de normen aan de orde die jongens voor het gedrag van meisjes hanteren. Oftewel: wat is in de ogen van de jongens “normaal” gedrag voor een meisje? Mijn informanten onderscheidden tijdens het *pile sorting* verschillende soorten gedrag, die ik in dit hoofdstuk met elkaar in verband breng. “Gedrag” is dus een overkoepelende categorie. In tabel 1 is te zien uit welke soorten deze is opgebouwd.

Soorten bijnamen	Voorbeelden
Verwijzingen naar dom gedrag	dom blondje dombo mongooltje
Verwijzingen naar bang gedrag	pussy kip
Verwijzingen naar kinderachtig gedrag	basiskind gaar kind aan de grond kind
Scheldwoorden	trut kutwif
Koosnamen	lieverd scheetje schatje
Verwijzingen naar “eenzaam gedrag”	doos studie

Tabel 1. Soorten bijnamen voor gedrag die jongens voor meisjes hebben

“Doos” is een van de meest veelzeggende bijnamen, omdat het woord nauw verbonden is met andere bijnamen. Een havo-leerling vat het als volgt samen: “Een doos is dom, een beetje apart. Zo’n meisje dat heel eenzaam is ...” De kwalificatie dom moet in deze context niet gezien worden als “niet slim”, maar meer als “apart”. Dat wil zeggen dat ze dingen doet die door anderen als “niet normaal” worden gezien. Wat precies allemaal “dom” gedrag genoemd wordt, zal ik bespreken in de volgende alinea’s.

Allereerst kan een meisje “dom” genoemd worden, als ze geen boeiend gezelschap is. Vooral de havo-leerlingen vinden dit belangrijk:

Je moet wel een beetje met haar kunnen praten, of lachen, niet alleen maar de hele tijd stil zitten. Ze moet wel wat te vertellen hebben, niet zo saai zijn. Dat vind ik nog het belangrijkste, lol met haar kunnen maken.

(Autochtone jongen, havo)

Een meisje moet ervoor zorgen dat er iets met haar te beleven valt, dat ze wat te vertellen heeft en dat dat dan het liefst ook nog grappig is.

Als dit niet het geval is, kan dat verschillende oorzaken hebben. Het kan bijvoorbeeld zijn dat ze in de ogen van de jongens een “studie” is, die de hele dag met haar neus in de saaie schoolboeken zit. Het kan ook komen doordat ze een “pussy” (letterlijk: poesje) is, snel bang en niet erg ondernemend. Of ze is gewoon een “Truus”. Tijdens het rollenspel vertelde degene die een “Truus” speelde: “Ik heb de was gedaan en ben naar de naaclub geweest, hebben we met z’n allen zitten naaien. En toen heb ik gekookt. En thee gedronken met m’n vriendinnetjes en zo.” De voornaam wordt hier in verband gebracht met saaie huisvrouwen, die weinig spectaculaire activiteiten ondernemen. De rest van de klas noemde deze persoon niet alleen “Truus”, maar ook “tuttebel”, “oud wijf”, “saaierd” en “saaie doos”, waarmee we weer terug zijn bij de bijnaam “doos”: een meisje dat “domme”, saaie dingen doet en niet boeiend is. Dit verklaart ook de term “eenzaam gedrag”, waarnaar bijnamen als “doos” en “studie” volgens de jongens verwijzen: doordat dit soort meisjes niet interessant is, zullen ze niet snel vrienden maken en “eenzaam” zijn.

Aan de andere kant hoeft het niet altijd alleen maar plezier te zijn. Ook een serieuze kant mag niet ontbreken: “Je moet er een goed gesprek mee kunnen hebben, met inhoud. Over school, of politiek, serieuze dingen.” Een meisje hoort zich een beetje volwassen op te stellen en zich niet als een “basiskind” of “gaar kind” te gedragen:

Bijvoorbeeld ik zie soms wel eens meisjes met van die fopspeentjes, van die sleutelhangers. Dat vind ik echt kinderachtig. Of iemand die de hele tijd zit te lachen, te giechelen. Dan heb ik zoiets van hou je bek nou maar.

(Allochtone jongen, havo)

Ook door de school rennen wordt als kinderachtig bestempeld en afgekeurd door middel van de bijnamen die verwijzen naar kinderen. De aangesproken persoon mag dan wel op de middelbare school zitten, ze gedraagt zich als een klein kind. Deze norm is vooral typisch voor het havo en zelfs daar verwijst maar een klein aantal jongens ernaar. Veel informanten gaven aan bijnamen als “aan de grond kind” nooit te gebruiken of zelfs niet eens te kennen.

De kwalificatie “dom” kan verder nog gebruikt worden als een meisje geen geïnteresseerd gezelschap is, geen aandacht heeft voor anderen. Deze betekenis van “dom” is vooral op het vmbo gangbaar. Belangrijker dan zelf iets te vertellen te hebben, is het kunnen luisteren: “Ze moet een beetje geïnteresseerd kijken, niet zo van: ‘Waar heb jij het over?’” Of, zoals een andere informant van het vmbo het formuleert: “Ze mag niet zo chagrijnig zijn, wat de meeste meisjes vaak zijn... Dat ik wat zeg en dat ze dan zegt: ‘Stil eens!’ en dan meteen weer begint te drammen.” Vrijwel alle jongens vinden het belangrijk, dat een meisje belangstelling voor ze heeft en naar ze luistert.

Een informant schrijft in zijn opstel over een meisje dat geen zin had om met een stel jongens te praten: “Een van die kerels riep steeds ‘moppie’ naar een geblondeerde snol aan de bar. Haar vriendin was een echte bitch en riep terug: ‘Hé klerelijer, bemoei je met je eigen zaken!’” Het gebrek aan interesse in de jongens wordt het betreffende meisje niet in dank afgenomen en ze krijgt de negatieve bijnaam “bitch”. Dit betekent volgens het Kramer Woordenboek letterlijk “teef” (in de dierkunde) of “wijfje”, maar figuurlijk ook “krenge” en “sloerie”. Daarnaast geeft het woordenboek aan dat “bitchy” “vuil, gemeen” is. De jongens gebruiken op een creatieve manier vrijwel alle mogelijkheden die het woord biedt. In dit hoofdstuk laat ik de betekenis “sloerie” even achterwege, omdat dat terugkomt in hoofdstuk 4. “Bitch” werd echter tijdens het *pile sorting* wel degelijk door alle groepjes bij “hoer” en “slet” ingedeeld. Uit andere data blijkt evenwel, dat het ook op andere manieren wordt ingezet. Het genoemde opstel geeft een eerste invulling: de bijnaam “bitch” kan gebruikt worden voor meisjes die niet genoeg aandacht hebben voor anderen (vooral jongens).

Verder komt het terug tijdens het rollenspel. De jongen die op het vmbo een “bitch” speelde gaf zijn activiteiten in de voorgaande week als volgt weer: “Ik heb mijn broertje zitten pesten en een grote bek gehad tegen mijn ouders en tegen leraren.” De klas gaf deze jongen (die dus een meisje speelde) eensgezind de bijnamen “trut” en “bitch”. “Bitch” kan dus, net als “trut”, ook gebruikt worden als niet mis te verstane afkeuring van gemeen en opstandig gedrag.

Eén informant gebruikt de bijnaam “bitch” voor “arrogante” meisjes. Arrogantie is dan ook een eigenschap die in het verlengde ligt van de hiervoor beschreven eigenschappen. Als ik een jongen van het havo vraag wat arrogantie precies is, legt hij uit: “Dat ze denkt dat ze alles is en dat ze iedereen kan krijgen, die dingen. Als iemand met je wil en je zegt van: ‘Nee, ik kan toch veel beter krijgen.’ Dat is arrogant.” Kortom: “Dat ze denkt dat ze volmaakt is.” Als ze dan ook nog andere meisjes gaat zitten uitdagen en gaat lopen opscheppen, is ze pas echt een “krenge”, waarmee we weer terug zijn bij de beschrijving van “bitch” in het Kramers Woordenboek. Zoals duidelijk zal zijn, verwijst de bijnaam “bitch” naar een verzameling eigenschappen, die door de naam een negatieve betekenis krijgt. Het

zijn een gebrek aan aandacht, gemeen gedrag, opstandigheid en arrogantie. Een meisje hoort juist bescheiden en belangstellend te zijn.

Naast boeiend en geïnteresseerd gezelschap verwachten mijn informanten van meisjes dat zij hem steunen en achter hem te staan, dat wil zeggen geen directe of indirecte kritiek op hem leveren. Vooral door stiekem negatieve dingen over hem te zeggen kan een meisje de positie van een jongen in gevaar brengen, omdat hij er niet bij is en zich niet kan verdedigen. Dit kwam naar voren toen ik de jongens in interviews vroeg wanneer ze meer algemene scheldwoorden als “kutwijn” gebruikten. Mijn informanten gaven aan deze alleen te gebruiken als ze echt heel boos waren. Als ik vervolgens vroeg waar ze dan zo boos om werden, bleek dit in vrijwel alle gevallen iets te maken te hebben met het (stiekem) uiten van kritiek. “Ik word boos als een meisje achter mijn rug om gaat zitten praten. Dat ze iets niet recht in mijn gezicht zegt en een beetje gaat zitten roddelen”, aldus een van de leerlingen. Het is onaanvaardbaar dat een meisje zich met dit soort “achterbakse praktijken” bezighoudt.

Iets recht in het gezicht zeggen wordt daarentegen ook niet altijd gewaardeerd, zoals blijkt uit het volgende citaat: “Ze moet mij niet gaan zeggen wat ik moet doen, zo van: ‘Jij doet dit niet goed en jij doet dat niet goed.’ Zo moederig.” Hieruit spreekt namelijk, dat het meisje niet achter de jongen staat en zijn kunnen in twijfel trekt. Nog erger is het, als anderen ook mee kunnen genieten van het commentaar:

Ik hou er nooit van als meisjes zo schreeuwerig zijn. Bijvoorbeeld ik sta aan de ene kant van de aula en zij aan de andere kant en ze schreeuwt iets negatiefs. Als het positief is vind ik het wel leuk, maar als het negatief is heb ik altijd zoiets van: ‘Rot op mens.’

(Autochtone jongen, havo)

Een klasgenoot vond het erg fijn dat zijn vriendin voor hem opkwam nadat een ander meisje iets negatiefs over hem zei, hoewel hij zich haast te zeggen dat hij dat anders wel zelf had gedaan:

Als ze allemaal commentaar op mij gaan leveren, dat vind ik niet aardig. Dat is wel belangrijk, dat ze niet over mij... of waar ik bij ben dingen tegen mij zeggen wat nergens op slaat. Laatst zei een vriendin bijvoorbeeld dat ik geen kont had. Mijn vriendin kwam toen voor me op. Anders zou ik het wel zelf zeggen, maar... En zij zei tegen dat meisje dat ik wel een kont had. Dat is dan weer lief.

(Autochtone jongen, havo)

Deze opmerking verduidelijkt twee punten: een meisje dat commentaar levert is “niet aardig”, terwijl een meisje dat steun biedt “lief” wordt genoemd.

Het belang van het gedrag van een meisje in de ogen van een jongen moet niet overschat worden. Hoewel de jongens wel degelijk een beeld hebben van hoe een meisje zich hoort te gedragen, is het minstens net zo belangrijk hoe ze eruit ziet en hoe ze haar seksualiteit reguleert. Dit zal in de volgende hoofdstukken duidelijk worden. Dat gedrag maar een van meerdere aspecten is die jongens belangrijk vinden voor een meisje, komt sterk naar voren in de interviews. De eerste vraag die ik stelde, naar wat de jongens belangrijke eigenschappen vinden voor een meisje, werd even vaak beantwoord met uiterlijke kenmerken als met bepaalde gedragingen. Ook tijdens het observeren kwam uiterlijk als belangrijke factor van beoordeling naar voren. Zo was ik er vele malen getuige van dat een meisje een groepje jongens passeerde in de kantine en van top tot teen bestudeerd en gekeurd werd. De verschillende opmerkingen die gemaakt werden over het uiterlijk van meisjes waren niet van lucht (zie hoofdstuk 3).

Een kwantitatieve analyse van de bijnamen zou deze nuancering kunnen missen. Op het havo verwijst namelijk 42% van alle namen op een of andere manier naar gedrag. Ruim de helft van deze lijst bestaat echter uit koosnamen voor “lieve” meisjes, zoals “liefje”, “popje” en “schatje”. De meeste jongens, vooral op het havo, geven aan hier heel zuinig mee om te gaan: “Ik gebruik het alleen voor mijn vriendin, ik zeg niet zomaar tegen elk meisje schatje.” Maar zelfs het gebruik van koosnamen in de liefde kent zijn grenzen. “Het zal af en toe wel leuk zijn, maar je wordt het wel een keer zat. Als het de hele dag zo doorgaat... Ik gebruik ze wel eens, maar niet veel”, aldus een havo-leerling. Eén informant van het vmbo ziet het nut van koosnamen überhaupt niet in: “Het hoeft niet, je kunt het ook gewoon normaal zeggen, gewoon haar naam of zo.”

Een koosnaam is bovendien niet altijd direct een bevestiging van bepaald gedrag, maar kan ook gebruikt worden om duidelijk te maken dat je om iemand geeft. Een havo-leerling gebruikt zelfs niet eens de term koosnamen: “Het zijn meer van die troostwoorden vind ik. Als mijn vriendin verdrietig is, dan gebruik ik wel eerder koosnamen dan anders.” In dat geval gaat het niet om het benoemen van gedrag, maar om de troostende functie van lieve bijnamen.

De havo-leerlingen wijzen nog op MSN, een soort chatruimte op internet waar bekenden met elkaar kunnen praten. Hier gebruiken ze makkelijker en vaker koosnamen, “omdat je elkaar niet ziet”. Toch blijft het een gevoelig onderwerp.

Ik zou ze pas gebruiken als ik een vriendin heb. Je hebt wel eens mensen die op MSN zeggen: ‘Hé liefje’ of: ‘Hé schatje’, maar zo zit ik niet in elkaar. Tenzij het echt een heel goede vriendin van me is. En ook wel als ik in een gekke bui ben, als geintje.

(Autochtone jongen, havo)

De rol van koosnamen is dus maar zeer beperkt. Als we ze niet meerekenen, verwijst nog maar 20% van alle bijnamen die mannelijke havo-leerlingen aan meisjes kunnen geven naar gedrag. Op het vmbo ligt dit cijfer iets hoger, namelijk op 29%. Ook hier zijn de koosnamen niet meegerekend, omdat de leerlingen deze indeelden in de categorie uiterlijk. De vmbo-ers gebruiken ze niet voor “lieve”, maar voor “mooie” meisjes. Mijn mannelijke informanten hebben dus weliswaar een beeld van gewenst en ongewenst gedrag voor meisjes, maar in het totale beeld dat bestaat van vrouwelijkheid moet de invloed van gedrag niet overschat worden.

§ 2.2 Meiden onder elkaar

Tot zover het beeld dat jongens van “normaal” gedrag voor een meisje hebben. Meisjes zien zich echter ook nog geconfronteerd met normen die seksegenoten hanteren. Wat vinden meisjes zelf eigenlijk belangrijk voor de eigen sekse? Het eerste dat opvalt, is dat gedrag nu veel meer aandacht krijgt. Vooral op het havo is dit de absolute topcategorie, die 76% van alle bijnamen omvat. De vmbo-ers benadrukken met 53% de categorie minder, maar nog altijd veel meer dan de jongens. De verschillende soorten gedrag die de meisjes onderscheiden zijn te zien in tabel 2.

Soorten bijnamen	Voorbeelden
Verwijzingen naar arrogant gedrag	arrogantje
Verwijzingen naar lomp gedrag	lompe l.e.o. (lomp en onbenullig)
Verwijzingen naar dom gedrag	sukkel muts doos
Scheldwoorden	teringwif teef
Koosnamen	beertje poepie
Verwijzingen naar meeloperij	reetkevertje
Verwijzingen naar zeurderig gedrag	zeur mierenneuker
Verwijzingen naar gek gedrag	gekkie malloot mongool
Verwijzingen naar bang gedrag	watje baby
Verwijzingen naar hersens	slimpie leeghoofd

Tabel 2. Soorten bijnamen voor gedrag die meisjes voor meisjes hebben

De overkoepelende normen die af te leiden zijn uit deze bijnamen zijn in twee kernbegrippen samen te vatten: zorgzaamheid en spontaniteit. Wat betreft de eerste norm verwachten mijn informantes allereerst dat een meisje geen “arrogantje” is en “denkt dat ze heel wat is en alleen maar met zichzelf bezig is”. De persoon die tijdens het rollenspel op het havo eigenlijk een “lompe” was, werd door veel klasgenoten “arrogantje” genoemd:

Ik ben dit weekend uitgeweest en toen ging ik dansen. Ik vond mezelf heel erg goed, maar iedereen keek me aan van: ‘Wat doe jij nou weer?’ Ik vond mezelf wel heel goed, maar toen viel ik op de grond.

(Autochtoon meisje, havo)

Luid gelach steeg op uit de klas na de laatste toevoeging; het “arrogante” meisje had gekregen wat ze verdiende. Arrogantie roept bij veel informantes weerstand op: “Een meisje moet niet arrogant zijn, daar kan ik echt niet tegen; iedereen voorbijlopen, denken dat je heel wat bent, je aanstellen, aandacht vragen.” Een “arrogant” meisje vindt zichzelf beter dan anderen, is alleen maar met zichzelf bezig en wil dat anderen zich ook op haar richten, zodat zij het middelpunt van de belangstelling is.

De bijnaam “bitch” roept soortgelijke associaties op:

Niet alles alleen voor jezelf. Ik had een vriendin en daarmee kon je alleen vriendinnen zijn als het om haar ging. Voor wiskunde bijvoorbeeld: ‘Kun je dit uitleggen, want ik snap het niet.’ Doe je dat, vraag ik wat aan haar, geeft ze daar geen antwoord op. Nou, dat vind ik... Dat alles alleen maar voor jou geldt.

(Autochtoon meisje, havo)

De “vriendin” uit dit voorbeeld is een “bitch”: ze is egoïstisch, denkt alleen maar aan zichzelf en is weinig behulpzaam. In het rollenspel op het havo gaat de “bitch” nog een stapje verder: “Ik ben uitgeweest en toen kwam iemand bij het dansen tegen me aan. Nou, toen ging ik haar slaan, lag ze op de grond te bloeden en toen liet ik haar gewoon liggen.” Deze “bitch” is onverdraagzaam, wil dat iedereen rekening met haar houdt en laat zelf een ander meisje aan haar lot over, nadat ze haar heeft geslagen. Ze schendt daarmee, net als “arrogante” meisjes, een belangrijke regel: een meisje hoort rekening te houden met anderen en niet alleen maar op zichzelf gericht te zijn. Egoïsme, onverdraagzaamheid en arrogantie zijn zeer ongewenste eigenschappen.

Zodra ik mijn informantes vroeg naar het gebruik van scheldwoorden als “kutwijf” of combinaties met ziektes (“kankerwijf”, “teringlijer”) werden de meesten heel terughoudend. Ze vonden dit soort taal niet passen bij een meisje: “Ik

vind het lelijk, als een meisje tegen een ander zo lelijk gaat doen, namen noemen en zo”, aldus een vmbo-leerlinge. Vooral verwijzingen naar ziektes zijn uit den boze: “Ik gebruik het [scheldwoorden] wel, maar ik vind dat het eigenlijk gewoon niet kan, zeker niet met ziektes.” Vooral als iemand iets vervelends heeft meegemaakt, of een bepaalde (geloofs-) overtuiging heeft, moet een meisje daar rekening mee houden. Zo is het absoluut a-sociaal om te schelden met kanker als er iemand in de buurt is die met deze ziekte te maken heeft gehad.

Ik ken een jongen en zijn moeder is overleden aan kanker, maar als dan mensen gewoon zeggen als hij in de buurt is kanker-dit en zo... Ik scheld daar sowieso nooit mee, maar dan zou ik er op zo'n moment eerder wat van zeggen.

(Autochtoon meisje, havo)

Meisjes verwachten van elkaar dat ze een beetje op hun woorden letten. De meeste informantes houden zichzelf strikt aan de norm rekening te houden met de gevoelens van anderen en veroordelen andere meisjes die dat niet doen.

Het op je woorden letten kan nog verder gaan, en betekenen dat je soms je mening helemaal voor je houdt: “Als je het op een bepaald punt oneens bent, dat je dan zoiets hebt van als hij er is begin ik daar maar niet over, want dan weet je toch dat je op die punten heel erg verschilt.” Een meisje van het vmbo uit kritiek op een klasgenote die zich volgens haar te veel liet gaan tijdens het rollenspel. De betreffende leerlinge schoot uit haar slof toen klasgenoten haar plaagden met haar rol en werd heel boos op een van de jongens. “Dat was niet netjes, dat ze zei toen hij haar uitdaagde van ‘Ik ga je slaan’ en zo. Je moet gewoon verder gaan met je woorden en niet hem uitdagen.” Dat is overigens niet altijd even makkelijk, geeft ze toe, maar je moet in ieder geval je best doen jezelf te beheersen.

Deze kijk op de manier waarop je jezelf (niet) uit, geldt voornamelijk voor de vmbo-ers. Het idee hangt sterk samen met etniciteit, zoals een informante van Turkse afkomst aangeeft: “Bij ons is dat heel belangrijk”, daarmee doelend op haar etnische achtergrond. Een meisje uit Angola en twee Turkse meisjes benadrukken dat een meisje beleefd moet zijn tegen jongens, ouderen en familie en dat brutaliteit wordt afgekeurd.

Ze moet beleefd zijn tegen familie en ouderen. Dat geldt vooral voor meisjes. Ook wel voor jongens, maar meisjes zijn apart, het geldt meer voor hun. Dat komt ook door mijn Turkse achtergrond. Het is voor mij belangrijker om beleefd te zijn dan voor mijn broer.

(Allochtoon meisje, vmbo)

Uit verschillende observaties blijkt, dat dit in de praktijk soms moeilijk vol te houden is. In de kantine zag ik bijvoorbeeld regelmatig scheldpartijen tussen meisjes en jongens. Een aantal meisjes had er bovendien geen problemen mee de leraar van replek te dienen als deze om stilte vroeg. Aan de andere kant was dat maar een klein groepje; de meeste leerlingen hielden zich in de klas heel rustig. Dat beleefdheid en zelfbeheersing *alleen maar* met etniciteit samenhangen en helemaal niet met opleiding, lijkt me niet waarschijnlijk. Ook de autochtone meisjes van het vmbo waren altijd heel stil, vaak zelfs stiller dan de Turkse meisjes. Bovendien noemden zij geen bijnamen die erop wijzen dat zij andere ideeën hebben dan de allochtone leerlingen. Tot slot waren ook op het havo de meisjes rustig en beleefd; brutale en bijdehante opmerkingen kwamen vooral van de jongens.

Aan de andere kant wordt op het havo wel lef verwacht van meisjes, zoals blijkt uit drie negatieve bijnamen die verwijzen naar bang gedrag: “mietje”, “watje” en “baby”. Een groepje informantes omschrijft de bijnaam “mietje” tijdens het *pile sorting* als volgt: “Dat is iemand die snel jankt, of zeurt dat iets niet mag en die niks durft. Eigenlijk dus iemand die niet van het leven geniet.” Dit hangt samen met de negatieve bijnamen die naar “zeurderig” gedrag verwijzen: “zeur” en “mierenneuker”. Deze types doen altijd moeilijk en vinden altijd wel een onbelangrijk detail om over te zeuren. Niet denken, maar doen, is het motto.

Daarbij is het wel belangrijk geen “doos” of “sukkel” te zijn, oftewel iemand die een “domme” actie uithaalt. Daarmee wordt niet “dom” bedoeld in de betekenis van niet slim. Daarvoor bestaan aparte bijnamen: de verwijzingen naar de hersenen. Door middel van een sarcastisch “slimpie” of het minder ambigue “leeghoofd” wordt een meisje duidelijk gemaakt dat ze iets zegt wat niet slim overkomt. “Mijn zus weet niet eens waar Mexico en Marokko liggen. Dat haalt ze dan door elkaar of zo. Dat vind ik dus dom.” “Sukkel” en “doos” verwijzen vooral naar “dom gedrag” in de betekenis van onhandigheid: “Struikelen, of iets omstoten, zoiets.” Gezellig dingen doen (of zeggen) is dus leuk, maar het moeten geen “domme” dingen zijn.

Bovendien geven de bijnamen “reetkevertje” en “kontenplakker” aan dat het belangrijk is dat je zelf initiatief onderneemt en niet alleen maar dingen doet omdat anderen dat ook doen (bij wijze van spreken “aan iemands kont plakt”). Bij deze twee bijnamen moet aangetekend worden, dat de meeste informantes ze niet gebruiken of zelfs niet eens kennen. Zodra de meisjes ze echter hoorden, werden ze wel enthousiast. De bijnamen bleken goed aan te sluiten bij bestaande ideeën en werden door enkele informanten meteen “geadopteerd” (“Haha, die ga ik onthouden!”). Dit is een bewijs voor de dynamiek van bijnamen: zonder veel problemen worden nieuwe namen toegevoegd aan reeds bestaande woorden.

Het “niet denken maar doen” principe brengt me op de tweede norm: spontaniteit. Naast de hiervoor besproken bijnamen met betrekking tot lef en initiatief zijn er nog drie soorten bijnamen die verwijzen naar verschillende aspecten

van “spontaan” gedrag. De eerste soort sluit aan bij de nadruk op actie. Het zijn verwijzingen naar “gek” gedrag: “Je hebt twee vormen van gek zijn. Het ene is dat iemand echt gek is, gestoord. Je hebt van die mensen, die hebben een of ander syndroom of zo. [...] Het andere is gekkie, dat je grappig bent.” De meisjes kunnen gek gedrag wel waarderen: “Gek hoeft niet altijd negatief te zijn. Ik bedoel, als je eens lekker gek gaat doen, dat is ook wel leuk. Dat je niet altijd standaard bent. Ik denk dat gek ook wel te maken heeft met spontaan zijn.” Een andere leerling sluit zich aan bij deze positieve blik op gek doen. Als ik haar vraag wat ze onder “gek” gedrag verstaat antwoordt ze:

Zoiets als hyper doen, hyperactief zijn. Dan heb ik bijvoorbeeld twee Rodeo op, een energiedrankje, en daar word ik zo hyper van! Dan ga ik een beetje de trap oprennen en zo, gaan we wedstrijdje doen wie het eerst boven is. Dat is wel grappig, dat moet je kunnen doen. Ook bij je vrienden, dan moeten ze je niet raar gaan vinden.

(Autochtoon meisje, havo)

In haar opstel schrijft een leerlinge over een persoonlijke bijnaam die ze eens kreeg en waar ze eigenlijk wel blij mee was, omdat het verwees naar haar vermogen af en toe eens gek te doen:

Mijn bijnaam begon in het plantsoen, toen ik samen was met vrienden. Ik zat de hele tijd te schreeuwen en toen noemden zij mij Çatlak. Çatlak betekent: dat ik iedereen opvrolijk met mijn geintjes. Eigenlijk is het wel een leuke bijnaam.

(Allochtoon meisje, vmbo)

Het *pile sorting* werd opgevrolijkt door deze informante, die een gitaar wist te bemachtigen en daarop ging spelen. Uitspattingen zoals deze worden geassocieerd met vrolijkheid, gezelligheid en saamhorigheid.

De tweede soort bijnamen, die een ander aspect van spontaniteit benadrukt, verwijst naar “lomp” gedrag. Als ik een meisje vraag wat iemand een “lompe” maakt, zegt ze: “Bijvoorbeeld als ze dingen zegt die nergens op slaan, zomaar in het niets ergens opmerkingen over maakt, wat helemaal niet van toepassing is.” Een andere leerling licht toe: “We praten over iets in de klas en dan komt zij met een ander onderwerp of zo.” Een “lompe” let niet op waar een gesprek over gaat en maakt opmerkingen die er niet bij aansluiten. Hierdoor kan ze niet “gewoon gezellig meedoen, veel dingen zeggen, vrolijk...”, kortom: “spontaan” zijn.

Het is dan ook van belang dat een meisje snel doorheeft waar het gesprek over gaat.

Stel, dan ben je aan het vertellen dat je een jongen heel erg leuk vindt en dan komt zij na een week: 'Vind je hem leuk?' Dat ze bij de laatste opmerking pas vraagt of je hem leuk vindt. Zoiets, dat vind ik lomp.

(Autochtoon meisje, havo)

Uit een dergelijke vraag blijkt, dat ze niet goed heeft geluisterd, of de spreekster niet goed heeft aangevoeld. Dat terwijl "een vriendin moet luisteren en een beetje begripvol zijn, begrijpen wat je bedoelt". Eén van de meisjes van het havo vertelt hoe zij en haar vriendin elkaar haarfijn aanvoelen: "Ik voel mijn vriendin altijd heel goed aan, ik weet meestal eerder wat ze bedoelt dan zij zelf. Dan komt ze niet uit haar woorden en dan maak ik haar zin af, dat soort dingen." Niet alleen in gesprekken, maar in de hele omgang met elkaar wordt betrokkenheid nagestreefd: "Als iemand iets nieuws heeft, dat je daar iets van zegt. Of als iemand naar de kapper is geweest, dat soort dingetjes." Door attent te zijn laat je merken dat je meeleeft met iemand. De normen die uit bijnamen als "lomperik" en "lompe" afgeleid kunnen worden (opletten op wat anderen zeggen, daarop inspringen, anderen aanvoelen, aandacht hebben voor anderen, attent zijn), overlappen met de eerste norm van zorgzaamheid, interesse en aandacht voor anderen.

Deze overlapping komt duidelijk naar voren in de bijnaam "mokkal", die tegelijkertijd associaties oproept met arrogantie en lomphheid.

Informant: Ik vind het [mokkal] een heel negatief woord.

Marijke: Wanneer noem je een meisje een mokkel?

Informant: Als ze zichzelf helemaal geweldig vindt, terwijl dat helemaal niet zo is...

Marijke: Waar zie je dat dan aan?

Informant: Nou, er is dus zo'n meisje, dat vind ik nou echt een mokkel. Die denkt dat ze alles is, ze is nu dertien of zo, en ze denkt dat ze iedereen kan krijgen. Loopt ze heel arrogant rond... En ze rijdt toevallig ook paard, dan zie ik haar op concours, rijdt ze al die kleintjes omver, nou dat vind ik echt zielig.

(Autochtoon meisje, havo)

Deze beschrijving doet vooral denken aan arrogantie. Toch deelde één groepje van vier meisjes de bijnaam in bij verwijzingen naar lomp gedrag. Dit is mogelijk omdat een "mokkal" tegelijkertijd zichzelf heel goed vindt, dus arrogant is, en (mede daardoor) niet haar best doet om een goede band met anderen op te bouwen, dus lomp is.

Dat betrokkenheid, saamhorigheid en gezelligheid belangrijke waarden zijn voor meisjes, blijkt ook uit de manier waarop ze met elkaar omgaan. Zo zijn ze heel

“aanrakerig”; lopen ze hand in hand of gearmd door de school, slaan ze elkaar op de kont, raken ze elkaars arm aan als er een grapje gemaakt wordt, omhelzen ze elkaar bij een begroeting (eventueel luid roepend dat ze elkaar gemist hebben) en kammen ze elkaars haren. Van alles samen doen draagt bij aan het groepsgevoel. Ik zag op een van mijn middagen in de kantine een groep meiden die ergens heen wilde, maar niet wist hoe ze er moest komen. Een aantal meisjes wilde snel “achter de rest aan”, maar er ontbrak nog iemand. Een meisje wist de rest te overtuigen dat ze even op die persoon moesten wachten. Pas toen ook het laatste meisje arriveerde, vertrok de groep. De leraar van de door mij onderzochte havo-klas vertelt, hoe de meisjes zich bijna altijd samen inschrijven voor lessen:

Eén van die meiden kwam een keer naar me toe: ‘Meneer, meneer, heb ik me hiervoor ingeschreven?’ Ik zei van wel. Zegt ze: ‘Ja maar Kate niet, Kate niet!’ Ze was geschokt dat ze zich alleen had ingeschreven. De meisjes schrijven zich bijna altijd samen in.

(Leraar havo)

Tenslotte is er nog een groot aantal koosnamen dat de meisjes voor elkaar gebruiken, zoals “poepie”, “skeedie” (een verbastering van scheetje) en “schatje”. Het gebruik van koosnamen wordt op het vmbo met wat meer voorzichtigheid omgeven dan op het havo. “Ik gebruik het alleen voor heel goede vriendinnen, anders kan iemand het misschien verkeerd opvatten”, aldus een van de leerlingen. Twee meisjes geven zelfs aan het woord “schatje” nooit voor een ander meisje te gebruiken. Dit is niet zo verwonderlijk als we ons bedenken dat homoseksualiteit op het vmbo, met name onder allochtone leerlingen, meer een taboe is dan op het havo (zie hoofdstuk 4).

Wat we op het vmbo wel zien is een inversie van de scheldwoorden, waardoor het koosnamen worden. Bijnamen die normaal gesproken worden gebruikt om afwijkingen negatief te benadrukken, of om iemand te kwetsen, worden nu een bevestiging van goed gedrag of een teken van goede vriendschap. Zo spreken de meisjes elkaar rustig aan met woorden als “trut”, “bitch” en “kutwif”. Ik vraag aan een van de meisjes hoe dat kan.

Ik weet het niet. Eigenlijk kan je ook positieve woorden gebruiken. Ik gebruik ze [scheldwoorden] ook meestal, als geintje. Maar ik weet tegen wie ik het moet zeggen. Je moet iemand wel kennen, weten of ze tegen een geintje kan of niet.

(Allochtoon meisje, vmbo)

Meisjes kunnen pas voor de gein schelden, als ze elkaar goed kennen. Omgekeerd geeft het blijk van een goede relatie, als er voor de gein gescholden kan worden.

Deze “omgekeerde scheldwoorden” spelen dus een belangrijke rol in het bevestigen en continueren van vriendschappen. Bovendien kunnen meisjes elkaars gedrag bevestigen, zonder een “echte” koosnaam te hoeven gebruiken, om zo de schijn van lesbische gevoelens te vermijden. Overigens is dit gebruik van scheldwoorden niet voor alle meisjes de normaalste zaak van de wereld: “Soms is het niet normaal om die woorden te gebruiken, als ze zomaar iemand een trut noemen of zo.”

§ 2.3 Lieve versus stoere jongens

In de eerste twee paragrafen zagen we wat jongens en meisjes normaal gedrag vinden voor een meisje. Deze en de volgende paragraaf gaan over gedragsnormen voor jongens. In deze paragraaf beantwoord ik de vraag wat meisjes “normaal” gedrag vinden voor een jongen, om in de volgende in te gaan op de normen van jongens zelf.

Het is niet moeilijk vast te stellen dat het voor meisjes, vooral de havisten, belangrijk is hoe een jongen zich gedraagt. Tijdens de interviews gaan slechts twee van de tien meisjes in op uiterlijke kenmerken als ik vraag wat ze belangrijke eigenschappen vinden voor een jongen. De anderen noemen allemaal verschillende soorten gedrag (zie tabel 3). Uit de *pile sorts* komt eenzelfde conclusie naar voren: 75% van de bijnamen die havo-scholieren noemen en 56% van die van vmbo-ers slaat op gedrag.

Soorten bijnamen	Voorbeelden
Koosnamen	poepie askim (schat) sweetje
Verwijzingen naar lomp gedrag	lomperik
Scheldwoorden	lul hufter
Verwijzingen naar hersens	studie leeghoofd
Verwijzingen naar zeurderig gedrag	zeur
Verwijzingen naar laf gedrag	lafaard watje
Verwijzingen naar mislukkingen	kneus stumperd knurft
Verwijzingen naar meeloperij	reetkevertje kontenplakker faker
Verwijzingen naar stoer gedrag	patser macho

Tabel 3. Soorten bijnamen voor gedrag die meisjes voor jongens hebben

Wat keuren de meisjes goed of af als het om het gedrag van de andere sekse gaat? Bijna alle informantessen maakten een tweedeling: “stoere” jongens versus “lieve” jongens. “Lief” wordt als “normaal” bestempeld, (te) “stoer” als afwijkend in de negatieve zin. Respect speelt hierin een sleutelrol. “Dus ik zeg je moet eens een beetje respect voor meisjes hebben! Hij denkt echt dat-ie stoer is”, hoor ik een vijftienjarig meisje in de bus tegen vriendinnen zeggen. Ze is hevig verontwaardigd over een jongen die voor meisjes de bijnaam “spleet” gebruikt en daarmee volgens haar een gebrek aan respect toont.

Het thema respect komt meestal aan de orde als ik het met informanten over scheldwoorden heb. De meeste meisjes gebruiken bijnamen als “klootzak” of “lul” niet zo vaak, tenzij het voor de grap is. Als ze ze serieus gebruiken, is dat omdat een jongen onaardige opmerkingen maakt of scheldwoorden gebruikt. Een informante van het vmbo legt uit wanneer ze een jongen een “klootzak” vindt: “Als hij heel stoer tegen anderen doet, slaat of onaardige dingen zegt.” Haar klasgenoten zijn het allemaal met haar eens: een jongen moet “niet de hele tijd lopen schelden”. Vooral tegenover meisjes moet hij zich “gewoon normaal” gedragen en haar niet degraderen tot bijvoorbeeld “hoer” of “spleet”.

Bovendien moet hij een meisje niet achter haar rug om belachelijk maken.

Ze moeten me niet voor lul willen zetten. En ze moeten zich niet voor me schamen. Dan zie je soms zo'n jongen en dan hoor je hem over zijn vriendin praten en dan heb ik zoiets van: 'Nou, dat zeg je toch niet?' Er was laatst een jongen die zei 'Oh, ze heeft vandaag lelijke kleren aan... Ik ga er echt niet naartoe.' Dat vind ik dan zo zielig, dat moet je gewoon niet doen.

(Autochtoon meisje, havo)

Een gebrek aan respect kan ook uit subtielere tekens dan dat blijken, zoals een havo-leerlinge uitlegt:

Niet dat ze doen alsof meisjes, vrouwen, veel minder zijn dan jongens. Dan heb ik zoiets van: 'Doe eens normaal, dit slaat nergens op.' Dat vind ik wel belangrijk, van die jongens die zeggen: 'Ja maar meisjes dit', of: 'Jullie mogen het wel.' Waar slaat dat op? Heb ik ook wel eens: 'Jullie zijn meisjes, dus jullie kunnen dat niet.'

Waarom zou ik dat niet kunnen? Dat had ik laatst met tafeltennis, dan mag je er niet zo hard aan draaien, maar: 'Jullie mogen dat wel'. Dan denk ik waar slaat dat nou op? Je spreekt af of het wel of niet mag, dat heeft helemaal niets met kracht te maken. Aan zo'n ding draaien kan ik ook nog wel!

(Autochtoon meisje, havo)

Een normale, “lieve” jongen ziet een meisje als zijn gelijke en behandelt haar hier ook naar.

Pas dan kan worden bereikt “dat je met hem kunt praten”. Dit is een eigenschap, die door vrijwel alle meisjes aangehaald wordt als kenmerk van een “aardige”, “lieve” jongen. Het hoeft niet altijd een serieus gesprek te zijn; samen kunnen lachen is net zo belangrijk. Als hij maar iets te vertellen heeft en goed kan luisteren.

Dat als ik wat zeg, dat hij niet alles als een grapje neemt. En dat hij de mening van een ander respecteert. Als iemand zegt wat hij vindt, dat hij niet gaat zeggen van: ‘Jij bent een beetje dom en zo’, maar: ‘Oké, het is jouw mening.’

(Allochtoon meisje, vmbo)

Luisteren houdt dus meer in dan simpelweg “het verhaal aanhoren”; er moet serieus, met aandacht en respect, geluisterd worden.

Echt luisteren betekent ook, dat het vertelde onthouden wordt. Dit kan bewezen worden door attent gedrag, wat door de meisjes van het havo naar voren gebracht wordt.

Er zijn ook... dat weet ik van vriendinnen, dat de jongen nooit wat vraagt. Bijvoorbeeld als ze een wedstrijd had gehad, dat hij dan niet eens vroeg hoe het was gegaan. Dat is belangrijk, die interesse in elkaar. Of hij, als er een dag is, dat hij dat onthoudt. Zo van: ‘O ja, morgen heb je dit en dit’, of: ‘Veel plezier met dat’, dat soort dingen.

(Autochtoon meisje, havo)

Vragen stellen en oprecht geïnteresseerd zijn in het antwoord is dus belangrijker dan zelf je mond opendoen. Vervolgens de verkregen informatie onthouden en erop terugkomen is het ultieme bewijs van belangstelling voor de andere persoon.

Hierdoor kan bovendien nog een ergernis voorkomen worden, namelijk dat een jongen zich als een “lomperik” gedraagt, “overbodige opmerkingen maakt”. “Lomp vind ik bijvoorbeeld als hij een meisje wil versieren, dat hij dan van die standaard dingen zegt: ‘Goh, heb ik jou niet eerder gezien?’ Zoiets, net de verkeerde dingen zeggen.” Een “lieve” jongen daarentegen zorgt ervoor dat een meisje zich speciaal voelt. Dit geldt met name in de relatiesfeer. “Ik vind het belangrijk dat hij extra lief voor je is, liever voor jou dan voor andere meisjes. Dat hij eens iets extra’s voor je doet.” Een klasgenoot vertelt, wat dat dan bijvoorbeeld is: “Als hij bijvoorbeeld zomaar een keer vraagt of je meegaat naar de film, dingen bedenkt. Het maakt mij niet uit of hij iets geeft, het gaat er meer om hoe je met elkaar omgaat.” Een andere informante geeft aan, dat ze graag complimentjes van haar vriend krijgt. Ook deze eigenschap wordt, net als attent zijn, alleen door de havo-leerlingen aangehaald.

“Hij moet niet een beetje het patsertje gaan lopen uithangen”, aldus een meisje van het havo. Kort en krachtig vat zij hiermee de gedeelde afkeer jegens al te “stoere” jongens samen. Een jongen mag wel zelfverzekerd zijn; de meisjes houden niet van jongens die niets durven of die in alles wat ze doen falen. Hier kom ik zodadelijk op terug. Voor nu wil ik benadrukken, dat er grenzen worden gesteld aan stoer gedrag. Het “patsertje” heeft deze grenzen overtreden. Ik vraag een meisje waaraan je een “patser” herkent:

Aan de dingen die hij doet en de kleren die hij aanheeft en zo, hoe hij loopt, hoe hij praat. Echt van die coole mensen gaan ze dan nadoen, die lui uit clips. Echt dieprijst. En ook met vrienden, gaan ze lopen praten hoeveel meisjes ze hebben gehad.

(Autochtoon meisje, havo)

Een andere informante vult aan:

Met scooters en zo. Het is allemaal leuk en aardig, maar wat is daar nou interessant aan? Ik vind het tenminste niet interessant als je op je scooter gaat stunten. En roken, daar heb ik ook een verschrikkelijke hekel aan. Tenminste, ze moeten het niet stoer vinden om te roken.

(Autochtoon meisje, havo)

Een vmbo-leerlinge legt aan de hand van de bijnaam “macho” uit, wat het probleem is van dit soort gedrag: “Als ze wat zeggen zeggen ze van die overdreven dingen, van: ‘Kijk mij, ik ben toch de beste.’” Deze jongens vinden zichzelf dus beter dan anderen. In plaats van zich te verdiepen in mensen om hen heen, zijn ze alleen maar bezig de aandacht op zichzelf te vestigen. De meeste meisjes kunnen dit niet waarderen.

Ook aan andere verwachtingen, die uit de “gelijkwaardigheidsnorm” voortvloeien, kan een te “stoere” jongen niet voldoen. Een “goed” gesprek voeren is onmogelijk als iemand vooral zichzelf heel interessant vindt, laat staan dat hij adequaat kan reageren op wat hem verteld wordt. Hij ziet immers liever dat alle aandacht op hem gericht is. De negatieve associaties die de bijnaam “patser” oproept, lijken veel op de ideeën met betrekking tot “players”. Ook dit zijn (te) zelfverzekerde jongens, die met mooie praatjes alle meisjes (denken te kunnen) versieren. Hierop ga ik dieper in in het hoofdstuk over seksualiteit.

Ondanks de afkeer die onder meisjes bestaat ten opzichte van “patsers”, wordt aan de andere kant van een jongen verwacht dat hij wel een beetje stoer is. Met een “nerd”, de tegenpool van de “patser”, is immers wel weer heel weinig te beleven. “Een nerd gedraagt zich een beetje sloom. Zo’n studje die niet echt iets zinnigs te

zeggen heeft.” Een meisje speelt tijdens het rollenspel op het havo een (mannelijke) “kneus”, maar wordt door bijna de hele klas “nerd” genoemd. Ze vertelt over haar weekend: “Ik ben dit weekend niet uitgeweest, heb het hele weekend achter de computer gezeten, beetje huiswerk maken en zo.” Een “nerd” (of “kneus”) is, in tegenstelling tot een “patser”, heel erg braaf, rustig en stil. Hij maakt altijd netjes zijn huiswerk en zit veel thuis, het liefst in zijn eentje achter de computer. Omdat zijn leven niet echt bruisend is, heeft hij niet veel te vertellen. Een havo-leerling die in het rollenspel een “moederskindje” speelde vertelde: “Mijn moeder heeft pannenkoeken voor me gebakken. Dat was leuk. Ik ben niet uitgeweest, heb alleen maar thuis gezeten.” Hilariteit alom was het gevolg: hoe kan iemand het nou leuk vinden om het hele weekend thuis te zitten?

Een aantal bijnamen die negatief benadrukken dat een jongen niets onderneemt, wordt ook gebruikt als een jongen weliswaar iets onderneemt, maar faalt. “Kneus”, “sukkel”, “stumperd” en “prutser” zijn bijnamen die een jongen kan krijgen als hij bijvoorbeeld heel onhandig is en dingen omstoot of laat vallen of als hij zichzelf bezeert tijdens het klussen. Ook kan het betekenen dat een jongen niet zo slim is, maar daar worden meestal speciale bijnamen als “leeghoofd” en “slimpje” voor gebruikt. De meisjes verwachten dus niet alleen dat een jongen initiatief toont, maar ook dat zijn initiatieven succesvol zijn. Tot slot moet hij geen “faker” (afgeleid van “fake”: namaaksel, vervalsing) of “meeloper” zijn, dat wil zeggen iemand die alleen maar anderen nadoet en geen eigen ideeën heeft. Een jongen hoort zelf te bedenken wat hij gaat doen en hoe hij dat gaat doen.

Er bestaat zowel op het havo als op het vmbo een spanningsveld tussen de normen die geassocieerd worden met “lief” en “stoer” zijn. Zo is het niet de bedoeling dat een jongen al te opvallend aanwezig is, maar moet hij ook niet “ergens heel stil in een hoekje zitten”, of “zo sloom zijn”. Hij moet rekening houden met mensen (meisjes) om hem heen, maar ook zelfstandig zijn. Vooral de meisjes van het vmbo hebben waardering voor stoer gedrag. Eén leerlinge houdt wel van een beetje grootspraak: “Ik vind het wel leuk als hij zegt van: ‘Ik doe dat en ik kan dat en dat.’ Als hij bijvoorbeeld zegt: ‘Ik mag tot twaalf uur buiten blijven.’” Maar ook op het havo hoeft een jongen geen “watje” te zijn:

Ik vind dat een jongen wel wat moet durven. Gewoon een redelijke zelfverzekerdheid vind ik wel belangrijk ja, zichzelf niet heel minderwaardig vinden of zo. Dan heb je meer het gevoel dat je die jongen moet helpen om dat niet te zijn.
(Autochtoon meisje, havo)

Een jongen moet respect tonen, maar ook een “echte” (stoere) man zijn, die dingen onderneemt en zelf bepaalt wat hij denkt en doet. Zodra hij echter te ver gaat en “bijvoorbeeld onaardig tegen mensen gaat doen of mensen gaat pesten om iemand

anders [een meisje] blij te maken” is het niet leuk meer. Dan gaat het richting “patsergedrag”, wat door de meisjes verafschuwd wordt.

§ 2.4 Jongens in spagaat

Nu duidelijk is wat meisjes van een jongen verwachten, kunnen we bekijken welke normen jongens zelf voor de eigen sekse hanteren. Ook hier bestaat een groot verschil tussen het havo, waar 70% van alle gecategoriseerde bijnamen op gedrag slaat, en het vmbo, waar 52% van alle gecategoriseerde namen naar gedrag verwijst. In tabel 4 is te zien welke soorten gedrag de jongens onderscheiden.

Soorten bijnamen	Voorbeelden
Aanspreekvormen voor kameraden	maat brother ouwe rukker
Scheldwoorden	klootzak klerelijer mongool
Verwijzingen naar meeloperij	meeloper wannabe
Verwijzingen naar familie	hoerenkind moederneuker
Verwijzingen naar prestaties	sukkel kneusje
Verwijzingen naar saai gedrag	studie nerd
Verwijzingen naar dom gedrag	mongooltje dombo
Verwijzingen naar sukkelig/ bang gedrag	sukkel stumperd stakker
Verwijzingen naar eer	serefsiz

Tabel 4. Soorten bijnamen voor gedrag die jongens voor jongens hebben

Uit de interviews blijkt geen onderscheid tussen havo en vmbo: vrijwel alle leerlingen noemen bepaald gedrag als ik vraag naar de belangrijkste eigenschappen van een jongen. Echter, de informanten van het havo benadrukken het gedrag van een jongen in het algemeen of zijn houding ten opzichte van andere jongens, terwijl de vmbo-ers ook vaak ingaan op de manier waarop een jongen zich opstelt tegenover meisjes.

Mijn informanten hanteren twee schijnbaar tegenstrijdige normen voor de eigen sekse: aan de ene kant wordt (vooral op het havo) verwacht dat een jongen zelfstandig is, aan de andere kant wordt ook solidariteit benadrukt. Een jongen moet

dus tegelijkertijd zelfstandig, onafhankelijk handelen én rekening houden met anderen. Ik zal dan ook betogen, dat de jongens zich in een spagaat bevinden.

De norm van zelfstandigheid valt uiteen in drie soorten gedrag, waarvoor verschillende bijnamen bestaan. Vaak overlappen deze namen elkaar of wordt één bijnaam in meerdere betekenissen gebruikt. Ook kan het voorkomen, dat bijnamen die tijdens het *pile sorting* in dezelfde categorie werden ingedeeld eigenlijk naar verschillende gedragingen verwijzen. Het is belangrijk dit in het achterhoofd te houden bij het analyseren van de bijnamen zoals ik ze hierboven heb afgebeeld. De drie aspecten van zelfstandigheid kunnen worden samengevat in drie kernwoorden: een jongen moet een eigen mening, een eigen wil en een eigen leven hebben.

Een “meeloper” ontbreekt het aan de eerste twee eigenschappen. Hij heeft geen eigen mening en/of geen eigen wil. Een informant van het havo legt uit wat dan wel de bedoeling is: “Ik bedoel als er wat andere invloeden komen, dat je niet met elke wind mee gaat waaien. Je moet wel je eigen mening hebben. En dat je daarbij blijft en dat ook durft te zeggen.” Dit hangt samen met het hebben van een eigen wil, wat wil zeggen dat een jongen niet alles doet wat een ander zegt en zijn eigen ding doet. Dus “als iemand bijvoorbeeld zegt pak even mijn tas, dan pak ik het niet”.

Een jongen schept tegen een groepje vrienden op over de manier waarop hij zijn bromfietscertificaat heeft gehaald: “Ik had eerst bier lopen zuipen, dus ik kwam daar, ik stonk uit mijn bek naar bier, ik was zo dronken. Maar ik ben er op mijn scooter heen gegaan, die had ik al.” Deze jongen bepaalt duidelijk zelf hoe hij zich gedraagt, al gaat dit tegen alle regels in. Een informant vertelt hoe hij zich eraan stoorde dat een vriend zijn zelfstandigheid niet respecteerde:

Met deze toetsweek had ik hele slechte cijfers gehaald en dan zegt die persoon: ‘Misschien wordt het dan toch verstandig om naar huiswerkklas te gaan.’ Maar dan heb ik zoiets van: ‘Dat beslissen mijn ouders en ik samen wel, daar moet jij gewoon buiten blijven.’

(Autochtone jongen, havo)

Steeds weer beklemtonen de leerlingen dat ze hun eigen plan trekken. Mocht hier ruzie van komen, dan is het belangrijk dat een jongen geen “mietje” is. Een “mietje” wordt tijdens het *pile sorting* omschreven als “iemand die snel bang is”. Ook in een ruzie moet een jongen juist niet bang zijn, maar voor zichzelf opkomen, met woorden of desnoods met daden. Mijn informanten maakten regelmatig opmerkingen als “dan gaan we wel even naar buiten”, of “kom jij maar eens even hier”. Ze lieten me duidelijk zien dat ze voor zichzelf op kunnen komen, dat ze een eigen wil hebben en die te allen tijde zullen verdedigen. Het hebben van een eigen wil betekent ook, dat ze zich door niets of niemand van de wijs laten brengen. De

rustige, “relaxte” tred waarmee de jongens zich voortbewegen is hier een treffende uitwerking van, net als de ongeïnteresseerde, onderuitgezakte zithouding.

Voor ten minste drie allochtone leerlingen, twee van Turkse en één van Koerdische afkomst, heeft het voor jezelf opkomen nog een extra dimensie: eer. Alle gevoelens die hierbij een rol spelen, worden door de Turkse jongens gebundeld in één bijnaam: “serefsiz”. Dit woord betekent “eerloos persoon” en wordt gebruikt voor een jongen die geen eer heeft, omdat hij niet is opgekomen voor zichzelf of zijn familie. Volgens een van mijn informanten gaat het altijd om de familie:

Alles begint bij de familie. Als je niet meer over je familie... Kijk, bijvoorbeeld iemand doet je familie wat, met je zus ouwehoeren, iets doen, en jij zegt niks, dan heb je geen eer. Als je niet van je familie houdt, dan verlies je je eer.

(Allochtone jongen, vmbo)

Het niet verdedigen van de familie wordt gezien als teken dat een jongen niet van ze houdt, of te zwak is om voor ze op te komen. Vooral seksualiteit vormt een gevoelig punt. Het probleem bestaat hieruit, dat meestal de moeder van de aangesproken persoon uitgemaakt wordt voor “hoer”, bijvoorbeeld door bijnamen als “hoerenkind” of “piç” (letterlijk: “weeskind”/ “bastaard”). Er wordt dus gesuggereerd dat zij de strenge normen op het gebied van seksualiteit overtreedt, een zeer serieuze belediging (zie hoofdstuk 4). Door een dergelijke belediging, of door er niets tegen te doen, kan een jongen zijn eer verliezen.

Vergelding kan dit verlies (gedeeltelijk) herstellen. “Ik voelde me opgelucht, want ja, die persoon beledigt je moeder en dan heb je die persoon geslagen. Dan heb je een beetje je eer weer terug”, vertelt een jongen van het vmbo die (fysiek) wraak nam op iemand die zijn moeder uitschold. Een andere informant betreft het begrip eer ook op sport, waarbij de nadruk ligt op het verband tussen eer en trots. Verliezen is niet iets om trots op te zijn, je verliest er eigenlijk een klein beetje je eer door. Dit is echter minder erg dan wanneer je moeder wordt uitgescholden, waardoor een jongen “heel veel” eer verliest. Het is wel een belangrijke opmerking, omdat het benadrukt dat er een relatie bestaat tussen eer en trots.

Tot slot betekent zelfstandig zijn voor een jongen dat hij zelf invulling kan geven aan zijn leven en geen “kansloze” “sukkel” of “stumperd” is. Hij moet een eigen leven hebben: “Een jongen moet niet de hele tijd achter je aanlopen, dat je zijn enige vriend bent.” Een informant beschrijft, hoe je kunt laten merken dat je niet per sé andere mensen nodig hebt:

Dat je, als twee personen daar lopen, niet als enige achterloopt. Een beetje bij de groep staan, anders ga ik weg. Als ik bijvoorbeeld zie dat twee jongens voor me lopen en ik loop er alleen achter, dan ga ik wel weg. Dan ga ik niet meelopen of zo.
(Allochtone jongen, havo)

Door letterlijk niet achter anderen aan te lopen toont deze informant zijn zelfstandigheid.

Toch is het hebben van zo veel mogelijk vrienden erg belangrijk. In het rollenspel omschreef een jongen die een “sukkel” speelde zijn weekend als volgt:

Ja, ik wil wel het vriendje van hem [een klasgenoot] zijn, maar dat wil hij niet. Ik wou ook naar de stad, maar hij wou niet mee en ik wilde uitgaan maar niemand wou mee. Dus toen bleef ik maar thuis, boekje lezen... Nou ja, ik heb me gewoon weer het hele weekend verveeld zoals altijd...
(Autochtone jongen, havo)

Uit de klas klinkt na deze beschrijving een spottend “ahhhh” en gelach. Deze “sukkel” heeft duidelijk “geen leven”. Door het hebben van vrienden kun je laten zien dat je zelf een interessante persoon met een interessant leven bent. Je hebt blijkbaar iets te melden, er is lol met je te beleven. Een “sukkel” met weinig vrienden is een “zielig” figuur. Het lijkt paradoxaal; ondanks dat je als jongen zelf je leven in moet kunnen vullen en niet te veel aan anderen moet hangen, is het toch van belang veel vrienden te hebben. De verklaring ligt in de positie van de betreffende jongen ten opzichte van zijn vrienden: loopt hij achter de rest aan of de rest achter hem? Subtiele tekens zoals de letterlijke plaats waar je loopt maken duidelijk wat jouw plaats in een groep is, zoals de informant in bovenstaand citaat aangeeft.

“Ik noem iemand ‘wanker’ als hij afhaakt. Bijvoorbeeld dat hij eerst zegt dat hij meegaat naar de stad en dan later terugkrabbelt”, verduidelijkt een havo-leerling tijdens het *pile sorting*. Met een “wanker” (volgens de Oxford Dictionary -1995- een “person who masturbates” of een “contemptible or ineffectual person”) valt weinig te beleven, terwijl een jongen juist door het nemen van initiatief kan laten zien dat hij degene is die het leven van zichzelf en zijn vrienden interessant maakt. Voorbeelden van activiteiten die als “normaal” omschreven worden zijn collectieve bezigheden als naar de stad gaan, uitgaan en sporten (vooral voetbal). Individuele activiteiten als computeren en leren ervaren de jongens als saai en typisch voor “nerds”. Deze figuren zouden nooit iets interessants doen en geen vrienden hebben.

Zelfs in de kantine zijn de jongens continu bezig sportieve activiteiten te ontplooiën, zoals “lege flesjes van afstand in de prullenbak gooien”, “snoepjes op elkaar gooien” en “voetballen met snoepjes”. Bovendien staat er een tafeltennistafel,

die vrijwel non-stop in gebruik is. In drie maanden heb ik slechts twee keer een meisje zien tafeltennissen. Als de jongens niet bezig zijn met (zelf bedachte) kantinesporten, is sport regelmatig het onderwerp van gesprek, of er wordt een plan gesmeed om even naar het winkelcentrum of de stad te gaan.

Het is een voorwaarde voor een genomen initiatief, dat het slaagt. Als iemand namelijk iets “doms” doet en een onderneming laat mislukken is hij een “sukkel” of “kneusje”. Een havo-leerling maakt dit concreet aan de hand van voorbeelden: “Bijvoorbeeld oversteken als er net een auto aankomt, ergens binnenkomen terwijl je weet dat er iets belangrijks aan de gang is, of iets wegpakken waardoor de hele zooi omvalt... Sukkelige dingen, niet erbij nadenken.” Een andere jongen schrijft in zijn opstel hoe hij een vriend die niet goed kan voetballen altijd ironisch “prof” noemt:

Ik heb een hele goede vriend. Hij houdt veel van voetballen. Maar ja, hij is er niet goed in. Daarom noem ik hem wel eens prof. Prof noem je eigenlijk degene die goed is in voetbal, maar omdat hij niet tegen het woord prof kan (omdat hij slecht is in voetbal) noem ik het wel.

(Allochtone jongen, vmbo)

Een Zweedse uitwisselingsstudent wordt achter zijn rug om uitgescholden door de leerling die “verantwoordelijk” voor hem is: “Die sjappie van mij is al z’n geld kwijt, die Zweed van mij. Hij is echt zó’n kneus!” De leerling classificeert hiermee het kwijtraken van geld als een domme actie en de jongen die het liet gebeuren als een mislukkeling (“kneus”).

Als een actie mislukt, proberen de jongens dit vaak zo goed mogelijk te verbloemen, bijvoorbeeld door iemand anders de schuld te geven. Twee jongens van het havo bespreken hun voetbalprestaties: “Dat is echt geen club hè? Met hoeveel hebben jullie van ze gewonnen?” “Met 7-4.” “O ja, wij met 6-1.” “Maar die vier doelpunten waren echt blunders van de keeper, anders was het makkelijk 7-0 geworden.” Het “mislukken” van de wedstrijd wordt dus toegeschreven aan de keeper, niet aan de rest van het team.

Aan de andere kant verwachten jongens van elkaar naast zelfstandigheid ook solidariteit, zowel ten opzichte van meisjes als ten opzichte van jongens. Het eerste is vooral een punt van de vmbo-leerlingen. Een jongen hoort “netjes” met meisjes om te gaan. Als ik een van de jongens van het vmbo vraag wat dat dan is, zegt hij: “Lief, aardig. Veel voor haar doen, veel met haar doen. Met haar naar de stad gaan en zo, naar de bioscoop.” Hij hoort een beetje aandacht voor haar te hebben:

Niet dat je met een meisje aan het praten bent en er komt een jongen naar je toe en dat je dan met hem verder gaat praten en haar vergeet. Dat je dan niet meteen weggaat en haar alleen laat.

(Allochtone jongen, havo)

Een andere leerling vult aan:

Dat hij geen meisjes gebruikt. Gaat hij bijvoorbeeld met een meisje nemen en dan ziet hij haar gaat hij haar de hele tijd uitschelden en als er andere meisjes bij zijn gaat hij de hele tijd aan die andere meisjes zitten.

(Allochtone jongen, vmbo)

Deze antwoorden zijn opvallend, omdat de hiervoor besproken eigenschappen die voor een jongen als normaal worden beschouwd meer de nadruk leggen op zelfstandigheid en minder op lief zijn voor anderen.

De verwachting van solidariteit ten opzichte van seksegenoten springt derhalve nog meer in het oog. Een “matennaaiër” maakt een van de grootste fouten die een jongen kan maken: hij verraadt zijn vrienden. Tijdens het rollenspel op het havo vertelt een jongen die een “klootzak” speelde: “Ik ben uitgeweest en dat was wel lachen, beetje een rel geschopt en zo. Toen kwam de politie en toen heb ik een paar vrienden erbij genaaid en toen ben ik snel weggegaan.” Dit zogenaamde “matennaaien” staat haaks op het ideaalbeeld van solidariteit en de jongen die de betreffende rol had werd fanatiek uitgeroepen (“Matennaaiër!”) door de rest van de klas.

Dat deze “klootzak” ook wel “matennaaiër” werd genoemd is niet vreemd, omdat scheldwoorden als “klootzak” en het nog ernstiger “kankerlijker” een soort verzameltermen zijn voor verschillende afwijkende gedragingen. “Matennaaien” is er hier een van. Een informant beschrijft een andere: “Vandaag had ik gym en die scheidsrechter was echt superpartijdig. En toen had hij de verkeerde score doorgegeven. Nou, dan vind ik hem wel een klootzak en dan noem ik hem ook zo.” Een jongen die de antwoorden van een op handen zijnde toets zou regelen voor vrienden, maar dat niet gedaan had, werd in zijn gezicht uitgemaakt voor “kankerlijker”. Hij had zijn vrienden in de steek gelaten door zich niet aan de gemaakte afspraken te houden.

Verder kan een jongen “klootzak” genoemd worden als hij zijn vrienden voor schut zet tegenover anderen (met name meisjes), er met diens vriendin vandoor gaat, liegt, of afspraken niet nakomt. Een “normale” jongen houdt rekening met anderen. Dit is vrijwel tegengesteld aan de beschreven zelfstandigheid, die voorschrijft dat een jongen zelf hoort te bepalen wat hij op welke manier met wie doet. De jongens bevinden zich in een spagaat: enerzijds moeten zij zelfstandig zijn,

met een eigen mening, leven en wil. Anderzijds moeten ze ook solidair zijn en rekening houden met anderen.

Scheldwoorden vormen een middel om afwijkend gedrag te benoemen en bestraffen. Anderzijds worden scheldwoorden net zo vaak gebruikt als aanspreekvorm voor goede vrienden. De vraag is nu, waarom er juist scheldwoorden worden gebruikt en geen positieve woorden. Hoewel een aantal jongens, met name op het vmbo, aangeeft liever leuke woorden als “mattie” (maat) en “bro” (brother, broer) te gebruiken, denken anderen daar anders over:

*Je laat een beetje zien dat je goed met diegene bevriend bent. Bijvoorbeeld als ik een goede vriend heb en hij staat daar met een groepje vrienden en ik kom aanlopen en zeg ‘Hé klootzak’, dan zien die andere vrienden dat ik dat bij hem kan maken. Dus een teken van wij zijn goede vrienden.
(Autochtone jongen, havo)*

Met positieve bijnamen geef je ook wel aan dat je vrienden bent, maar het feit dat je iemand uit kunt schelden zonder dat dat nare gevolgen heeft benadrukt de vriendschap net een beetje extra. Het kan alleen bij mensen met wie je een bijzondere band hebt, dus iemand aanspreken met bijvoorbeeld “klootzak” of “eikel” laat zien dat je die speciale band met diegene hebt.

Bovendien moeten jongens een beetje oppassen met het gebruiken van positieve bijnamen voor elkaar in verband met het gevaar als homo bestempeld te worden. Bij het *free listing* had een jongen als bijnaam voor jongens “schat” opgeschreven (waarschijnlijk had hij de opdracht niet helemaal begrepen en schreef hij dit woord op omdat hij het wel eens een meisje tegen een jongen had horen zeggen). De koosnaam werd tijdens het *pile sorting* rigoureuus van tafel geveegd: “Dat is niet iets wat jongens tegen elkaar zeggen, het is een bijnaam van meisjes voor jongens of voor homo’s.” Door een andere jongen een positieve bijnaam te geven kun je je eigen reputatie als hetero in gevaar brengen. De consequenties hiervan worden besproken in hoofdstuk 4.

§ 2.5 Vergelijking

Wat kunnen we nu zeggen over de hegemoniale beelden met betrekking tot gedrag? Zoals Carlson (1971) en Golombok en Fivush (1994) al suggereerden, wordt het gedrag van een meisje meestal beschreven in termen van haar houding tegenover anderen. Er wordt vooral gezelligheid en solidariteit van haar verwacht. Jongens willen niet alleen dat een meisje iets te vertellen heeft, maar vooral ook dat ze geïnteresseerd luistert naar wat zij zeggen. Vooral de vmbo-leerlingen hechten veel belang aan het tonen van interesse. Ook de meisjes zelf benadrukken gezelligheid: op allerlei manieren hoort een meisje bij te dragen aan een goed gesprek en een

gemoedelijke sfeer. Interesse tonen in de ander, attent zijn en het gesprek aanvoelen zijn gedragingen die positief gewaardeerd worden.

Meisjes gaan nog veel verder dan jongens in het verwoorden van deze norm voor meisjes. Met allerlei middelen wordt het belang van saamhorigheid onderstreept. De meisjes doen zo veel mogelijk samen, van inschrijven voor lessen tot door de school wandelen. In een gesprek verwachten ze van elkaar dat de ander ze aanvoelt en inspringt op wat ze zeggen. Ook lichamelijk contact, zoals hand in hand lopen en elkaars haren kammen, vergroot het gevoel van onderlinge verbondenheid. Daarnaast hoort een meisje te allen tijde op te letten, dat ze anderen niet tegen zich in het harnas jaagt. Door rekening te houden met de mening van anderen en de omstandigheden waarin ze verkeren kan ze voorkomen, dat ze iemand kwetst of ruzie krijgt. Vooral de meisjes met een allochtone achtergrond hechten veel waarde aan zelfbeheersing en beleefdheid.

Hoewel jongens niet zo hameren op saamhorigheid, verwachten ze wel steun van meisjes. Het meest belangrijke aspect hiervan is, dat ze zich niet negatief over hem uitlaten, of dat nou recht in zijn gezicht is of achter zijn rug om. Opgemerkt moet worden, dat jongens het gedrag van een meisje lang niet zo belangrijk vinden als de meisjes zelf. Haar uiterlijk en seksualiteit maken de tongen meer los.

Een nuance die het stereotype beeld van het sociale meisje niet kan missen, is dat de meisjes zelf niet alleen saamhorigheid en betrokkenheid, maar ook spontaniteit een onmisbare eigenschap vinden. Ze verwachten dat een meisje lef en initiatief toont, succesvol is in haar ondernemingen en niet achter anderen aan loopt. Gek en vrolijk doen worden zeer hoog gewaardeerd door mijn informant.

De belangrijkste normen voor jongens zijn zelfstandigheid en solidariteit, waarbij de eerste vooral door jongens zelf benadrukt wordt en de tweede vooral door meisjes. Meisjes geven de voorkeur over het algemeen aan lieve jongens, die respect hebben voor en geïnteresseerd zijn in andere mensen. Het gaat hier overigens duidelijk om minder vergaande eisen dan bij het ideaalbeeld dat meisjes voorgehouden wordt. Het voor je houden van je mening is bijvoorbeeld iets, dat alleen voor meisjes van toepassing is. Jongens sluiten zich tot op zekere hoogte aan bij deze "solidariteitsnorm". Zo vinden ze dat je aandacht aan een meisje hoort te besteden en "lief en aardig" moet zijn voor haar. Maar ook onderling staat solidariteit hoog in het vaandel, wat erop neerkomt dat een jongen voor vrienden op moet komen, ze niet voor schut mag zetten, eerlijk moet zijn en afspraken na moet komen.

Toch vinden de jongens het minstens net zo belangrijk dat seksegenoten zelfstandig zijn. Het beeld van het ideale meisje had voornamelijk betrekking op haar gedrag ten opzichte van anderen; zelfstandigheid wordt beschreven als een persoonlijke deugd. Het uit zich ten eerste in het hebben van een eigen, interessant leven waarin succesvolle initiatieven centraal staan.

Bovendien komt het naar voren in het hebben van een eigen wil en een eigen mening, die koste wat het kost verdedigd hoort te worden. Voor een aantal vmbo-ers met een allochtone achtergrond hangt dit laatste samen met eer. Zodra iemand jouw familie beledigt, moet je bewijzen dat je van ze houdt en voor ze op durft te komen door wraak te nemen. Ondanks het feit dat de meisjes ook wel een zekere mate van zelfstandigheid verwachten (een jongen moet immers niet stil in een hoekje zitten of steeds achter anderen aanlopen) wordt deze eigenschap aan banden gelegd: het mag niet zo zijn dat hij er arrogant, egoïstisch of gemeen door wordt.

De beelden van “de gevoelige vrouw” en “de autonome man” die naar voren kwamen uit de studie van Carlson (1971, p.442) moeten dus genuanceerd worden. Het ideaalbeeld van de andere sekse is bij de meisjes meer op een lieve dan een stoere houding gebaseerd. Mijn informantes willen wel dat een jongen autonoom, actief en onafhankelijk is, maar net zo goed dat hij gevoel toont en “lief” is. Ook de jongens zelf verwachten dat een jongen rekening houdt met anderen en solidair is. Tot slot zien meisjes het ideale meisje niet alleen als gevoelig en lief, maar ook als actief, spontaan en “lekker gek”.

Hoofdstuk 3

Mooi van buiten... Normen met betrekking tot uiterlijk.

Morgan e.a. onderscheiden drie soorten normatieve bijnamen, namelijk verwijzingen naar mentale kenmerken, gedragskenmerken en fysieke kenmerken (1979, p.108). In het vorige hoofdstuk was al te lezen hoe de eerste twee soorten ook uit mijn onderzoek naar voren kwamen, waarbij ik mentale kenmerken als onderdeel van gedrag heb beschouwd. In navolging van Morgan e.a. zal ik in dit hoofdstuk beargumenteren dat ook fysieke kenmerken een belangrijk onderdeel uitmaken van het dagelijks leven van scholieren, waarbij ik specifiek het onderscheid tussen uiterlijke normen voor meisjes en voor jongens bestudeer.

Moore en Rosenthal (1993, p.52-53) menen, dat vooral het vrouwelijke uiterlijk met aantrekkelijkheid en seksualiteit verbonden wordt, door jongens én meisjes. Ze verwijzen naar een onderzoek van Lerner e.a. (1976), waaruit naar voren komt dat het gevoel van eigenwaarde van vrouwelijke scholieren met name afhangt van hoe aantrekkelijk ze zichzelf vinden. De studie van Tobin-Richards e.a. (1983) wijst uit dat vooral borstontwikkeling hoog gewaardeerd wordt door meisjes, omdat jongens zich hierdoor aangetrokken voelen. Hieruit blijkt, dat meisjes zichzelf evalueren in termen van aantrekkelijkheid voor de andere sekse. Dit zou betekenen, dat meisjes zichzelf zien door de ogen van een jongen. De uiteenzetting van Moore en Rosenthal roept twee vragen op, die ik in dit hoofdstuk aan de orde zal stellen. Allereerst is dit, of het vrouwelijke uiterlijk inderdaad met aantrekkelijkheid en seksualiteit geassocieerd wordt en of dit ook niet geldt voor het mannelijke uiterlijk. Wordt zijn fysieke verschijning niet geassocieerd met aantrekkelijkheid en seksualiteit? En zo niet, waarmee wordt het dan wel geassocieerd? Ten tweede: zien meisjes zichzelf inderdaad door de ogen van een jongen? Of hebben zij zo hun eigen criteria?

Het genoemde onderzoek van Tobin-Richards e.a. gaat vooral in op de rol van het lichaam. Deze aandacht staat niet op zichzelf. Rubin concludeert zelfs, dat vrouwen in de loop van de geschiedenis synoniem zijn geworden met hun lichaam (1986, p.9). Het is volgens haar dan ook vooral het vrouwelijke lichaam dat onderworpen wordt aan controle en beperking. Om dit te illustreren beschrijft ze de geschiedenis van het korset, dat het vrouwenlichaam letterlijk “in vorm” bracht. Aan de hand van bijnamen voor het vrouwenlichaam zal ik beargumenteren, dat de controle over dit lichaam nog steeds bestaat en dat dit niet alleen in de praktijk wordt uitgeoefend, maar ook op het niveau van ideeën en verwachtingen. Daarnaast ga ik na of dit meer voor meisjes geldt dan voor jongens.

Eicher en Roach-Higgins (1992) vullen Rubin aan door te laten zien hoe belangrijk “*dress*” is. In hun discussie over *dress*, gedefinieerd als “an assemblage of body modifications and/or supplements displayed by a person in communication with other human beings”, demonstrenen ze het genderdichotome aspect van kleding en andere “aanpassingen en toevoegingen” aan het lichaam. De kleding van een pasgeboren baby wordt al snel na de geboorte aangepast aan het geslacht van het kind. Het wordt uitgedost op een manier die gepast is volgens de heersende gendernormen van een samenleving (p.8). *Dress* is, samen met de naam van een individu, het meest effectieve middel om het geslacht van een kind te communiceren, waardoor anderen weten welke gendergebonden verwachtingen ze kunnen toepassen (p.17). Als het kind ouder wordt, leert het zijn of haar *dress* aan te passen aan deze verwachtingen en zich ook te gedragen naar hoe het eruit ziet, mannelijk of vrouwelijk. Ik zal beargumenteren dat deze relatie tussen gender, *dress* en gedrag ook geldt voor de normen die scholieren hanteren.

§ 3.1 Ze moet natuurlijk wel mooi zijn

Om te beginnen ga ik in op de normen die jongens voor meisjes hanteren. Dat uiterlijke verschijning voor de jongens een grote rol speelt bij de beoordeling van een meisje blijkt wel uit het relatief grote aantal bijnamen dat ervoor bestaat. Op het havo gaat het om 30% van alle in categorieën ingedeelde bijnamen, op het vmbo om 32%. Eén informant zegt letterlijk: “Ik vind haar uiterlijk belangrijk. Later innerlijk, maar eerst uiterlijk.” Een klasgenoot gaat tijdens het interview in eerste instantie in op gedrag als ik vraag naar de belangrijkste eigenschappen voor een meisje, om toch te besluiten met: “Ze moet natuurlijk ook wel mooi zijn.” Tijdens het observeren merkte ik bovendien, dat jongens een aanzienlijk deel van hun tijd doorbrengen met het “keuren” van het uiterlijk van meisjes. Ik zat bijvoorbeeld op een regenachtige middag in de kantine van het vmbo naast een meisje en een jongen die een gesprek voerden over mobiele telefoons en het concert van *Ali B*. Aan het tafeltje naast hen zaten twee jongens, die het meisje uitgebreid aan het bekijken waren. Op een gegeven moment hoorde ik een van hen tot de slotsom komen: “Zij is zo’n chicky!” (wat zoveel betekent als “mooi meisje”, ik kom op deze bijnaam later nog terug). Niet de jongen of de inhoud van het gesprek werd beoordeeld, maar het uiterlijk van het meisje. Concluderend kan dus gezegd worden dat het voor jongens belangrijk is hoe een meisje eruit ziet.

Uit de bijnamen die jongens gebruiken om het uiterlijk van een meisje te beoordelen kunnen verschillende normen afgeleid worden. Sommige bijnamen, zoals “mooierd”, “lekker ding” en “chick” worden gebruikt als een complimentje voor een “mooi” uiterlijk. Andere namen, waaronder “lelijkerd”, “dikzak” en “kutkop” worden juist gebruikt om een “lelijk” meisje te benoemen. Op deze

bijnamen kom ik later terug. Tenslotte zijn er nog bijnamen die associaties oproepen met zowel uiterlijk als gedrag, zoals “slet”.

Hoe ziet een “slet” er dan uit? Een informant legt dit uit, waarbij hij de nadruk legt op kleding.

Als ze bijvoorbeeld van die korte rokjes draagt en inkijktruitjes. Nou, inkijktruitjes valt op zich nog wel mee, maar van die topjes die maar tot aan je navel komen, en van die hoge laarzen, dat vind ik wel een sletje.

(Autochtone jongen, havo)

Een klasgenoot wordt tijdens het rollenspel door de meeste leerlingen “slet” genoemd naar aanleiding van wat hij vertelt over zijn rol: “Ik ben een meisje. Ik houd van mooi zijn, ik maak me graag mooi met make-up. Maar ik word niet altijd geaccepteerd.” Het gebruik van (veel) make-up wordt, net als het dragen van “blote” kleding, al snel “sletterig” gevonden. Ik wil benadrukken dat een meisje met het beschreven uiterlijk niet meteen “slet” genoemd hoeft te worden. Haar gedrag speelt hier namelijk ook een grote rol in, zoals duidelijk zal worden in hoofdstuk 4.

Voor nu gaat het erom, dat de zojuist beschreven kleding bij kan dragen aan een negatief, “hoerig” imago. De jongens associëren het al snel met seksuele losbandigheid. Er is echter sprake van een paradox op dit punt. Een echt “chicky” heeft namelijk ook niet te los zittende of te veel kleding aan. De bijnaam heeft daarbij zijn letterlijke betekenis van “kuiken” verloren, wat duidelijk naar voren kwam tijdens het *pile sorting*. Een groepje van vier jongens van het havo raakte in discussie over de vraag of deze bijnaam in de categorie “dieren” ingedeeld moest worden. Slechts een van de jongens kende de oorspronkelijke betekenis en zei: “Ja, natuurlijk, dat is toch een kippetje?” In de andere drie groepjes jongens kwam deze discussie niet eens op gang; zonder aarzeling werd het woord ingedeeld bij de verwijzingen naar een knap uiterlijk. Een “chicky” is een knap meisje en daarbij geldt: hoe minder en hoe strakker de kleding, hoe mooier. In een opstel wordt zelfs beschreven hoe een jongen bijna begint te kwijlen als hij zich voorstelt hoe er een “naakte chick” voor hem staat. Kleine, strakke kleding vinden de jongens dus niet alleen “vies” (“sletterig”), maar ook aantrekkelijk:

Marijke: Wanneer noem je een meisje een hoer?

Informant: Als ze van de ene jongen naar de andere gaat. Of als ze vies doet...

Marijke: Als ze vies doet? Wat bedoel je?

Informant: Als ze alles laat zien of zo, gewoon hoe een echte hoer ook doet. Dat ze zich heel bloot kleedt.

Marijke: En wat vind jij dan te bloot?

*Informant: Niks... [lacht]
(Autochtone jongen, vmbo)*

Ook een andere informant van het vmbo staat voor dit dilemma: “Ik vind het [blote kleding], als ik eerlijk moet zijn, zelf ook wel aantrekkelijk, maar... als ik kijk, weet ik wel wat voor type ze is.” Iets dergelijks geldt ook voor make-up. De “slet” uit het rollenspel werd niet alleen “slet”, maar ook “schoonheid” en “moppie” genoemd. “Moppie” is een typisch modewoord dat jongens gebruiken als ze een meisje knap vinden, legt een informant in zijn opstel uit:

Mijn mening over het lied ‘Moppie’ (Lange Frans en Baas B)

Het liedje is dit seizoen uitgekomen en heeft een enorme hit gemaakt. Het liedje gaat over alle moppies (=vrouwen) over de wereldwijd. [...] Het valt mij op dat iedereen het lied begint te zingen als er een knap meisje langs gaat. [...] En dat allemaal door het lied ‘Moppie’.

(Allochtone jongen, havo)

De andere bijnaam, “schoonheid”, spreekt voor zich. Uit de verwarring tussen “slet”, “schoonheid” en “moppie” is op te maken dat de jongens met een dilemma kampen: is een meisje dat blote kleding en make-up draagt bewonderenswaardig (mooi) of juist afkeurenswaardig (“hoerig”)?

Dit dilemma is te verklaren aan de hand van de verbondenheid tussen uiterlijke kenmerken en seksualiteit. Aan de ene kant is het uiterlijk op zich heel belangrijk. Daarbij geldt voor veel jongens, dat bloot mooi is. Aan de andere kant verwijst het uiterlijk van een meisje ook naar haar seksuele gedrag. Blote kleding en make-up maken in die zin een “hoerige” indruk. De associatie van blote kleding met aan de ene kant een bewonderenswaardig uiterlijk, maar aan de andere kant afkeurenswaardig gedrag maakt het voor de jongens lastig hier definitieve uitspraken over te doen.

Er zijn ook bijnamen waarbij dit geen probleem is, namelijk de verwijzingen naar een “lelijk” uiterlijk. Wat kan een meisje lelijk maken? Het meest besproken is lichaamsvorm. Een bijnaam als “dikzak” of “dikkie” laat niet veel aan de verbeelding over; een meisje met een dik lichaam wordt zonder omslachtigheid op haar “afwijking” gewezen. Een jongen van het havo antwoordt boos als een meisje suggereert dat hij verliefd was op een (blijkbaar dik) meisje: “Nee man! Dat wijf is dikker dan een koe!” De vergelijking met een koe komt vaker terug als keihard oordeel over een te dik lichaam. Ik vroeg een informant van het vmbo wat de bijnaam “Betsy” betekende en kreeg als antwoord: “Dat is zo’n dikke koe.” De bijnamen “dikzak”, “dikkie”, “koe” en “Betsy” maken duidelijk dat het betreffende meisje niet voldoet aan de norm om slank te zijn.

Een informant gaat nog een stapje verder en geeft toe zelfs een beetje een hekel te hebben aan dikke mensen:

Op de een of andere manier heb ik altijd een beetje een hekel aan dat soort mensen, want ik heb echt het gevoel dat die veel eten en zo, een beetje verwend zijn. Omdat ze dus thuis... dat gevoel heb ik altijd, dat ze thuis gaan zitten en er wordt voor hun eten gemaakt of ze nemen een zak chips of cola. Maar het kan natuurlijk ook heel iets anders zijn. Dus ik weet dat ik het niet moet denken, maar ik denk het toch.

(Autochtone jongen, vmbo)

De meeste jongens gaan hier, zij het in minder extreme bewoordingen, in mee. Een dik meisje is niet mooi. Hoewel er geen bijnamen zijn voor heel dunne meisjes, geven de jongens tijdens interviews aan dat ook dat niet hoort. Een “normaal” meisjeslichaam is “gevormd”:

Niet te dun, niet te dik, gewoon een beetje normaal. Mooi kontje natuurlijk en een mooi buikje. Je hebt van die vrouwen die hebben een hele gespierde buik, met blokjes, dat vind ik niet mooi. Maar je hebt ook van die lui die hebben een hele dikke buik, dat is ook weer niet mooi. En een hele dunne buik is ook weer niet mooi.

(Autochtone jongen, havo)

Naast de normen “niet te dik” en “niet te dun” geldt dus ook nog “niet te gespierd”. Spieren worden meer geassocieerd met een sterk, hard, stoer, kortom mannelijk lichaam. Een vrouwelijk lichaam is zacht en rond. Belangrijke aandachtspunten hierbij zijn benen en billen, wat blijkt uit de bijnamen “lekker kontje” (een positieve naam voor meisjes met een niet te plat en niet te dik achterwerk) en “benen” (een eveneens positieve bijnaam voor een meisje met lange, slanke benen).

Verder is er een aantal bijnamen dat verwijst naar het gezicht. Deze woorden hebben allemaal een negatieve lading en zijn op te delen in twee categorieën: verwijzingen naar een lelijk gezicht in het algemeen, zoals “bloemkool” en “kutkop”, en verwijzingen naar specifieke afwijkingen, zoals “beugelbekkie”, “puisten” en “brillekop”. De eerste categorie bijnamen kan gebruikt worden als een meisje in negatieve zin afwijkt van de norm. Een gezicht moet er “normaal” uitzien, vinden mijn informanten. Wat is dan normaal, aangezien alle mensen toch heel verschillende gezichten hebben? De sleutel tot deze vraag luidt: het moet er “verzorgd” uitzien, dat wil zeggen schoon en met gekamde haren. Dat is iets wat alle meisjes, ongeacht hun unieke gezichtskenmerken, kunnen nastreven. Dit klinkt echter eenvoudiger dan het in werkelijkheid is. Een verzorgd gezicht kan namelijk alsnog lelijk zijn.

Vaak heeft dat te maken met specifieke afwijkingen, waar aparte bijnamen voor bestaan: “beugelbekkie”, “brillekop” en “puisten”. Een havo-leerling verduidelijkt zijn opvatting ten opzichte van dit soort “afwijkingen” als hij uitlegt wat volgens hem een “mokkal” is: “Mokkal is geen positief woord. Ik zou een meisje mokkel noemen als ze geen aantrekkelijk uiterlijk heeft. Als ze... ze kan er niks aan doen, maar als ze een bril heeft, of puisten.” De bijnaam “mokkal” kan overigens ook gebruikt worden voor knappe meisjes en vaak wordt er voor de duidelijkheid een bijvoeglijk naamwoord voor gezet. Een “lekker mokkel” is dan het tegenovergestelde van een “lelijk mokkel”. In de uitleg van de zojuist geciteerde leerling, die de bijnaam “mokkal” gebruikt voor meisjes met een onaantrekkelijk uiterlijk, zien we duidelijk dat een bril en puisten hier nauw mee verbonden zijn. Hoewel niemand het mooi vindt, krijgen veel jongens last van hun geweten als ze dat hardop zeggen. Het betreffende meisje kan er immers niets aan doen dat ze het heeft. Zo vertelt een informant dat hij puisten lelijk vindt, om snel te nuanceren: “Maar het hoort er gewoon bij. Iedereen heeft wel eens een puistje.” Het feit dat je er niks aan kunt doen verandert echter niets aan het gevoel dat een jongen krijgt bij het zien van een gezicht met puisten: het is lelijk, niet zoals het zou moeten zijn.

Het hebben van een bril of beugel levert eenzelfde soort uitspraken op. De jongens vinden het bijvoorbeeld niet erg als een meisje een bril heeft, maar dan alleen “als ze de bril alleen heeft voor tv-kijken” of “als ze verder heel aardig is”. Een jongen spreekt zichzelf tegen als ik hem twee keer naar zijn mening over een bril vraag:

- Marijke: Wat vind je ervan als een meisje een bril heeft?*
Informant: Je moet niet ouwehoeren met mensen. Ik had ook een bril kunnen hebben, maar ik heb het niet. Het kan bij iedereen voorkomen.
Marijke: Vind je het dan niet erg als een meisje een bril heeft?
Informant: Nee. Ik weet het niet. Mijn vriendin moet het niet hebben.
(Allochtone jongen, vmbo)

Over een beugel zegt een leerling: “Ik vind het niet erg, als het maar een binnenbeugel is.” Een beugel of bril hoeft niet lelijk te zijn, zolang je het maar niet ziet:

- Informant: Een beugel vind ik niet erg, maar een bril daar kijk je wel elke dag tegenaan, dat is wel wat anders.*
Marijke: Tegen een beugel toch ook?
Informant: Niet als ze haar mond dichthoudt...
(Allochtone jongen, vmbo)

Een meisje zonder puisten, bril of beugel is qua uiterlijk duidelijk in het voordeel tegenover een seksegenote met (een van) de genoemde accessoires. De laatste kan deze achterstand nog goedmaken door heel aardig te zijn of het mankement zoveel mogelijk te verbergen, maar in feite is ze een “afwijkend geval”.

Een gezicht kan ook lelijk zijn omdat de blik in de ogen de jongens niet bevalt, hoewel ze hier geen bijnaam voor noemen. Opnieuw zien we nu de associatie met bepaald gedrag terug. Een meisje moet “niet verwaand kijken”. Dit sluit aan bij de verwerping van arrogant gedrag: een meisje hoort zichzelf niet heel goed te vinden en mag dus ook niet een blik in haar ogen hebben die zegt “kijk mij eens goed zijn”. Hoe deze blik er precies uitziet kunnen mijn informanten niet omschrijven; wel wordt duidelijk dat chagrijnig kijken al snel opgevat wordt als verwaand kijken. “Een meisje moet een beetje normaal kijken, niet zo boos, maar een beetje vrolijk.” Niet alleen uit haar gedrag, maar ook uit haar uiterlijk hoort openheid en interesse te spreken. Goed gezelschap zijn begint al bij de manier van kijken.

§ 3.2 Vrouwelijk, maar niet hoerig

In hoeverre lijken de bijnamen die meisjes voor het uiterlijk van andere meisjes hanteren nu op die van de jongens? Gebruiken zij dezelfde of andere woorden? En welke betekenis schuilt hierachter? Hoewel ik in eerste instantie vaak te horen kreeg dat het “niet uitmaakt hoe iemand eruit ziet”, dat “iedereen een eigen smaak heeft” en dat “je er niets aan kunt doen hoe je eruit ziet”, bleek er onder mijn informantess toch wel een aantal algemene normen te bestaan. Dit is alleen al af te leiden uit het gebruik van woorden als “gewoon” en “normaal”. 20% van de in categorieën ingedeelde bijnamen op het havo en 25% van de bijnamen op het vmbo verwijst naar uiterlijk.

Het gaat veelal om het benadrukken van kleine “afwijkingen” als een bril (“brillio”), beugel (“beugelbekkie”), puisten (“puistenkop”), flaporen (“flapoor”) of opvallende haren (“pluizebol”, “rooie”). Verder bestaat er een grote verscheidenheid aan beoordelingen van “abnormale” lichaamsvormen, zoals “dikzak”, “plank”, “lang jan” en “reus”. Tot slot is er nog een aantal bijnamen dat doet denken aan bepaalde gedragingen die voor meisjes (ab)normaal zijn, waaronder “hoer”. Meisjes complimenteren elkaar niet snel met een bijnaam voor een mooi uiterlijk. De enige bijnamen die hiervoor gebruikt zouden kunnen worden staan bij de koosnamen en zijn “lekker ding”, “chick” en “chicky”. Deze bijnamen worden echter meer gebruikt om iemand op een vriendschappelijke manier aan te spreken dan om het uiterlijk van een persoon te beoordelen.

De eerste groep bijnamen, die kleine afwijkingen benadrukt, levert moeilijke dilemma’s op. Het feit dat een meisje met een beugel “beugelbekkie” genoemd kan worden bewijst dat het iets apart is, waar je niet trots op hoeft te zijn. Dit blijkt impliciet ook uit opmerkingen als: “Het is toch maar tijdelijk”, of: “Je hoeft hem

alleen maar 's nachts", of: "Het is alleen maar om je er uiteindelijk beter uit te laten zien." Hoewel ze het niet expliciet durven te zeggen, vinden mijn informantes het dus niet mooi; dat het niet erg is komt alleen maar doordat het tijdelijk is en het uiteindelijke resultaat weer een keurig recht, "normaal" gebit is. Beter is het om het helemaal niet te hebben. Toch relativëren de meisjes de invloed van een beugel in het dagelijks leven: "Je hebt het nu eenmaal." De bijnaam "beugelbekkie" wordt door de meeste meisjes dan ook bijna nooit gebruikt. Het wordt meestal pas een aandachtspunt als er sowieso al ruzie is en er iets gezocht wordt om mee te schelden.

Als ik beugelbekkie zeg, zeg ik dat eerder als ik iemand niet mag en die heeft dan toevallig een beugel. Dan noem ik diegene wel beugelbekkie. Maar ik heb er zelf geen problemen mee, ik scheld er ook niet mee.

(Autochtoon meisje, havo)

Een beugel is uiteindelijk iets waar je weinig aan kunt doen en wat op langere termijn bijdraagt aan een mooi uiterlijk.

Voor een bril geldt iets soortgelijks. De bijnaam "brillio" is geen compliment; een bril is in principe niet mooi. Een meisje geeft aan: "Als ik zelf een bril zou hebben zou ik lenzen nemen." Aan de andere kant overkomt het je nu eenmaal. "Als je zonder bril niet goed kunt zien, kun je er niks aan doen dat je hem op hebt." En als een meisje er dan voor zorgt dat het een mooie, niet te grote bril is, dan zou het zelfs goed kunnen staan. Ook voor puisten geldt dat het lelijk is, "vooral als het er heel veel zijn". "Maar het is wel een beetje kinderachtig om daar mee te schelden. Bijna iedereen heeft er wel mee te maken, als je in de puberteit bent heb je dat gewoon", vinden de meisjes. Desondanks blijft de ondertoon: gewenst is het niet. Bijnamen als "puistenkop" bestaan niet voor niets.

Verantwoordelijkheid speelt een belangrijke rol in dit soort kwesties. Mijn informantes vinden namelijk, dat je wel je best moet doen om er mooi uit te zien. Kan een meisje er niets aan doen dat dat niet het geval is, zoals bij een bril of puisten, of ziet ze er nu even iets minder mooi uit om in de toekomst mooier te zijn, zoals het geval is bij een beugel, kan het haar nog vergeven worden. Dit is anders bij lichaamsvorm, waarvoor een meisje tot op grote hoogte zelf verantwoordelijk wordt gehouden. Voor meisjes met een "afwijkend" (vooral dik) lichaam bestaan dan ook opvallend veel bijnamen. "Dikkie Dik" klinkt misschien nog een beetje vriendelijk, maar "vetzak" is al veel minder ambigu. Een meisje van het havo roept, terwijl ze met vriendinnen chips aan het eten is: "Ik voel me net zo'n koe jongen!" Ze tikt hiermee eigenlijk zichzelf op de vingers en voelt zich schuldig dat ze een zak chips aan het eten is, terwijl ze daar een "dikke koe" van wordt. Als een meisje niet

alleen dik, maar ook nog lang is, staat ze als “reus” geheel los van de normale meisjes.

Een meisje zegt in een interview over een dik lichaam:

Ik vind zelf dat als je dik bent dat je daar wat aan moet doen. Zoals mensen die niet sporten en dan zeuren dat ze dik zijn, ja, dat is je eigen schuld. Ga dan sporten of zo, ga een keer hardlopen.

(Autochtoon meisje, havo)

Een dik lichaam is niet iets om trots op te zijn. “Als je wat dikker bent dan kun je gewoon beter een maatje te groot nemen dan een maatje te klein.” Je kunt het maar beter verbergen.

Dat zie je ook, van die meisjes die krampachtig dat kleine maatje willen en dan ziet het er niet mooi uit, bijvoorbeeld op de heupen of wat dan ook. Maar als ze daar gewoon op letten dan ziet het er ook verzorgd uit. Niet dat het een mooi lichaam is, maar zo kun je het wel het minst zichtbaar maken.

(Autochtoon meisje, havo)

Strakke kleding waardoor anderen kunnen zien hoe dik een meisje is kan het dikke meisje beter in de kast laten hangen.

Een aantal meisjes relateert het “eigen schuld dikke bult” idee. Ze merken op dat veel meisjes er niets aan kunnen doen dat ze een maatje meer hebben. Een informante van het vmbo worstelt hierdoor met haar mening over een dik lichaam. Ze zegt het wel lelijk te vinden, maar voelt ook medelijden met de dikke meisjes, omdat er vaak zo hard op gereageerd wordt. “Ik vind hele dikke mensen soms heel zielig, want de anderen gaan hun pesten.” Bovendien is het volgens deze leerlingen maar de vraag in hoeverre iemand echt iets aan haar lichaamsomvang kan doen. Het kan immers ook door een ziekte komen, of aanleg zijn.

Een dun lichaam wordt minder hard beoordeeld. “Natuurlijk is het altijd mooi als een meisje heel slank is.” Toch wacht een heel dun meisje uiteindelijk hetzelfde lot als haar dikke seksegenoot: ze wijkt af van wat “normaal” is en valt op. De bijnaam “plank” kan ingezet worden, om dat nog eens extra te benadrukken. De vergelijking is treffend: net als een plank wordt een te dun meisje beschreven in termen als “plat” en “hoekig”. Een dun meisje vertelt, hoeveel pijn het commentaar kan doen:

Kinderen maken wel eens opmerkingen, dat is logisch misschien, van dat ik zo dun ben. Net in de klas zei zo’n meisje van: ‘Ja, je bent wel heel erg dun hè?’ Maar elke avond huil ik gewoon, want ik wil niet zo dun zijn, dit is niet wat ik wil. Ik wil ook

wel graag als een normaal meisje eruit zien, wat dikker. Nu draag ik haast geen korte truitjes meer, korte mouwen. Of rokken.

(Allochtoon meisje, vmbo)

Uit dit verhaal blijkt eens te meer dat, ondanks alle goede bedoelingen, de norm van een slank lichaam sterk leeft op de middelbare school. “Vetzakken” en “planken” moeten proberen hun vormen te verbergen.

Een andere norm, dat een meisje er niet als een “kerel” uit moet zien maar een beetje “vrouwelijk”, is dan ook niet weggelegd voor te dikke of te dunne meisjes. Er “vrouwelijk” uitzien betekent namelijk, dat een meisje niet in wijde kleding loopt, “een tuinbroek of zo”, of “van die megagrote broeken, oversized kleding”. Een meisje “moet wel een beetje laten zien dat ze een meisje is”. Ze mag best haar vrouwelijke vormen benadrukken met strakke kleren. Voor dikke meisjes is hier sprake van een contradictie. Zij horen immers juist geen strakke kleding te dragen, maar hun vormen te verhullen. Ook voor dunne meisjes treedt een probleem op. Een “plank” heeft namelijk geen vrouwelijke, ronde vorm, maar is recht en hoekig. Er “vrouwelijk” uitzien is dus een norm waarvan dikke en dunne meisjes buitengesloten worden.

Meisjes die wel aan de norm kunnen voldoen, moeten oppassen dat ze zich niet te sexy kleden. Een meisje moet er namelijk niet bijlopen als een “hoer”, dat wil zeggen “dat je bijna geen kleren aanhebt en veel te veel make-up”. Sexy zijn mag, maar je moet niet doorslaan. “Dat heb je soms ook wel, op vakantie hadden we zo’n meisje en haar halve bh stak boven haar truitje uit, dat je denkt van wat heb jij nou aan?” Vooral heel blote kleding waarbij billen, borsten of (veel) buik (bijna) zichtbaar worden is uit den boze: “Van die uitdagende kleding, van die rokjes waarbij je nog net geen stuk kont ziet, of net wel. Of truitjes waar je tieten uitfloepen, dat is ook zo iets.” Een ander meisje vult haar aan:

Als ze er heel bloot bijlopen, dan heb je ook zoiets van dat is een hoer. Laatst had iemand een heel kort spijkerbroekje aan, dan denk je van hè? Nu, in de winter? Of van die rare korte truitjes tot hier (wijst onder haar borsten). Of van die hele grote hakken, naaldhakjes, rokjes. Of als ze hele dikke make-up heeft, sigaretje erbij.

(Autochtoon meisje, havo)

Het geschetste beeld van korte rokjes of broekjes, diep uitgesneden, korte truitjes en hoge hakken moet wel genuanceerd worden:

Ik heb zelf ook wel vaak wat blotere kleding aan, maar het is denk ik ook hoe je het combineert. En hoe je je daar zelf bij opstelt en gedraagt. [...] Een kort rokje met

hoge laarzen kan ook wel heel netjes zijn als je daar een net truitje op doet. [...] Het ligt ook weer aan de persoon, hoe die er verder bij is.

(Autochtoon meisje, havo)

De bijnaam “hoer” verenigt uiterlijke en gedragskenmerken in zich. Een “hoerig” uiterlijk roept associaties op met “hoerig” gedrag, maar als je je netjes gedraagt mag je je best sexy kleden. In een opstel van een havo-leerlinge weet de vrouwelijke hoofdpersoon hoe het hoort: “Ze had haar kleren al klaargelegd, een mooi zwart truitje met een lage hals, netjes maar toch sexy, en daaronder een witte broek en haar zwarte laarzen.” “Netjes maar toch sexy”, precies zoals het hoort. Even later kijkt de hoofdpersoon dan ook tevreden in de spiegel en concludeert ze dat ze klaar is om bij haar vriendje op bezoek te gaan.

Een meisje legt uit hoe ze haar kleding aanpast aan de mensen bij wie ze is:

Als je een feest hebt, maakt het veel verschil of je bijvoorbeeld naar een discotheek gaat of dat je met de familie een feest hebt. [...] Het ligt er ook aan bij wat voor mensen je bent. Als ik bij de ene familie ben, dan weet ik gewoon wat daar verwacht wordt, of bij de ander. De een vindt dit al te bloot en de ander niet. Daar pas je je meestal wel een beetje op aan.

(Autochtoon meisje, havo)

Te blote kleding is niet alleen “hoerig”, maar laat ook nog zien dat je geen rekening houdt met de mensen met wie je op een bepaald moment samen bent. Door je outfit aan te passen aan de gelegenheid geef je aan dat je gevoelig bent voor de context van een ontmoeting, dat je je aanpast aan de ander en je best doet een goede verstandhouding te creëren. Meisjes horen in te schatten wat er van ze verwacht wordt en hierop in te springen. Op die manier kunnen ze door middel van hun uiterlijk laten zien dat ze zich aan bepaalde gedragsnormen houden.

Er is nog een bijnaam die zowel naar uiterlijk als naar gedrag verwijst: “grijze muis”.

Het is belangrijk dat een meisje een beetje uitstraling heeft, niet een grijze muis is. Het is hoe iemand zich presenteert, hoe iemand loopt, of ze lacht. Je lacht natuurlijk niet altijd, maar... En het is ook de houding, hoe iemand loopt of hoe iemand fietst. Of ze de hele tijd zo zit [gaat ineengedoken zitten] of gewoon normaal rechtop staat.

(Autochtoon meisje, havo)

Aan de hand van je uiterlijk kun je iets prijsgeven over hoe je bent. Dat een meisje er niet uit moet zien als een “grijze muis” is niet verwonderlijk als we terugkijken naar het vorige hoofdstuk, waarin duidelijk werd dat een meisje spontaan moet zijn:

vrolijk en lekker gek. Haar uiterlijk moet hierbij aansluiten. Door middel van een lachend, opgewekt gezicht laat ze zien dat ze gezellig is, uit een rechte houding blijkt dat ze niet bang is om iets te ondernemen en dat ze openstaat voor contact met anderen. Hoewel er voor deze fysieke kenmerken geen aparte bijnamen genoemd worden, kunnen ze er toe bijdragen dat een meisje gezien wordt als een onopvallende, stille “grijze muis”.

Een chagrijnige uitstraling kan er zelfs toe leiden dat een meisje voor een “arrogantje” wordt aangezien. “Een arrogantje loopt er zo bij van kijk mij.” Hoe dat er precies uitziet kan niemand me vertellen, maar het is gerelateerd aan een chagrijnige, ongeïnteresseerde manier van kijken en een (te) zelfverzekerde, rechte houding. Het gaat bij de beoordeling van het uiterlijk dus niet puur en alleen om het uiterlijk zelf, maar ook om de associaties met gedrag die het oproept.

§ 3.3 Hij hoeft niet zo heel knap te zijn

De verbondenheid van uiterlijke kenmerken en gedrag geldt nog sterker voor jongens. Hoewel de bijnamen die meisjes voor jongens hebben sterk lijken op de bijnamen die ze voor de eigen sekse kennen, zit er een verschil in de betekenis die eraan gehecht wordt. In deze paragraaf zal ik de bijnamen van meisjes voor jongens en de betekenissen ervan onderzoeken.

De minimale eis voor het uiterlijk van een jongen luidt, dat hij er verzorgd uit moet zien, niet als een “schooier”. Het beeld dat de bijnaam “schooier” oproept is dat van het prototype zwerver, met vieze, kapotte kleding en ongewassen, ongekamde haren. Hoewel de havo-leerlingen de bijnaam niet noemen, omschrijven ze een verzorgd uiterlijk wel in dezelfde termen als de vmbo-ers: er moet aandacht zijn besteed aan kleding en haren.

Voor kleding betekent dit dat het netjes en schoon is, hoewel dat relatieve begrippen zijn. Zodra bijvoorbeeld vale vlekken op spijkerbroeken, rafelranden aan broeken, of gaten in kleding in de mode zijn is het wel geoorloofd en “hoort het zo”. Verder past “verzorgde” kleding qua kleur bij elkaar. Echter, minstens net zo belangrijk is dat je kunt zien dat een jongen iets aan zijn haar gedaan heeft. Hoe het er precies uitziet is niet echt belangrijk. Het ene meisje houdt van lang haar, de ander vindt dat vreselijk. De een valt op steil, de ander op krullen. Dit heeft ook niet echt met “normaal” zijn te maken (hoewel de bijnamen “rooie” voor iemand met rood haar en “stekelvarken” voor iemand met zogenaamde “stekels” aangeven dat bepaalde soorten haar toch wel “normaler” zijn dan andere), het is meer een kwestie van persoonlijke smaak. Dát een jongen iets aan zijn haar gedaan moet hebben staat daarentegen als een paal boven water: “Bij een jongen is het kapsel heel belangrijk. Dat hij zijn haar gedaan heeft. En hij moet wel gel gebruiken.” Gel is voor veel meisjes een teken dat een jongen zijn haar heeft gedaan. Een “pluizenbol”, bij wie het haar wijd uit staat, heeft verzuimd te proberen zijn haar in toom te houden en

wijkt af van de norm er verzorgd uit te zien. Het kapsel is een soort symbool voor een verzorgd uiterlijk.

Niet alleen een onverzorgd uiterlijk is afwijkend. De bijnamen “brillio”, “beugelbekkie” en “puistenkop” laten zien dat een bril, beugel en puisten ook voor jongens niet normaal zijn. Hoewel bijna alle meisjes aangeven dat de persoon in kwestie er niks aan kan doen, vindt geen van hen het mooi. Niet iedereen zegt dit expliciet, maar het komt duidelijk naar voren uit statements als: “Het gaat vanzelf wel een keer over” en: “Je wordt er uiteindelijk wel beter van.” Toch is het belangrijker dat een jongen aardig is:

*Je kan er niks aan doen. Nou ja, je kan er misschien wel wat aan doen, maar niet zo veel. Ik vind het mooier als een jongen niet onder de puisten zit. Als ik eerlijk ben. Maar daarom hoeft-ie niet minder aardig te zijn.
(Autochtoon meisje, havo)*

Deze informante geeft duidelijk aan dat het dan misschien niet zo mooi is als een jongen puisten heeft, maar dat het belangrijker is dat hij aardig is. Ook andere meisjes zijn mild in hun oordeel over zaken als een bril. Eén meisje geeft zelfs aan het bij een jongen beter te vinden passen dan bij een meisje.

Veel bijnamen roepen associaties op met zowel uiterlijk als gedrag. Het meest prominente voorbeeld hiervan is “homo” (en variaties als “nicht” en “flikker”), een complexe bijnaam die ik uitgebreid analyseer in het volgende hoofdstuk. Voor nu gaat het erom, dat bepaalde kleding voor jongens ongepast is, omdat het geassocieerd wordt met meisjes en meisjesachtige jongens: “homo’s”. Vooral met strakke kleding moet een jongen oppassen: “Het moet niet te strak zitten. Bij een meisje moet het niet te los en bij een jongen niet te strak. Een beetje strak vind ik niet erg, maar niet helemaal zo strak dat je alles kunt zien.” Strakke kleding is voor meisjes en homo’s: “Van die strakke kleding, dat vind ik toch wel een beetje homo-achtig.” Een jongen kan zich er dus maar beter niet aan wagen.

Hij moet liever een beetje “stoere” kleding aanhebben. Een aantal meisjes vindt merkkleding wel stoer, anderen menen dat het merk niet zozeer van belang is, als het maar een beetje sportieve kleren zijn. Ook lichaamsvorm is nauw verbonden met stoer zijn: een “slungel” maakt bijvoorbeeld bij voorbaat al weinig kans er stoer uit te zien. Zijn lichaam, lang en dun, wordt geassocieerd met sloom gedrag, terwijl een jongen juist actief en ondernemend hoort te zijn.

Een “lekker ding” drukt deze eigenschappen wel uit en is niet te lang, maar ook weer niet te klein (geen “smurf”) en een beetje gespierd. Het laatste wil niet alleen zeggen dat hij letterlijk gespierd is, maar ook dat hij niet te dik en niet te dun is. Een gespierd lichaam is strak, stevig en mannelijk. Eén meisje van het havo maakt heel expliciet onderscheid tussen een vrouwen- en een mannenlichaam: “Een jongen

moet wel een beetje gespierd zijn. Een meisje hoeft niet zo heel erg gespierd te zijn, dat is meer gewoon ronde vormen.” Ook een andere informante, van het vmbo, gaat voor spieren: “Als hij heel dik is, dat vind ik heel lelijk. Een dikke buik en zo. Hij moet gewoon zijn, een beetje buikspieren en zo. Dat vind ik wel mooi.” De bijnaam “plank”, die voor een meisje betekent dat ze zo dun is dat ze geen ronde vormen heeft, betekent voor een jongen dat hij te dun is om spieren te hebben. De naam is hetzelfde, de betekenis is heel anders.

Net als bij de beschrijving van gedrag zien we ook nu dat een jongen er dan weliswaar “stoer” uit moet zien door middel van een “mannelijk” lichaam en sportieve (merk-)kleding, maar ook weer niet te stoer. In het volgende interviewfragment vertellen twee informantes dat “machokleding” echt niet kan, omdat het doet denken aan bepaald gedrag:

Informant 1: Hij moet niet zo macho zijn.

Informant 2: Nee.

Informant 1: Gewoon een aardige, lieve jongen.

Informant 2: Vind ik ook.

Marijke: Hoe merk je dat een jongen een macho is?

Informant 2: Gewoon aan de dingen die hij doet en de kleren die hij aan heeft en zo, hoe hij loopt, hoe hij praat.

Marijke: Beschrijf eens?

Informant 2: Echt van die coole mensen gaan ze dan nadoen, die lui uit clips, echt diepriest.

Informant 1: Ook met vrienden, gaan ze lopen praten hoeveel meisjes ze hebben gehad...

Informant 2: In zo kort mogelijke tijd.

[...]

Marijke: Je zei ook dat je het zag aan de kleding, wat voor kleren zijn dan machokleren?

Informant 2: Zo'n bontjas, dat vind ik echt zo'n macho-, zo'n patserding. En voor de rest, als hij zo'n grote diamanten oorbel in heeft, gouden kettingen.

(Twee autochtone meisjes, havo)

Dure, opzichtige kleren en accessoires worden gezien als “macho”- of “patserkleren”. Ze zijn eigenlijk te stoer, of zelfs asociaal, zoals blijkt uit de omschrijving van een “aso”:

Van die jongens die allemaal van die grote kettingen dragen, die aso-kant, daar houd ik ook niet van. Een oorbel of een armband, dat vind ik niet erg maar je hebt ook van die jongens die hebben allemaal gouden kettingen, of heel veel en hele dikke kettingen, dat vind ik ook niet mooi.

(Autochtoon meisje, havo)

Net als bij de bijnamen voor gedrag zien we ook bij de bijnamen voor uiterlijk dat een jongen niet moet overdrijven in het stoer zijn. Het zou erin kunnen resulteren dat een meisje hem “asociaal” vindt.

Hoewel meisjes veel bijnamen gebruiken die verwijzen naar het uiterlijk van een jongen (havo: 28%, vmbo: 30%) is uiterlijk niet het meest belangrijke beoordelingscriterium. Het viel de meisjes niet mee om tijdens interviews überhaupt iets te zeggen over het uiterlijk van jongens: “Tja, uiterlijk voor jongens... Moeilijk te zeggen...” Knap zijn is geen *must*: “Hij hoeft niet zo heel knap te zijn. Ook niet heel lelijk of zo, als een jongen heel lelijk is is het ook niet leuk. Maar heel knap hoeft ook niet.” Een heel knappe jongen zou zelfs voor een “player” aangezien kunnen worden, als ook zijn gedrag daar aanleiding toe geeft. Hierover meer in het volgende hoofdstuk. Een jongen hoort bovendien niet al te veel aandacht aan zijn uiterlijk te besteden: “Niet té verzorgd. Hij mag niet meer tijd aan zijn uiterlijk besteden dan dat ik doe. Dat is ook weer zo raar.” Dit laatste citaat vat kernachtig de houding ten opzichte van uiterlijk samen: het is vooral een meidenzaak. Als het ter sprake komt, is dat meestal in verband met de associaties met bepaald gedrag.

§ 3.4 Uiterlijk als statussymbool

Na de voorgaande omschrijving van het “normale” uiterlijk van jongens volgens meisjes dringt de vraag zich op wat de jongens zelf belangrijk vinden. Hoe ziet een “normale” jongen er volgens de jongens zelf uit? In eerste instantie begon niemand tijdens interviews over uiterlijk en zelfs als ik er expliciet naar vroeg vonden sommige jongens het moeilijk er iets over te zeggen. Eén jongen van het vmbo was bang dat ik hem voor een “homo” aanzag, omdat ik suggereerde dat hij iets te zeggen zou hebben over knappe en lelijke jongens: “Ik kijk nooit naar jongens, ik kijk altijd naar meisjes!! U vraagt altijd over jongens!” Toch hebben de jongens wel een aantal bijnamen voor het uiterlijk van andere jongens (op het havo verwijst 18% van de bijnamen naar uiterlijk, op het vmbo 20%) en blijken de meeste leerlingen op dit gebied behoorlijk veeleisend te zijn.

Hoe belangrijk uiterlijk kan zijn, en waarom, komt duidelijk naar voren in het volgende citaat:

Ze moeten er wel een beetje oké uitzien, dat voelt toch beter als je met ze omgaat. [...] Kijk, je hebt in de klas ook gewoon lelijkere jongens, daar ga je toch onbewust

niet zo veel mee om. Het is vooral als je in de stad loopt, dan voelt het fijner om daar met knappe jongens te lopen dan met lelijke.

(Autochtone jongen, havo)

Dit heeft te maken met de normen die in het vorige hoofdstuk naar voren kwamen: vrienden zijn, naast mensen die je helpen en dingen met je doen, ook een soort statussymbool. Het hebben van veel vrienden laat zien, dat je een leuk en interessant persoon bent. Als die vrienden dan ook nog knap zijn, heb je het helemaal goed voor elkaar: de knappe jongens willen bij jou horen. Een mooi uiterlijk wordt daarbij geassocieerd met een interessant innerlijk, een lelijk uiterlijk met een saai innerlijk. Stel dat je met lelijke mensen in de stad wordt gezien, dan zouden mensen denken dat alleen de saaie mensen in jou geïnteresseerd zijn, met als onvermijdelijke conclusie dat je zelf ook wel zo moet zijn.

Een “nerd” is zo’n lelijk, saai persoon. Hij verdiept zich (zoals we in het vorige hoofdstuk zagen) vooral in school en computers, onderneemt verder weinig (bijvoorbeeld op sportief gebied) en heeft weinig vrienden. Hierbij hoort een bijpassend, lelijk uiterlijk, waaraan je volgens mijn informanten de “nerd” kunt herkennen: bril, beugel, puisten, lelijk lichaam, grote schooltas en lelijke kleren. Een informant beschrijft gedetailleerd hoe het niet hoort:

Een jongen moet er gewoon normaal uitzien. Dat-ie niet met zo’n grote beugel komt met allemaal slijm en etensresten ertussen en een hele grote bril en een ruw gezicht en je haar helemaal door de war of geen gel of zo.

(Allochtone jongen, vmbo)

Hoewel enkele leerlingen beseffen dat je niets aan bijvoorbeeld een bril, beugel of puisten kunt doen, vinden ze het toch lelijk. De een is hierbij overigens harder in zijn beoordeling dan de ander.

De associatie van het beschreven uiterlijk met een saai innerlijk is zo sterk, dat iemand die eruitziet als een “nerd” in de beleving van de jongens ook wel het karakter van een “nerd” moet hebben. Van zijn tegenpool, de knappe jongen, wordt niets anders dan een interessant karakter verwacht. Mocht deze verwachting niet waargemaakt worden, is er nog geen man overboord: je hebt dan in ieder geval een knappe “vriend” om als een soort statussymbool mee te pronken.

Als je echt een nerd hebt, met bril en puisten, een beetje vies, en hij zegt helemaal niks, dan ga ik liever om met een jongen die gewoon mooi gebouwd is, mooier, zonder puisten, zonder bril, gewoon normaler, hippe kleding, die ook niks zegt.

(Autochtone jongen, havo)

Mijn informanten kennen overigens geen positieve bijnamen voor knappe jongens. Bijnamen als “lekker ding” worden gezien als namen die alleen meisjes en “homo’s” gebruiken. In het citaat zien we dan ook een tactische omschrijving van een knappe jongen, waarbij mijn informant vermijdt te spreken van een “mooie jongen”, maar het in plaats daarvan heeft over een “mooi *gebouwde* jongen”. De kwalificatie “mooi” geldt alleen voor het lichaam. Geen van mijn informanten gebruikte het bijvoeglijk naamwoord in relatie tot het gezicht. Het omschrijven van seksegenoten gaat over het algemeen gepaard met de nodige voorzichtigheid. Aan de hand van verschillende negatieve bijnamen, die afwijkingen benadrukken, is echter wel af te leiden hoe een normale jongen eruit hoort te zien. In de nu volgende passage zal ik verder uitwerken wat precies een “normaal” of zelfs knap uiterlijk is.

Haren zijn een belangrijk onderdeel van het uiterlijk. Een jongen moet zijn haar doen met gel, of anders een pet dragen. Eén leerling gaat hier heel ver in en stelt hoge eisen aan zichzelf.

Soms kom ik zelfs te laat, maar dat maakt niet uit als mijn haar maar goed zit. Vorig jaar was ik te laat op school, kijk ik op mijn horloge, ik was al te laat, ging ik even naar de wc om mijn haren te doen. Want het regende en er was wind, dus mijn haren zaten helemaal door de war. Ik vind het wel irritant, maar als mijn haar niet goed zit, dat geeft geen goed gevoel. Dan kan ik niet echt mezelf zijn.

(Allochtone jongen, havo)

Voor deze informant is zijn kapsel zo belangrijk, dat hij zichzelf niet kan zijn als zijn haar niet goed zit. Andere informanten gaan niet zo ver, maar geven wel aan dat een jongen zijn haar moet doen of anders een pet moet dragen.

Een tweede aspect van uiterlijk is kleding. Dit moet “verzorgd” zijn, dat wil zeggen niet vies of kapot, “niet dat je er als een zwerver bijloopt”. Een uitzonderingssituatie treedt op, als gaten in de mode zijn. Mode kan sowieso veel goedmaken:

De mode verandert zo vaak en zo veel dingen zijn al geweest, die nog steeds kunnen. Bijvoorbeeld het was een tijdje in dat je een roze blousje had. Drie jaar geleden zou ik dat walgelijk vinden, roze dingen, maar dat kan nu allemaal makkelijk.

(Autochtone jongen, havo)

Verzorgd houdt ook in, dat kleren qua kleur en stijl bij elkaar passen. “Er was ook eens zo’n jongen die had een hele strakke spijkerbroek aan en een hele wijde trui, dat leek wel een jurk. Dat vind ik dan geen gezicht.” Daarnaast moet het passen bij de situatie: bij school hoort andere kleding dan bij sport of bij werk. Zo is het niet

gepast om naar school te komen in trainingspak, of in pak. Twee jongens verwijzen nog naar het merk van kleding: mooie kleding is merkkleding.

Wat betreft het lichaam is dik zijn voor jongens net zo taboe als voor meisjes. Bijnamen als “bolle”, “dikzak” en “dikkop” liegen er niet om. Dik zijn wordt door veel jongens gezien als iets slechts, wat je moet verbergen en/of compenseren met iets anders:

Hij is dik, dus daar kan hij niks aan doen, maar dan moet hij wel wat... bijvoorbeeld haren een beetje doen; dat hij wel wat heeft aan zijn uiterlijk. [...] En ook niet echt strakke kleding aandoen, want dan zie je gewoon dat je dik bent. Of met kleuren. Ik heb gehoord als je wit doet, of wit met zwart, dan zie je er dikker uit, maar met rood zie je er minder dik uit.

(Allochtone jongen, havo)

Een dikke jongen moet verder oppassen dat hij niet te veel de aandacht trekt, want dan kan hij aangevallen worden op zijn afwijkende uiterlijk: “Hij moet niet proberen op te vallen, door stoer te doen of zo, want dan word je wel afgekraakt.” Een andere informant vindt zelfs, dat dikke jongens iets aan hun omvang moeten doen: “Als ze echt heel dik zijn denk ik van: ‘Joh doe er wat aan.’ Het zal ongetwijfeld een beetje aanleg zijn, maar het grootste deel van dik zijn komt toch wel door het vreten. Gewoon minder vreten.” Toch moet een jongen ook niet te dun zijn. “Als je een paar kilo’s erbij hebt is het niet erg.” Een dun lichaam ziet er niet sportief en mannelijk uit. Een wat bredere (maar niet te dik) lichaam past meer bij het idee van een stoere jongen.

Het uiterlijk van een jongen moet niet alleen verzorgd en knap zijn, maar vooral ook mannelijk en niet meisjes- of “homo”-achtig. Een informant van het vmbo schreef tijdens het *free listing* de creatieve bijnaam “omgebouwde playstation” op, met daarachter tussen haakjes: “Travestiet/jongens die op meisjes lijken.” Hoewel deze informant een aparte bijnaam heeft voor meisjesachtige jongens, gebruiken de andere jongens hiervoor simpelweg de bijnaam “homo”. Een jongen die op een meisje lijkt wordt dan vergeleken met een homo.

Homoseksualiteit is een gevoelig punt en kleding is er een belangrijk aspect van. Als ik een jongen van het havo bijvoorbeeld vraag wanneer je iemand “homo” noemt, antwoordt hij: “Ik noem een jongen ook wel eens homo als hij heel strakke kleding aanheeft, bijvoorbeeld een t-shirt met lange mouwen dat heel strak is.” De andere leerlingen zijn het hier mee eens. Vrijwel iedereen noemt het taboe op strakke kleding, zowel truien en t-shirts als broeken. Dit komt, doordat het doet denken aan vrouwenkleding. Alles wat ook maar een beetje hierop lijkt, wat “verwijfd” is, wordt geassocieerd met homoseksualiteit. Kleding is erg genderdichotoom: “Iets wat op vrouwenkleren lijkt, dat kan gewoon niet. Een

jongen moet wel echt jongensklleding aanhebben.” Zelfs de stof en kleur van een kledingstuk zijn van belang: “Wat niet kan is van die stof die vrouwen ook aanhebben. En niet van die gekleurde sjalen, groen en roze...” Een echte, mannelijke jongen draagt geen kleren die een meisje of homo ook zou kunnen dragen.

§ 3.5 Vergelijking

Verschillende bijnamen laten zien dat de fysieke verschijning van adolescenten een belangrijk punt van beoordeling en normalisering is. Lichaam, *dress*, gezicht en uitstraling bepalen voor een groot deel hoe vooral meisjes, maar zeker ook jongens beoordeeld worden. Deze beoordeling wordt geproblematiseerd door de associaties die uiterlijk oproept met gedrag en seksualiteit. Eicher en Roach-Higgins (1992) voorspelden dit al: voor elke gender geldt een “passend” uiterlijk. Een persoon past haar of zijn gedrag vervolgens aan aan de manier waarop zij/hij eruit ziet. Of het gedrag aangepast wordt aan het uiterlijk of vice versa kan ik op basis van mijn onderzoek niet zeggen. Duidelijk is wel, dat uiterlijk en (seksueel) gedrag niet los van elkaar gezien kunnen worden.

Voor de jongens levert dit een lastige paradox op: een “slet”, die blote kleding draagt en behoorlijk wat make-up, is aan de ene kant een mooi, sexy meisje. Hoe bloter hoe beter. Echter, door de associaties die dit uiterlijk oproept met vies, losbandig, onbehoorlijk gedrag is ze aan de andere kant een afkeurenswaardig meisje. De meisjes zelf hebben minder problemen met het vellen van een oordeel over dit soort meisjes. Je mag best laten zien dat je een meisje bent en je vrouwelijke vormen benadrukken met strakke kleren, maar er is een grens. Al te blote kleding, waarbij bijvoorbeeld billen, borsten of grote delen van de buik of bh zichtbaar worden, is duidelijk een overtreding van die grens en wordt bestempeld als “hoerig”. Bij de bespreking van jongensklleding komt dit niet terug. Een afgezakte broek wordt eerder “slordig” genoemd dan “hoerig”. Bij de meisjes is er een veel directere associatie met seksualiteit.

Wat betreft de sterke relatie tussen het vrouwelijke uiterlijk, aantrekkelijkheid en seksualiteit sluit ik me dus aan bij Moore en Rosenthal (1993). Ik ga echter niet mee in hun redenering dat meisjes zichzelf evalueren aan de hand van hun aantrekkelijkheid voor de andere sekse. Immers, als dat zo zou zijn, waarom stellen zij dan strengere grenzen dan de jongens? Een beetje sexy is geen probleem, maar het moet niet “hoerig” worden, aldus de meisjes. Als ze echt met een mannenblik zouden kijken, zouden hun grenzen op zijn minst minder streng zijn.

Meisjes die heel dik of heel dun zijn vallen overigens geheel buiten dit verhaal. De kans dat zij door een jongen mooi gevonden worden is sowieso maar heel klein. Een mooi meisjeslichaam is immers “gevormd”: niet te dik, niet te dun en niet te gespierd maar zacht, slank en rond. Ook de meisjes zelf sluiten dikke en dunne

meisjes buiten de discussie rondom een vrouwelijk uiterlijk. Deze “afwijkende” gevallen moeten hun vormen namelijk zoveel mogelijk verhullen en kunnen dus geen strakke, vrouwelijke kleren aan. Lichaamsvorm bepaalt dus wie in aanmerking kan komen voor het predikaat “vrouwelijk”. Een sterkere ondersteuning voor de opvattingen van Rubin (1986) is moeilijk denkbaar. Vrouwelijkheid en het lichaam zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Een belangrijke aanvulling hierop is echter, dat voor jongens net zo goed bepaalde normen gelden wat betreft lichaamsvorm, hoewel dit vooral komt door de associatie van fysieke kenmerken met bepaald gedrag.

De meisjes zien bijvoorbeeld graag dat een jongen er een beetje “stoer” uitziet, dat wil zeggen dat hij stoere, sportieve (merk-)kleding aanheeft en dat hij een stoer, atletisch lichaam heeft: niet te dik, niet te dun, gespierd en niet te lang. Lichamen die hiervan afwijken worden al snel sloom genoemd, zoals de lange, dunne, slome “slungel”. Het stoere uiterlijk moet echter niet overdreven worden en asociaal zijn, met dure, opzichtige kleding en sieraden.

De jongens zelf gaan nog verder in de associatie van uiterlijke kenmerken met gedrag. Van iemand met een lelijk uiterlijk wordt al snel aangenomen dat hij een saaie persoonlijkheid heeft, terwijl een jongen met een mooi uiterlijk gemakkelijk een interessante persoonlijkheid toegedicht krijgt. Een mooi uiterlijk is een soort statussymbool, dat je aanzien geeft tegenover andere jongens. Een aantal informanten wil zelfs niet met lelijke jongens omgaan, uit angst dat anderen hen met die “nerds” zullen zien. Een mooie jongen heeft geen bril, beugel of puisten, is niet te dik en niet te dun, maar een beetje breed, heeft nette, schone en verzorgde kleren aan en heeft zijn haar gedaan. Overigens zijn de jongens zeer terughoudend met het benoemen van uiterlijke kenmerken van andere jongens. Hierover praten wordt al snel geassocieerd met homoseksualiteit: een jongen hoort alleen naar het uiterlijk van meisjes te kijken, niet naar dat van seksegenoten.

Het onderwerp homoseksualiteit komt terug in de beoordeling van kleding. Meisjes en jongens (vooral jongens) verwachten namelijk dat een jongensuiterlijk “mannelijk” is, dat wil zeggen niet meisjes- of “homo”-achtig. Vooral kleding vormt een aandachtspunt: strakke kleding is voor meisjes en “homo’s” en zodoende uit den boze voor “echte” jongens. Ook het dunne stofje waar veel vrouwenkleren van gemaakt zijn en de vele kleuren die erin terugkomen moeten jongens zien te vermijden. Het genderdichotome aspect van kleding geldt dus met name voor jongens; zij moeten de zeer rigide normen goed in het oog houden. Het dragen van “meisjeskleren” is in strijd met een mannelijk imago en kan ervoor zorgen dat een jongen “homo” genoemd wordt. Er is geen andere categorie bijnamen voor jongens die zo sterk uiterlijk, seksualiteit en gedrag met elkaar verbindt. Ook in het volgende hoofdstuk over seksualiteit zien we deze bijnamen terug als spin in het web van mannelijkheid.

Hangt het uiterlijk van een jongen sterk samen met gedrag, het meisjesuiterlijk wordt door de jongens opmerkelijk gemakkelijk tot een object gemaakt, tot een verschijning die vooral bedoeld is om het mannelijke oog te strelen. Allereerst komt dit terug in de bijnamen zelf. Wat te denken van bijnamen als “chicky” en “koe”, “bloemkool”, of “benen” en “lekker kontje”? Het gaat niet meer om de persoon, maar puur om de “verpakking”. Een meisje dat door de kantine loopt wordt gekeurd alsof het om een auto gaat, waarbij aan verschillende “onderdelen” een beoordeling gegeven kan worden. Vooral de bijnamen die puur naar uiterlijke kenmerken verwijzen bezitten de potentie om van een meisje een voorwerp te maken.

De scholieren noemen slechts twee bijnamen voor meisjes die zowel naar uiterlijk als gedrag verwijzen, namelijk “grijze muis” en “arrogantje”. De eerste drukt een norm uit die meisjes zelf voor andere meisjes hanteren: een meisje hoort spontaan, vrolijk en actief over te komen. De jongens sluiten zich hierbij aan: een meisje moet niet te chagrijnig kijken, maar een open uitstraling hebben. Een chagrijnige manier van kijken kan zelfs arrogant genoemd worden: het meisje staat niet open voor contact, is niet geïnteresseerd in anderen.

Hoofdstuk 4

Zij is een hoer, hij is stoer. Normen met betrekking tot seksualiteit.

Bijnamen die Morgan e.a. (1979) niet expliciet onderscheiden, zijn verwijzingen naar seksualiteit. Die leemte in hun onderzoek is opvallend. Abrams (1989, p.69) merkt op dat twaalfjarige kinderen “become increasingly concerned with physical attractiveness and sexuality”. Er zijn dan ook de nodige onderzoeken gedaan naar adolescenten en seksualiteit, waaronder die van Moore en Rosenthal (1993). Moore en Rosenthal noemen, bijna zonder het zelf te merken, enkele bijnamen die voor jongeren onlosmakelijk verbonden zijn met seksuele activiteit, zoals “*slut*” en “*stud*”. Mijn argument is dat juist dit soort bijnamen inzicht kunnen bieden in de ideeën die jongeren over seksualiteit hebben.

Moore en Rosenthal (1993, p.99) bevestigen dat er een dubbele seksuele standaard bestaat voor meisjes en jongens, vooral onder jongeren uit lagere sociale klassen en culturele groepen die veel belang hechten aan sekserollen. Ongeveer de helft van de jongeren die zij spraken hanteerden duidelijk verschillende seksuele normen voor jongens en meisjes (p.97-98). Zodra hen gevraagd werd naar hun mening over meisjes en jongens die “in het rond slapen”, gaven ze antwoorden als:

[Girls?] Sluts, basically. Because they have a mattress in their back, they like having sex.

[Boys?] ... a stud. Good luck to him. It's okay for a guy to be like that.

(Boy)

[Girls?] I think they are sluts basically.

[Boys?] They are different to girls because they like competing against others, like [a] peer group pressure type of thing. When a guy does something, the other guys do it too.

(Girl)

De vraag is nu, wat er anno 2005 gezegd kan worden over deze dubbele standaard in Nederland. Welke verschillen bestaan er in de beoordeling van seksuele activiteit van meisjes en jongens?

Een tweede aspect van seksualiteit, naast seksuele activiteit, wordt aangedragen door Alsop (2002, p.143-145). Zij ziet een wisselwerking tussen seksualiteit, mannelijkheid, vrouwelijkheid en homoseksualiteit:

Hegemonic notions of masculinity demand that to be a 'real man' requires the rejection of all things feminine, in that masculinity is constructed in opposition to femininity [...] In addition, hegemonic masculinity, within contemporary Western society, is inextricably entwined with cultural constructions of hegemonic sexuality – to be a 'real man' is to be a heterosexual man. To prove one's masculinity a man needs therefore to display a coherent heterosexuality. This is achieved not only via active displays of desire for women, [...] but also through men purposefully distancing themselves from homosexuality.

Alsops conclusie is dan ook, dat homofobie niet zozeer een (irrationele) angst voor homo's is, als wel een angst om niet als "echte man" gezien te worden. Homoseksualiteit wordt eigenlijk een symbool voor alles wat uitgesloten wordt van hegemoniale mannelijkheid. Alsop gaat hierbij alleen in op wat homoseksualiteit voor (verschillende) mannen betekent. Hoe vrouwen erover denken wordt buiten beschouwing gelaten. Dit gebrek zal ik aanvullen, door niet alleen te onderzoeken hoe jongens denken over homoseksualiteit, maar ook wat de mening van meisjes hierover is. Daarnaast vergelijk ik dit met de ideeën omtrent homoseksuele meisjes. Kort samengevat beargumenteer ik in dit hoofdstuk dat bijnamen inzicht kunnen geven in de seksuele normen die scholieren hanteren. Daarbij onderzoek ik twee deelgebieden van seksualiteit: ten eerste seksuele activiteit en de eventuele dubbele moraal hierin en ten tweede opvattingen rond homoseksualiteit van en voor jongens en meisjes.

§ 4.1 Het begint altijd met praten

Net als in de voorgaande hoofdstukken zal ik ook nu beginnen met de bijnamen die jongens voor meisjes gebruiken. Hoewel de jongens veel bijnamen kennen die verwijzen naar de seksualiteit van een meisje (27% van alle in categorieën ingedeelde bijnamen op het havo; 21% op het vmbo), is de variatie minimaal. Het zijn ofwel varianten op "lesbi" ("pot", "kuttenlikker"), ofwel varianten op "hoer" (bijvoorbeeld "slet", "slettebak", "snol", "sloerie", "slijtmeid", "orospu"). Vooral de laatste groep woorden is erg groot in vergelijking met andere subcategorieën, wat een aanwijzing is voor het belang van de seksuele norm die eruit af te leiden is. De eerste groep omvat slechts drie woorden op het havo (3%; "lesbi", "lesbo" en "pot") en twee op het vmbo (3%; "lesbi" en "kuttenlikker").

De enige reden waarom een meisje de bijnaam "lesbi" kan krijgen is als ze op meisjes valt. Heel ad rem krijg ik als antwoord op mijn vraag wanneer je een meisje een "lesbi" noemt: "Laatst hoorde ik een verhaal van een jongen, zijn vriendin was vreemdgegaan met een meisje. Nou, duidelijk geval lijkt me." Ook bij doorvragen blijven de jongens consequent: een meisje kan geen lesbi zijn door bepaalde kleding of bepaald gedrag, maar alleen als zeker is dat ze op meisjes valt. Tijdens het

rollenspel op het havo zei de jongen die een “pot” speelde slechts: “Ik val op meisjes.” Dit in tegenstelling tot de uitgebreide omschrijving van de “homo”, waarbij stilgestaan werd bij kleding, manier van bewegen en verschillende activiteiten, zoals winkelen. Slechts een van de tien jongens haalt kort het uiterlijk van een meisje aan: “Je zegt het [“lesbi”] eerder tegen een meisje met kort haar of zo, of een tuinbroek. Die noem je eerder pot dan een meisje met lang haar en strakke kleren.” Hij is daarmee de enige uitzondering. De seksuele geaardheid van een meisje lijkt de jongens niet veel uit te maken.

Als een meisje lesbisch is, zullen daar niet snel opmerkingen over gemaakt worden. “Dat is gewoon hoe je bent. Ik ga daar niet mee schelden of pesten, ook niet met grapjes.” Het kan de leerlingen dan ook niet zo veel schelen: “Ik heb er geen problemen mee. Ze moet het zelf weten, het is haar leven.” Homoseksualiteit onder meisjes is voor beide klassen niet echt een belangrijke kwestie.

Het verder doorvragen over de verschillende varianten op de bijnaam “hoer” (havo 24%; vmbo 19% van alle ingedeelde bijnamen) levert daarentegen een heuse spraakwaterval op. Soms lijkt het alsof het woord zijn oorspronkelijke betekenis heeft verloren en een “gewoon”, algemeen scheldwoord zonder seksuele connotatie is geworden. Een vmbo-leerling schreef bijvoorbeeld als commentaar bij zijn free list: “Orospu. Betekent hoer in het Turks. Domme meisjes die geen aandacht kunnen krijgen noem ik altijd hoer.” De bijnaam wordt vaker buiten de seksuele context gebruikt:

Marijke: Wanneer gebruik je scheldwoorden als trut en kutwif voor een meisje?

Informant: Ik doe dat niet echt. Wel bij vrienden, van kijk dat rare meisje, of dat rare wif, die bitch.

Marijke: Voor wat voor meisjes gebruik je die dan?

Informant: Meestal bitch als iemand heel arrogant doet, of kuthoer, kutwif. (Autochtone jongen, havo)

Deze informant laat heel achteloos het woord “kuthoer” vallen in combinatie met “bitch” en “kutwif”, bijnamen voor arrogante meisjes. Door dit soort opmerkingen lijkt de bijnaam “hoer” geen seksuele lading te hebben.

Uit verschillende gegevens komt echter duidelijk naar voren, dat het ontbreken van een seksuele lading meer uitzondering dan regel is. Allereerst werd tijdens het *pile sorting* een aparte categorie gecreëerd voor alle varianten op “hoer”. De leerlingen waren hier heel eenduidig in en niemand kreeg ook maar het idee om bijvoorbeeld “kuthoer” in te delen bij “bitch”, zoals de hierboven geciteerde leerling suggereert. Ook het rollenspel liet weinig ruimte voor twijfel. De jongens die de rol van “hoer” hebben gekregen zeggen: “Ik heb thuis gezeten, geneukt en gepijpt”

(vmbo) en “Ik heb geld verdiend... En twintig keer geneukt. Dat geld heb ik met neuken verdiend” (havo). De associatie met “echte hoeren”, vrouwen die tegen betaling seks hebben met veel verschillende mannen, is nog levendig aanwezig.

De vmbo-er geeft zijn rol extra nuance naar aanleiding van een opmerking uit de klas:

“Hoer”:
Ik heb thuis gezeten, geneukt en gepijpt.
Klas:
[begint te lachen en te fluiten] Hij heeft geneukt!
“Hoer”:
Nee, ik ben geneukt.
(Allochtone jongen, vmbo)

Er mag volgens deze leerling geen misverstand bestaan over de vraag wie het initiatief neemt, de “hoer” of de man met wie ze seks had. De actieve rol is weggelegd voor de man; de “hoer” laat het gebeuren. Hoewel dit niet altijd even consequent wordt volgehouden, keert het wel vaker terug in de uitlatingen van de jongens.

Wanneer wordt een meisje precies “hoer” of “slet” genoemd? De eerste associatie die mijn informanten hebben bij de bijnaam “hoer”, is dat het betreffende meisje “steeds met een ander heeft”. “Steeds” varieert van elke dag tot elke week en “hebben met” van praten tot seks hebben. Een informant van het vmbo legt uit hoe het kan, dat zelfs praten met jongens al fout kan zijn: “Op zich is praten geen probleem, maar het begint altijd met praten... Ik weet wel hoe dat gaat, ik ben ook een jongen.” Hij is wel een van de weinigen die zo “streng” is. Een andere informant legt de grens iets verder, namelijk bij het flirten:

Flirten... Oogcontact maken, lachen om jongens. Nou, niet... Met veel jongens. En constant. Als een meisje uit mijn klas met een jongen gaat lachen of zoenen dan vind ik haar geen slet. Maar als ze op een avond met drie jongens zoent en loopt te flirten, dan is ze wel een slet.
(Autochtone jongen, havo)

Tijdens zijn betoog verschuift hij de grens al een beetje richting het zoenen. Dit is waar de meeste informanten op doelen met het “hebben met”. Er zijn ook jongens, die zich pas druk gaan maken als er seks in het spel is. “Een meisje is een hoer als ze neukt met iedereen”, verklaart een jongen bondig. Voor anderen hoeft het niet zover te komen en is aanraken het omslagpunt.

Hoe dan ook, “steeds met een andere jongen hebben” kan een reden zijn om een meisje “hoer” te noemen. Daarnaast kan ook vreemdgaan een reden zijn, wat een logisch voortvloeisel is uit het taboe op het “hebben met” veel jongens. Of het nou meerdere jongens achter elkaar zijn of meerdere jongens tegelijkertijd, het komt

neer op een schending van de norm: een meisje moet zich op liefdesgebied op één jongen richten.

Een andere eigenschap die geassocieerd wordt met “hoerig” gedrag is vragen om aandacht. “Je hebt van die meisjes die telkens aan iemand hangen of bij iemand willen zijn, of de hand vast willen houden, van die aandachttrekkerij.” Het is ook weer niet meteen zo dat elk meisje dat aandacht trekt “hoer” genoemd wordt, maar in combinatie met andere factoren draagt het wel bij aan het totale beeld dat van iemand bestaat. Het taboe op het vragen om aandacht sluit aan bij de normen die uit hoofdstuk 2 naar voren kwamen: een meisje hoort meer op anderen gericht te zijn dan op zichzelf en moet niet proberen zichzelf in het middelpunt van de belangstelling te plaatsen.

Als een meisje eenmaal door één jongen een “hoer” gevonden wordt, is de kans zeer groot dat dit idee zich snel verspreidt. De jongens spelen hierin een actieve rol, vertelt een vmbo-leerling: “Kijk, als iemand tegen mij zegt: ‘Ken je dat meisje?’ en ik zeg: ‘Ja, dat is een hoer’, dan noemt iedereen haar een hoer.” Al snel kan het gebeuren, dat er “door de hele school over haar gepraat wordt.” Gezien de mening die de jongens over “hoeren” hebben, is dat een van de slechtste dingen die een meisje kan overkomen. Zo wordt er gezegd dat een meisje dat zich als een “hoer” gedraagt “geen respect voor zichzelf heeft”, “vies” is, “zielig” (niet dat je er oprecht medelijden mee krijgt, maar dat ze weinig voorstelt) of zelfs “slecht”. “Ik vind het gewoon niet passen bij een meisje dat normaal is”, aldus een vmbo-leerling.

De jongens willen dan ook op geen enkele manier betrokken zijn bij dit soort meisjes. Eerder werd al duidelijk, dat alleen een “hoerig” uiterlijk (met name blote kleding) een dilemma oplevert: aan de ene kant verwijst het naar een verwerpelijke identiteit, aan de andere kant is het aantrekkelijk. Vertoont een meisje ook “hoerig” gedrag, of heeft ze de reputatie een “slet” te zijn, dan is de situatie minder complex: “Daar hoeft ik niks mee te maken te hebben.” Eén jongen van het vmbo neemt er zoveel afstand van, dat hij naar eigen zeggen niet eens de moeite neemt er een mening over te hebben (wat dus impliciet wel degelijk iets zegt over zijn mening): “Ik vind er niets van, ik ga er niet eens mee om.” De in hoofdstuk 2 besproken bijnaam “serefsiz” (eerloos persoon) deelden de vmbo-leerlingen in in de categorie “hoer”, wat duidelijk aangeeft hoe ze over dit soort meisjes denken.

Als het om een vriendin gaat, ligt het iets genuanceerder. Dan zullen de jongens eerst proberen haar op andere gedachten te brengen. Een informant van het vmbo claimt hiertoe al eens een geslaagde poging te hebben ondernomen: “Ik zou het wel tegen haar zeggen, dan leer ik het haar wel af. Ik heb dat al eens gehad en het heeft gewerkt.” Een andere jongen beschrijft zijn tactiek als volgt:

Als ze tegen mij gewoon heel aardig doet en tegen andere jongens zou ze heel sletterig doen... Ik zou er wel wat van zeggen. En ik zou haar er ook mee plagen, als

je een sms-je stuurt beginnen met: ‘Hé sletje’ of zoiets. Maar gewoon als grapje, een hint geven. Ik zou er een keer wat van zeggen en voor de rest gewoon een beetje plagen.

(Autochtone jongen, havo)

Voor een vriendin willen de jongens nog wel een “reddingspoging” ondernemen, maar verder willen ze niet veel met “slettebakken” te maken hebben.

Een van de bijnamen op het havo trekt nu de aandacht. Het is “pino”, wat “potentieel interessant neuk object” betekent. Dit woord werd ingedeeld in de categorie “hoer”. Deze meisjes gedragen zich niet zoals ze zich horen te gedragen, maar als een “hoer”. Aan de andere kant is ze wel “potentieel interessant”. Ze is eigenlijk “fout”, maar toch ook aantrekkelijk. De ambigue status van “hoerige” meisjes komt dus toch nog even om de hoek kijken: het meisje wordt benaderd als seksueel object, maar mag dit eigenlijk niet zijn. Een kanttekening die hierbij gemaakt moet worden is dat de bijnaam “pino” bij lang niet alle jongens bekend is. De meeste jongens vinden het weliswaar belangrijk dat een meisje mooi is (zie hoofdstuk 3), maar zien haar niet direct als “neukobject”.

§ 4.2 Anders dan wij

De jongens hebben het nodige te zeggen over de seksualiteit van meisjes, maar hoe denken de meisjes er zelf over? Welke bijnamen hebben zij voor homoseksuele en seksueel actieve meisjes en welke ideeën gaan hierachter schuil? Hoe hoort een “normaal” meisje haar seksuele leven in te richten?

De bijnaam “lesbi” of “pot” kan in twee gevallen gebruikt worden: als een meisje op meisjes valt en voor de gein. Als een meisje lesbisch is, wordt daar op het havo geen probleem van gemaakt. De grapjes die hierover gemaakt worden lijken niet echt een serieuze ondertoon te hebben:

Laatst zei een vriendin van: ‘Hoe gaat het nu in de liefde?’ ‘Nou, niet zo goed. Hij vindt me vast niet leuk.’ ‘O, ik vind je wel leuk.’ ‘O, zijn we potjes.’ Maar dat is vijf minuten en dat gaat voor de rest ook nergens over.

(Autochtoon meisje, havo)

Het feit dát er grapjes over gemaakt worden, laat wel zien dat heteroseksualiteit de norm is, maar de seksuele geaardheid van een meisje is voor de havo-informantes niet echt een belangrijk thema.

Op het vmbo wordt meer belang gehecht aan de heteroseksuele norm. Een meisje antwoordt kordaat op mijn vraag naar haar mening over lesbiennes: “Dat vind ik niet normaal. Een meisje en een meisje, dat past niet.” Een andere informante van het vmbo die pas twee jaar in Nederland woont is hier

genueanceerder over en vindt dat ze haar afkeer jegens homoseksualiteit zal moeten overwinnen: “Eigenlijk vind ik het niet gewoon. Maar ja, als zij een meisje leuk vindt... Ik kan daar toch niks aan doen.” Als ik haar vraag hoe ze reageert als ze twee meisjes ziet zoenen zegt ze: “Dat is een beetje een schandaal. Maar hier in Nederland is het normaal, dus moet ik er ook als een normaal ding tegenaan kijken.” Ze geeft aan dat haar Angolese achtergrond een rol speelt in het beeld dat ze van lesbi's heeft. De allochtone vmbo-leerlingen zijn ook iets voorzichtiger met koosnamen dan de autochtone havisten, want “stel dat iemand het verkeerd opvat...” Homoseksualiteit wordt door deze meisjes heel argwanend benaderd.

Normen die zowel op het havo als op het vmbo fanatieker worden benadrukt, zijn die met betrekking tot de tweede subcategorie: “hoerig gedrag”. 7% van alle door meisjes ingedeelde bijnamen voor meisjes op het havo en 9% op het vmbo verwijst hiernaar, wat in schril contrast staat met de 24% en 19% bij de jongens. Slechts een van de vier groepjes leerlingen maakte tijdens het *pile sorting* een aparte categorie voor de bijnamen “hoer”, “slet”, “snol”, “poes” en “teef”. De andere groepjes deelden de genoemde namen in bij de meest kwetsende scheldwoorden, waaronder “teringwrijf”, “kutwrijf” en “kankerkind”. Dit is niet per se een teken dat de namen *alleen maar* scheldwoorden zonder seksuele connotatie zijn. Het geeft wel aan dat ze net zo gevoelig liggen als de grove scheldwoorden, zoals ook tijdens een interview duidelijk wordt:

Marijke: *Wat moet een jongen doen om jou boos te maken?*

Informant: *Ja, niet aardig doen, geintjes maken die ik niet leuk vind, als hij mij uitscheldt.*

Marijke: *Heeft een jongen wel eens een geintje met jou uitgehaald dat jij niet leuk vond?*

Informant: *Ja. Hij noemde mij iets, een scheldwoord, en ik.. ja ik kan wel tegen een geintje, ik kan er wel tegen, maar hij zei een woord waar ik op dat moment niet tegen kon. Toen werd ik boos en zei ik: ‘Ik wil een paar dagen niks met jou te maken hebben.’*

Marijke: *Welk scheldwoord was dat?*

Informant: *Dat was hoer. Het was wel een goede vriend van mij maar op dat moment had hij wel dat gezegd. En hij had er wel spijt van, hij zei: ‘Het ging in één keer uit mijn mond’, maar...*

Marijke: *En op dat moment kon je het niet hebben...*

Informant: *Nee.*

Marijke: *Waarom niet?*

Informant: *Omdat ik chagrijnig was.*

Marijke: *En op een ander moment zou je het wel kunnen hebben?*

Informant: Jawel... Nee, niet bij een bepaalde jongen. Maar als hij echt mijn vriend is dan kan ik er wel tegen, als ik weet dat hij een grapje maakt. Maar bij anderen die ik ken is het wel erg. Maar bij een goede vriend kan ik er wel tegen. Maar dan zou ik wel boos op hem zijn. Dan zou ik zeggen dat hij het niet meer moet zeggen. Dan word ik niet snel boos of zo maar ik wil dat woord niet meer hebben, dat kan ik wel zeggen.

Marijke: Waarom heb je juist tegen dat woord zo'n afkeer?

Informant: Ik weet het niet, ik haat dat woord. Omdat ik geen hoer ben. Bij Turkse mensen is dat heel belangrijk, die eer. Je eer is heel belangrijk voor je. Voor je ouders... Dat is wel heel belangrijk. Ook voor mezelf.

Marijke: En als je hoer bent dan heb je geen eer?

Informant: Nee, als je een hoer bent dan heb je geen eer.

(Allochtoon meisje, vmbo)

Op het verband met eer kom ik nog terug. Voor nu wil ik alleen laten zien hoeveel het woord "hoer" (vooral op het vmbo) betekent en hoezeer het samenhangt met seksualiteit, ondanks de signalen die de *pile sorts* lijken te geven. Een informante durfde in het rollenspel op het vmbo haar rol van "hoer" eigenlijk niet te vertolken. "Ik ben een paar keer naar bed geweest", zei ze in eerste instantie. De klas begon te joelen en de leraar vroeg: "Wat heb je gedaan in bed dan?" "O, meneer..." antwoordde ze, waarbij haar wangen steeds roder werden. Ze wilde er verder niet op ingaan en werd boos toen de jongens in de klas bijdehante grapjes maakten ("Gevoetbald, haha!").

De bijnaam "hoer" is een van de ergste die een meisje kan krijgen. Het roept verscheidene associaties op, die stuk voor stuk negatief zijn. De meest kenmerkende reden waarom een meisje "hoer" genoemd kan worden is, net als door de jongens gezegd werd, dat ze "steeds" met een andere jongen "heeft". "Hebben met" wordt door de meisjes uiteenlopend gedefinieerd en kan aanraken betekenen, maar ook zoenen of zelfs seks hebben. Het is een soortgelijke uitleg als die van de jongens. "Steeds" kan, wederom net als in de ogen van de jongens, oplopen van meerdere malen per dag tot elke week. Een van mijn informantes herinnert zich een avondje stappen:

Er was een meisje dat had een rokje aan en die jongen zat met zijn hand eronder en daarna stond ze bij een andere jongen! Ik had zoiets van je staat ten eerste midden in een discotheek en ten tweede het is misschien al wel je vierde vanavond.

(Autochtoon meisje, havo)

Deze twee gegevens, dat het meisje zich door meerdere jongens intiem laat aanraken en dat ze dat ook nog zonder schroom in een volle discotheek doet, maken het gedrag onacceptabel.

Een tweede kenmerk van een “hoer” is “aanhankelijk” of “opdringerig” gedrag, waaruit blijkt dat ze “niet zo moeilijk te krijgen” is.

Dat ze tegen elke jongen die ze tegenkomt heel aanhankelijk gaat doen, met zo'n uitstraling van je kan me zo krijgen. Echt zich zo aanbieden, zo van je kan me zo krijgen. Gewoon door met die jongens... Echt zo erbij gaan staan. Heel uitdagend ook.

(Autochtoon meisje, havo)

Het meisje laat dus aan de jongens zien dat ze gemakkelijk te versieren is. “Als ze altijd bij jongens wil zijn en gewoon gaat kussen. Dat vind ik een beetje raar”, vertelt een informante van het vmbo als ik haar vraag wanneer ze een meisje een “hoer” vindt. Niet alleen gedrag, maar ook kleding kan opdringerig zijn:

Je hebt van die meisjes die hebben dan een heel laag truitje aan en elke keer als ze iets aan moeten geven aan een jongen doen ze dat zo voorover bukkend. Dan denk ik echt... Dan kom je wel in de buurt.

(Autochtoon meisje, havo)

In hoofdstuk 3 werd al duidelijk, dat blote en strakke kleding (vooral in combinatie met bepaald gedrag) al snel als “hoerig” wordt bestempeld. Het geeft een signaal af aan jongens dat die zonder al te veel moeite iets met het meisje kunnen krijgen.

Tot slot kan een meisje op het havo een “hoer” gevonden worden als ze steeds probeert de aandacht op zichzelf te vestigen: “Gewoon dat je de hele tijd zo loopt, zo [schudt met haar schouders, steekt haar neus in de lucht], zo rondkijken en met de kont wiegen, kijken of anderen naar je kijken, echt zo van: ‘Zien jullie mij?’” Dit gedrag komt overeen met de in hoofdstuk 2 besproken “arrogantie”, met als enige verschil dat een “hoer” vooral de aandacht op haar lichaam wil vestigen, terwijl een “arrogantje” aandacht voor haar hele persoon vraagt.

Als ik mijn informantess naar hun mening over “hoeren” vraag, is een van de reacties: “a-sociaal”. Ze past zich immers niet aan aan de heersende normen op het gebied van uiterlijk en omgangsvormen. Ze is anders dan de “normale” meisjes. Eén meisje zegt letterlijk: “Als ze er anders uitziet dan wij, bijvoorbeeld door make-up of kleding.” Mijn informantess haasten zich te distantieren van de “hoeren”: “Ik zou er nooit zo bijlopen, dan zou ik me echt doodschamen. Omdat het er niet uitziet en omdat iedereen zo achter je rug om zegt: ‘Oh dat is ook een hoer.’” Dit laatste is een belangrijk punt: “iedereen” praat over je, “iedereen” vindt je een hoer. Het is dus

niet alleen erg dat je zo gedraagt, maar iedereen heeft het er ook nog eens over. Je maakt jezelf belachelijk en brengt je reputatie in gevaar.

Ik hoor twee meisjes bij de bushalte praten over een ander meisje dat wel erg graag vertelt met hoeveel jongens ze naar bed gaat. “De slet”, luidt het oordeel van een van de meisjes. Het schijnt heel vaak te gebeuren dat ze met een jongen naar bed gaat, maar dat die jongen daarna niets meer van haar wil weten. “Logisch,” volgens het andere meisje, “die jongens zien haar alleen maar als een speeltje om een keer seks mee te hebben en dan dumpen ze haar.” Door zich als een “slet” te gedragen, roept dit meisje over zichzelf af dat jongens haar ook zo benaderen, aldus de twee.

In het begin van deze paragraaf citeerde ik een interview, waarin een Turks meisje vertelt hoe je door (vermeend) “hoerig” gedrag zelfs je eer kunt verliezen. Ze legt uit, dat het voor mensen met een Turkse achtergrond heel belangrijk is hoe een meisje zich op seksueel gebied gedraagt. De seksuele regels zijn voor meisjes beduidend strenger dan voor jongens. Ze hoort kuis te zijn en haar maagdelijkheid te bewaren. Een “hoer” overtreedt deze regels en verliest daardoor haar eer. Voor jongens bestaat een dergelijke veroordeling niet. Mijn informante vindt het moeilijk om haar eigen standpunt te bepalen. Aan de ene kant zegt ze dat het voorgaande ook haar persoonlijke mening is en dat ze zo is opgevoed. Aan de andere kant geeft ze aan, dat ze het er niet altijd helemaal mee eens is en dat een jongen ook niet zomaar alles mag doen. Ook hij kan volgens haar zijn eer kwijtraken. De onduidelijkheid betreft echter vooral het gedrag van jongens. Voor meisjes is de norm duidelijk: ze moet zorgen dat ze haar eer behoudt door zich niet als een “hoer” op te stellen.

Als een vriendin zich zou gaan gedragen als een “hoer”, zouden de meisjes wel proberen haar te bekeren. “Ik zou wel met haar praten, zeggen dat ze zich anders moet gedragen, niet met veel jongens naar bed gaan of alleen maar bij de jongens zijn. En één vriendje hebben”, vertelt een vmbo-leerlinge. Haar klasgenoot wil het betreffende meisje niet alleen wijzen op haar gedrag, maar ook op het stempel dat ze daardoor krijgt: “Als iedereen dat vindt, dan kan ik haar daarvoor waarschuwen.” Als de vriendin niet zou luisteren, zou ze verstoten worden. “Als zij het leuk vindt, dan laat ik haar gaan. Doe maar wat je wil.” Een van mijn informantes van het vmbo heeft dit meegemaakt. Een vriendin zei haar dat ze een ander meisje maar beter kon vermijden: “Ze begon te zeggen dat dat andere meisje een slecht meisje was en dat ze een hoer was, dat ze met heel veel jongens naar bed was geweest. En dat ik afstand van haar moest nemen.” Uit dit citaat komt naar voren hoe stigmatiserend de bijnaam “hoer” kan zijn en hoe vergaand de consequenties.

§ 4.3 Liever een “homo” dan een “player”?

Voor meisjes geldt een strenge kuisheidsnorm, terwijl homoseksualiteit niet echt een issue is. In deze en de volgende paragraaf ga ik in op de vraag of voor jongens

hetzelfde geldt, te beginnen met de ideeën die de meisjes hierover hebben. Welke bijnamen gebruiken meisjes om de seksualiteit van een jongen te beoordelen en welke normen zijn hieruit af te leiden?

Over de “homo” is inmiddels al het nodige gezegd. Met name bij de beschrijvingen van een “normaal” uiterlijk bleek deze bijnaam een belangrijke clou te zijn. Het roept bijvoorbeeld associaties op met strakke, meisjesachtige kleding. Een jongen kan echter ook “homo” genoemd worden naar aanleiding van bepaald gedrag, bijvoorbeeld als hij te “close” met andere jongens is: “Ik noem een jongen homo als hij anders doet tegen jongens, heel aardig, of hand in hand lopen, die jongen heel veel aanraken.” Van jongens wordt verwacht, dat ze zich enigszins afstandelijk tegenover elkaar opstellen. Het hebben van te veel en te innig contact met seksegenoten kan ertoe leiden dat een jongen de bijnaam “homo” krijgt. Het gevolg hiervan is weer, dat hij allerlei andere eigenschappen toegeschreven krijgt die met (hyper)vrouwelijkheid en homoseksualiteit geassocieerd worden.

Verder zouden allerlei kleine bewegingen typisch “homo-achtig” zijn: “Dat hij met zijn beentjes over elkaar gaat zitten, of elke keer zo’n pinkie omhoog als hij zijn kopje pakt.” “Gewoon ook hoe ze staan, met dat handje zo”, legt een informante van het havo uit, terwijl ze ter illustratie haar hand slap laat hangen. Ook de manier van praten is van belang. “Dat hij een beetje raar praat, heel langzaam, of te lief.” Of “heel apart, heel zachtjes, een beetje zingen.” Woorden als “raar” en “apart” geven aan, dat het als abnormaal gedrag wordt bestempeld. De beschreven manieren zijn namelijk “verwijfd”, typisch voor meisjes, oftewel niet mannelijk. Ze zijn lief, langzaam, slap, zacht, etcetera. Hetzelfde geldt voor interesses. “Homo’s” hebben interesses die vooral met meisjes in verband gebracht worden, zoals mode, winkelen en gevoelens.

Opvallend is het overvloedige gebruik van verkleinwoorden in de beschrijving van een “homo”: hij zit met zijn *beentjes* over elkaar, *pinkie* omhoog, met een slap *handje*, etcetera. Verkleinwoorden worden normaal gesproken vooral gebruikt voor meisjes, wat bijvoorbeeld blijkt uit de bijnamen zelf (zie tabel 5).

Havo	Voor		
	Meisjes	Jongens	
Van	Meisjes	20	18
	Jongens	17	8

Vmbo	Voor		
	Meisjes	Jongens	
Van	Meisjes	13	10
	Jongens	18	11

Tabel 5. Aantal verkleinwoorden als percentage van alle bijnamen

Het aantal verkleinwoorden voor jongens ligt lager dan dat voor meisjes, hoewel het verschil bij de bijnamen van vrouwelijke leerlingen relatief klein is. Een groot deel van hun verkleinwoorden voor de andere sekse representeert echter associaties met “lief” gedrag (“liefje”, “scheetje”) of met “sukkelig” gedrag (“mietje”, “moederskindje”). Voor zover er dus al verkleinwoorden voor jongens gebruikt worden, zijn dit voornamelijk verwijzingen naar “niet-stoer” gedrag. Dat ze veel gebruikt worden voor “homo’s” geeft aan hoe over dit soort jongens gedacht wordt.

Voor veel informanten van het havo hoeft dit niet altijd negatief te zijn. Zo vertelt een meisje over “homo’s”:

Ze zijn heel lief, over het algemeen. De meeste jongens hebben het wel in zich om een beetje stoer te doen, maar zij juist weer niet. Niet dat ik dagelijks met homo’s omga, maar die ik ken zijn heel aardig.

Ik vraag haar vervolgens, waar het verschil dan precies inzit.

Dat stoere, dat flirten en zo. Homo’s slaan nooit zo snel een meisje voor de kont, dat soort dingen. Zoals een van mijn beste vrienden, die mept me altijd op mijn kont: ‘Hé, lekker ding!’ Dan denk ik echt van: ‘Kun je niet even normaal doen?’ [...] Vooral als ik ze niet ken dan denk ik: ‘Jezus, heb je niks beters te zeggen?’
(Autochtoon meisje, havo)

Opnieuw komt hier de tweedeling “stoere” jongens versus “lieve” jongens naar voren. Een “stoere” jongen flirt volgens deze informante met elk meisje, slaat zomaar meisjes op hun kont en geeft ze koosnamen. In een opstel wordt beschreven, hoe dit zelfs bedreigend over kan komen:

Een tijdje later liepen de twee vriendinnen samen in de stad. Ze passeerden een groep jongens die keurend stonden te kijken. Er werd een paar keer gefloten en een paar woorden geroepen, zoiets van Lekker ding, Lieverd en Moppie. Doodeng vonden ze de jongens en ze liepen snel door.
(Autochtoon meisje, havo)

De genoemde bijnamen, eigenlijk koosnamen, roepen als ze op deze manier gebruikt worden geen associaties op met liefde en geborgenheid, maar met bedreiging en angst. Een “lieve” jongen vertoont dit gedrag niet, of in ieder geval minder. Een “homo” is zo’n lieve jongen.

Toch is homoseksualiteit niet helemaal geaccepteerd, laat staan normaal. Vooral de vmbo-ers hebben er moeite mee, wat naar voren komt uit hun pile sorts (zie tabel 6).

Groep 1	Groep 2
Homo	Homo
homo	homo
ipne	ipne
serefsiz	serefsiz
götdamari	
pooier	

Tabel 6. *Stukje pile sorting van meisjes vmbo*

Het eerste dat in deze categorisering opvalt, is het grote aantal Turkstalige varianten op “homo”. In het Nederlands is er op het vmbo eigenlijk maar één bijnaam voor dit soort jongens en dat is het woord “homo” zelf. Van de bijnaam “pooier” weten de meisjes eigenlijk niet zo goed wat ze ermee aan moeten en slechts één groepje legde de naam bij de “homo”, met het idee: “Het heeft met seks te maken.” Het andere groepje deelde “pooier” in bij “stoer gedrag”. Op het havo werden ook nog “reetkevertje” en “kontenplakker” genoemd, maar dat waren geen algemeen bekende bijnamen. Bovendien worden deze namen ook voor “meelopers” gebruikt en niet alleen als variant op “homo”. Een jongen die door de meisjes beschouwd wordt als een “homo” zal dus niet zo snel “reetkevertje” of “kontenplakker” genoemd worden. Dat de havo-leerlingen maar één bijnaam voor “homo’s” kennen is in overeenstemming met hun tolerante houding ten opzichte van deze jongens. De Turkse meisjes van het vmbo hebben aan één bijnaam echter niet genoeg en vinden het verschijnsel homoseksualiteit belangrijk genoeg om er in hun “eigen” taal bijnamen aan toe te voegen, namelijk “ipne” (letterlijk: “homo”), “götdamari” (“kontdarm”) en “serefsiz” (“eerloos persoon”).

Dit brengt me naar het tweede opvallende kenmerk van deze *pile sort*, namelijk dat “homo” ingedeeld is bij de grove en kwetsende scheldwoorden “serefsiz” en “götdamari”. Dat een homo “kontdarm” of zelfs “eerloos persoon” genoemd kan worden zegt het nodige over zijn status. Ook tijdens een interview stelt een meisje kort maar krachtig: “Ik vind het [homo’s] vies, heel vies.” Homoseksualiteit blijft voor de allochtone leerlingen die ik gesproken heb vreemd, apart en vies.

Aan de andere kant moet een jongen ook niet doorslaan in zijn jacht op meisjes:

Ik vind het belangrijk dat hij niet te stoer is, bijvoorbeeld een player, met twee meisjes tegelijk. Ik wil gewoon dat een jongen normaal is. Dat was bij een vriendin gebeurd, haar vriend had nog een vriendin. Ze heeft het toen meteen uitgemaakt. Het is niet leuk als een jongen steeds met een ander meisje heeft. Ik zeg altijd: als je van een meisje houdt, hou je je daarbij.

(Allochtoon meisje, vmbo)

De bijnaam “player” is min of meer het mannelijke equivalent van het vrouwelijke “hoer”. Min of meer, omdat de belangrijkste eigenschap die een “player” kenmerkt dezelfde is als die van een “hoer”, maar het waarde-oordeel dat erover gegeven wordt heel anders is.

Een “player” is een jongen die meerdere vriendinnen tegelijk heeft, of regelmatig van vriendin wisselt. Wat precies “regelmatig” is, is niet geheel eenduidig; de beschrijvingen lopen uiteen van een aantal keer op een avond tot elke week. Over wat de jongen precies met de meisjes doet zijn niet alle informanten even duidelijk, maar het meest wordt zoenen genoemd. Het hoeft echter niet eens zover te komen, ook veel flirten is een eigenschap van “players”:

Dat hij een beetje gladde praat heeft, van die slijmverhaaltjes, dat hij tegen iedereen gaat zeggen: ‘O, wat heb je mooie ogen.’ Dat je denkt: ‘Tegen hoeveel meisjes heb je dat gezegd? Heb je ze allemaal uit een boekje geleerd?’ Dat is wel een player.

(Autochtoon meisje, havo)

Hij versiert een meisje om met haar te zoenen, maar meent het eigenlijk niet serieus.

Dan laten ze je helemaal geloven dat ze je leuk vinden, je bent helemaal verliefd, en dan gaan ze je voor een avondje, tijdens een feest of zo, gebruiken... Nou ja, gebruiken, maar ik bedoel dan hebben ze gewoon iemand om mee te zoenen en dan de volgende dag: ‘Maar ik wil verder niks.’ Dat vind ik wel een play-actie.

(Autochtoon meisje, havo)

Als een “player” het dan toch langer dan een avond met een meisje volhoudt, zal hij haar niet lang trouw blijven. Een “player” houdt het volgens de meisjes nooit bij één vriendin en zal snel vreemdgaan.

Een belangrijk kenmerk van “players” is ook een knap uiterlijk. Eén van de meisjes vindt het zelfs een noodzakelijke voorwaarde: “Je hebt ook van die jongens die zijn heel lelijk. En dan hebben ze misschien wel elke week een ander, maar dat vind ik dan niet echt een player.” Een andere informante van het havo is iets voorzichtiger, hoewel haar boodschap hetzelfde is: “Meestal zijn players wel knap, hebben ze wel op hun kleren gelet.”

Er bestaat een sterk verband tussen “patsers” en “players”. Beide zijn ze erg zelfverzekerd of zelfs ronduit arrogant en zien ze zichzelf graag in het middelpunt van de belangstelling. De twee types zijn sterk met elkaar verweven middels de eigenschap “stoer”. Een “player” gedraagt zich stoer: hij is zelfverzekerd, doet wat hij zelf wil en houdt niet al te veel rekening met anderen. Stoer zijn is dus een eigenschap van een “player”. Omgekeerd is het zich gedragen als een “player” een

kenmerk van “patsergedrag”: door veel meisjes te versieren laat een jongen zien dat hij zelfverzekerd is, zijn eigen weg volgt en niet al te veel rekening houdt met de gevoelens van anderen.

Iemand die bekend staat als “player”, hoeft niet op veel waardering van mijn informantes te rekenen. Hij toont immers weinig respect voor meisjes. Tijdens het rollenspel op het havo lopen de scheldwoorden “lul” en “hufter” en de bijnaam “player” door elkaar heen. Het meisje dat een “player” speelde vertelde: “Ik ben uitgeweest naar een discotheek en daar heb ik vijf meisjes gehad. En de volgende dag heb ik niks meer van me laten horen, dat doe ik meestal niet.” Naast “player” werd deze persoon door (vrouwelijke) klasgenoten ook wel “lul” genoemd. Het opvallende was, dat het meisje dat een “hufter” speelde niet alleen “hufter”, “klootzak”, “lul” en “eikel” genoemd werd, maar ook “player”, naar aanleiding van de volgende omschrijving: “Ik ben ook uitgeweest en heb me heel lullig gedragen. Ik heb vijf meisjes gehad voor de ogen van een ander en ik heb ze allemaal gedumpt.” Aan de verwarring van “player” met “lul” en “hufter” is te zien, dat het gedrag van een “player” niet gewaardeerd wordt.

Het is echter niet zo eenvoudig als het lijkt. Werd stoer gedrag immers tot op zekere hoogte afgekeurd, er waren hierover ook positieve geluiden waar te nemen. Dit zien we opnieuw bij de beoordeling van “players”. “Je wilt graag aardig gevonden worden door hem omdat ze vaak heel populair zijn. Dan is het wel cool als je erbij hoort.” Het roept bij een enkeling zelfs respect op, want “elke keer komen die meisjes weer bij hem aan en dan denk ik: ‘Hoe krijgt hij het ook voor elkaar dat ze allemaal weer komen?’”

En dan denk ik die meisjes zijn ook eigenlijk dom ook, die komen elke keer weer terug en die weten ondertussen dat hij diezelfde avond of de avond ervoor nog met een ander meisje heeft staan zoenen. Ze weten het wel, maar ze willen allemaal toch met hem zoenen. Dan denken ze iedere keer weer: ‘Nu ben ik echt de enige.’ Ja, voor deze tien minuten ja! Hoe naïef ben je dan?

(Autochtoon meisje, havo)

Deze informante vindt de meisjes die zich door een “player” laten versieren dom en naïef en de “player” wel een slimmerik. De andere leerlingen draaien dit verhaal om en vinden de “player” gemeen: “Ik vind het niet normaal, want dat is zielig voor die meisjes.” De houding van de meisjes ten opzichte van “players” is dus niet eenduidig. De meisjes zijn het niet eens met de manier waarop “players” een van de belangrijkste regels voor jongens schenden, namelijk dat je respect hoort te hebben voor meisjes, maar ze vinden het tegelijkertijd knappe, interessante en populaire jongens. De bijnaam zelf is aan de ene kant dan ook een negatief woord, maar aan de andere kant niet zo kwetsend of zelfs denigrerend als bijvoorbeeld “hoer”. Een

informante lost het dilemma als volgt op: “Players kunnen hele goede vrienden zijn, maar verliefd worden op een player moet je nooit doen.”

§ 4.4 Het toppunt van mannelijkheid

Welke seksualiteitsnormen hanteren jongens zelf voor de eigen sekse? Hoe denken zij over de twee subcategorieën van seksualiteit, gerepresenteerd door bijnamen als “homo”, “nicht” en “flikker” (in totaal 8% van alle ingedeelde bijnamen op het havo, 13% op het vmo) en “player”(het enige woord voor seksueel actieve jongens, iets meer dan 1% van alle ingedeelde bijnamen)?

De bijnaam “homo” roept een grote verscheidenheid aan associaties op. Allereerst kan een jongen “homo” genoemd worden als hij op jongens valt, of met een jongen zoent, naar bed gaat of verkering heeft. Maar hier houdt het voor de jongens, net als voor de meisjes, niet op. Ook als een jongen niet “officieel” homoseksueel is, kan hij ernaar vernoemd worden. Dit kan allereerst als hij zich “vrouwelijk” kleedt met strakke of gekleurde kleding, of kleding van dunne stof, zoals in het vorige hoofdstuk gedetailleerd beschreven is.

Verder kan een jongen een andere jongen “homo” noemen “als hij zich op een verwijfde manier gedraagt”. Dit gedrag is op te splitsen in verschillende indicatoren. De manier van praten is er hier één van. “Zo van: ‘T, wat doe je nou?’ Veel van dat ‘t’.” Een andere informant noemt het “heel kakkerig praten, zo van [zet een deftige stem op]: ‘Hé lul, ga je mee?’” De tweede indicator is de manier van bewegen. Kenmerkend voor alle bewegingen die ik desgevraagd te zien kreeg, is dat ze heel soepel, heel losjes zijn. Zo is er het zwaaien met een slap handje, het soepel bewegen van de schouders of het achterwerk tijdens het lopen en het rond de vinger draaien van een plukje haar.

Opvallend is de terugkerende vergelijking met vrouwen: een “homo” is een jongen die geen echte man is, maar meer naar de vrouwelijke kant neigt. Een “echte man” draagt echte mannenkleden (niet te strak, niet te gekleurd en niet van dunne stof), praat als een man (niet te kakkerig) en beweegt zich als een man (niet te soepel, maar krachtig, “breed”, “stevig”). Hij heeft eigen, mannelijke manieren en niet onbelangrijk: hij valt op vrouwen, niet op mannen.

De houding van een jongen ten opzichte van andere jongens is dan ook van groot belang: “Ik vind een jongen een homo als hij anders doet tegen jongens dan... normale jongens. Wat intiemer, wat liever.” Of “als hij aan andere jongens gaat zitten”. Een jongen moet dus oppassen, dat hij niet te intiem wordt met seksegenoten. Beter is het, om wat afstand te bewaren. Als een jongen er zeker van wil zijn dat hij geen “homo” genoemd wordt, doet hij er goed aan zich veel met meisjes bezig te houden. Doet hij dit namelijk niet, valt hij op.

Het heeft er ook mee te maken als een jongen wel mooi is en populair, maar hij heeft nooit echt meisjes, dan heeft dat er ook mee te maken dat je een vermoeden krijgt. Dat-ie weinig vriendinnetjes heeft maar er wel veel kan krijgen.

(Autochtone jongen, havo)

Mijn informanten krijgen argwaan als een jongen wel veel meisjes zou “kunnen krijgen”, maar nooit “iets met ze heeft”. Welke “normale” jongen wil nou niet achter de meisjes aan?

Dat homoseksualiteit niet “normaal” is, moge duidelijk zijn. Het gaat echter nog verder, de jongens lijken namelijk bijna bang te zijn voor “homo’s”. De meeste informanten wisten niet hoe snel ze moesten zeggen dat “homo’s” bij hen uit de buurt moesten blijven. “Ze moeten niet naar mij toekomen, mij proberen te verleiden, bah! Dan zeg ik dat ze op moeten rotten”, vertelt een vmbo-leerling. Een andere jongen van het havo betoogt: “Ik heb zoiets van blijf uit mijn buurt, uit een twee kilometer straal. Ze mogen niet in mijn buurt komen. En als ze aan me zitten krijgen ze klappen.” Homoseksuele mannen wordt een zeer actieve, bijna agressieve, seksualiteit toegeschreven. Tijdens een wandeling door de school kreeg ik op het vmbo een (wat minder extreem) praktijkvoorbeeld te zien van de angst voor “homo’s”. Ik liep achter een jongen door de gang, toen een andere jongen me voorbij rende, op weg naar de persoon voor me. Al roepend “Schätzchen ich liebe dich, komm zu mir!” probeerde hij de nietsvermoedende jongen te omhelzen. Zodra die doorhad wat er gebeurde, wist hij niet hoe snel hij de ander weg moest duwen. Na zijn belager een flinke duw te hebben gegeven verdween hij uit het zicht. Lichamelijke aanrakingen tussen jongens onderling worden bewust vermeden. Hooguit wordt er een keer een hand gegeven of op een schouder geslagen. Intimiteit tussen jongens wordt door mijn informanten in woord en daad afgekeurd.

Zelfs als het om een vriend gaat, zijn veel informanten niet mild. Ik vraag een jongen van het vmbo wat hij zou doen als een vriend homo blijkt te zijn. Het antwoord laat weinig aan de verbeelding over: “Dan schop ik hem weg jongen, wat moet ik met een homo?” Niet alleen letterlijk, maar ook figuurlijk nemen mijn informanten afstand van homoseksualiteit. Ze doen ontzettend hun best om mij duidelijk te maken dat zij heteroseksueel zijn: “Het maakt niet zo veel uit hoe een jongen eruit ziet, ik val er niet op of zo”, of: “Ze lopen zo raar met die kont, niet dat ik daar op let...” en: “Ik kijk nooit naar jongens!” De ene na de andere opmerking wordt gemaakt om zich te distantiëren van “homo’s”.

Dat een groepje jongens van het havo in hun *pile sort* de bijnaam “viezerik” indeelde bij “homo”, geeft veel weg over de waardering van “homo’s”. Ze worden letterlijk als vies bestempeld:

Ik kan het gewoon niet aan om een jongen met een andere jongen te zien zoenen en zo. Dat vind ik gewoon echt vies, dan moet ik overgeven. Ze mogen gewoon in hun eigen huis zoenen en weet ik wat, maar niet waar ik bij ben.

(Allochtone jongen, havo)

De jongens hebben daarnaast een duidelijk beeld van seks tussen homoseksuele mannen. Op de *free lists* kom ik bijnamen tegen als “konteneuker”, “kontelikker” en “anuskrekel”. Tijdens een interview verduidelijkt een informant van het havo: “Ik maak ook wel eens grapjes, gewoon voor de lol: ‘Hé, zal ik je eens lekker in je kont eh...’” Dit beeld doet de ideeën die over “homo’s” bestaan weinig goed.

Wil een jongen gezien worden als een “echte man”, dan kan hij beter een “player” zijn. De meest kenmerkende eigenschap van een “player” is, dat hij “steeds [elke dag tot elke week] met een ander meisje heeft, of met meerdere meisjes tegelijk”. De jongen krijgt hierbij een actieve rol toegedicht; hij is “iemand die veel versiert en met iedereen sjanst, met alles flirt wat los en vast zit”. Kenmerkend is de manier waarop een vmbo-leerling zijn rol van “player” tijdens het rollenspel vertolkt: “Ik heb dit weekend veel meisjes gebruikt!” De “player” versiert doelbewust zo veel mogelijk meisjes. Echt serieus meent hij het niet met zijn veroveringen: “Je neemt maar voor heel eventjes, of gewoon voor de gein.” Vast blijven zitten aan één meisje past niet bij het beeld van een geslaagde rokkenjager.

Opvallend genoeg wordt seks niet genoemd.

Ik denk dat hoer vooral met seks te maken heeft. Player is meer van een vriendinnetje, even mee zoenen, misschien ook wel seks, maar een hoer is echt bekend om de seks. Die doet het echt alleen maar voor de seks en ik denk de player meer voor de aandacht.

(Autochtone jongen, havo)

Een jongen kan dan ook al player genoemd worden, als hij “in zijn eentje is en er zitten gewoon vijf meiden naast hem”. Het gaat er vooral om, dat hij de aandacht van meisjes op zich weet te vestigen, hoewel het meestal wel seksueel geladen aandacht betreft. Het is opmerkelijk dat de bijnaam “player” niet echt sterke associaties met seks oproept, terwijl het het enige woord is voor jongens die actief zijn op liefdesgebied. Een jongen die met veel verschillende meisjes seks heeft wordt weliswaar “player” genoemd, maar wordt daardoor eerder gezien als populaire “meisjesmagneet” dan als seksueel actief. De bijnaam verdoezelt dus als het ware de realiteit door de associaties die ermee samenhangen: het roept geen beelden op van een jongen die steeds met een ander meisje naar bed gaat, maar van een populaire, interessante persoon.

“Player” is ook geen scheldwoord, zoals “hoer”. Het is een positieve naam voor iemand die zeer succesvol is in het nastreven van de normen op het gebied van gedrag, uiterlijk en seksualiteit. Het feit dat hij veel meisjes “kan krijgen” laat zien, dat hij knap en interessant gevonden wordt door het andere geslacht. Bovendien is hij duidelijk geen “homo”, hij richt zich immers op meisjes. De “player” is dus in feite het toppunt van mannelijkheid. Dit dwingt respect af:

Voor jongens onder elkaar is het positief, omdat het toch wel een soort respect afdwingt. Als je een jongen hebt die nooit vriendinnetjes heeft of met meisjes zoent, dan heb ik meer respect... nou... kijk, ik kan best wel respect voor hem hebben als hij andere dingen heeft. Maar als een jongen veel meisjes kan krijgen en er ook wat mee doet, dan is het wel zo van [applaudisseert]: ‘Goed gedaan!’
(Autochtone jongen, havo)

Tijdens het rollenspel op het vmbo gaat een van de jongens lang door over de zogenaamde “voetbalmetafoor”, die bedacht werd toen het meisje dat een “hoer” speelde niet wilde zeggen wat ze in bed precies gedaan had. Creatief werd toen voor de grap de opmerking gemaakt: “Gevoetbald!” De jongen ging nog even door: “Melike hield de 90 minuten niet vol, dus toen moest ik haar wisselen voor Nilgün” (gefingerde namen). De klas, met name de mannelijke helft, kon deze dubbelzinnige grap wel waarderen. Een “player” kan rekenen op bewondering van zijn seksegenoten.

Maar mijn informanten voelen wel nattigheid:

Marijke: Wat vind je van een jongen die veel verschillende vriendinnetjes heeft?

Informant: Een player.

Marijke: En is dat goed of slecht?

Informant: Als je het van een meisje hoort is het natuurlijk wel slecht, maar van vrienden klinkt het wel een beetje stoer. Als een vriend tegen mij zegt van: ‘Player’, dan kijk ik wel hoe hij het zegt, maar als een meisje dat recht in je gezicht zegt, dan is het niet goed. Dat betekent gewoon dat je alle meisjes misbruikt en zo.

(Autochtone jongen, vmbo)

Ze beseffen dat meisjes het niet leuk vinden om “geplayed” te worden en willen liever niet dat vrienden hen “player” noemen waar meisjes bij zijn. “Een meisje wil niet een jongen die vijftien andere meisjes heeft en die telkens vreemdgaat”, weet een informant. Een aantal jongens vindt het bovendien zielig voor de meisjes. Een “player” is dus eigenlijk zowel stoer als gemeen. De meeste mannelijke informanten

vinden het vooral stoer, zolang het maar onder jongens onderling gezegd wordt en niet waar meisjes bij zijn.

§ 4.5 Vergelijking

In dit hoofdstuk heb ik laten zien wat bijnamen ons kunnen vertellen over seksuele normen onder scholieren. In deze laatste paragraaf zal ik op een rijtje zetten wat door mijn informanten van jongens en meisjes verwacht wordt op seksueel gebied en welke verschillen er tussen die verwachtingen bestaan.

Voor een meisje is het erg belangrijk haar seksuele activiteit te beperken. Zowel jongens als meisjes kennen een groot aantal zeer negatieve bijnamen om zogenaamde “hoeren”, die dat niet doen, als slecht en vies te veroordelen. Dat kleding ervoor kan zorgen dat een meisje een “hoer” gevonden wordt zagen we al in het vorige hoofdstuk. Nu werd duidelijk, dat ook allerlei soorten gedrag tot dit stempel kunnen leiden. De definitie luidt: een meisje is een “hoer” als ze steeds met een andere jongen heeft. De precieze invulling van deze definitie varieerde per persoon, maar elke week met een andere jongen zoenen is voor de meeste informanten een kritische grens. Ook vreemdgaan is volgens de jongens een vorm van “hoerig gedrag”.

Een “hoer” laat duidelijk merken dat ze gemakkelijk te versieren is en staat graag in het middelpunt van de belangstelling. Zowel de jongens als de meisjes keuren dit af, hoewel enkele jongens hier nog wel een beetje moeite mee hebben. Ze vinden het ook wel aantrekkelijk dat een meisje zoveel seksualiteit uitstraalt. Negatieve uitlatingen voeren echter de boventoon. Bij meisjes hoeft de “hoer” niet op sympathie te rekenen. Het is zelfs een van de meest stigmatiserende etiketten die een adolescent kan krijgen. Mijn informantes doen hun uiterste best zich zoveel mogelijk van hen te distantiëren.

De “mannelijke hoer”, oftewel de “player”, heeft het minder zwaar te verduren. Hij kan onder seksegenoten op respect en waardering rekenen. De enige bijnaam voor seksueel actieve jongens, “player”, is dan ook geen scheldwoord zoals “hoer”, maar een beschrijving van het toppunt van mannelijkheid. Hij is zo zelfverzekerd, knap en interessant dat hij aan elke vinger tien meisjes kan krijgen en laat hiermee meteen duidelijk zien dat hij geen “homo” is.

Dat is niet alleen positief in verband met het taboe op homoseksualiteit dat onder jongens heerst, maar ook in verband met alle associaties die de bijnaam “homo” verder nog oproept met vrouwelijkheid. Mannelijkheid wordt door de jongens sterk gedefinieerd in termen van niet-vrouwelijkheid. “Verwijfd” en “homo-achtig” worden daarbij in één adem genoemd. Een vrouwelijke (of “homo-achtige”) manier van kleden, praten of bewegen is absoluut uit den boze. Wat Aslop (2002, p.145) voorspelde kwam uit: de jongens doen erg hun best hun

heteroseksualiteit te bewijzen, niet alleen door veel meisjes te versieren en een “player” te zijn, maar ook door zichzelf van “homo’s” te distantiëren.

Meisjes van het havo staan echter heel anders tegenover “homo’s” dan jongens, iets dat Alsop (2002) is ontgaan. Deze meisjes zien van jongens juist graag wat “homo-trekjes”. Zij hebben liever te maken met een “lieve homo” dan met een “stoere player”. Met de eerste kun je tenminste nog eens gaan winkelen of gezellig praten zonder met allerlei seksuele toenaderingen te maken te krijgen. Ook nu wordt homoseksualiteit met vrouwelijkheid geassocieerd, maar dan wel in de positieve zin. De meisjes van het vmbo hebben meer moeite met homoseksualiteit en vinden het (ook voor meisjes) maar “vies”. Dat wil echter niet zeggen dat ze dan automatisch voor de “player” kiezen. Net als de havisten vinden ook zij een “player” gemeen. Slechts een enkeling laat zich positief uit over dit soort jongens en vindt het wel een prestatie dat hij steeds weer zoveel meisjes weet te versieren. Het zijn dan ook knappe, populaire jongens. Toch blijven de meisjes wantrouwend: het blijft immers ook een ontrouwe rokkenjager die het weinig serieus neemt met zijn veroveringen.

Aan de gebruikte termen is af te lezen dat een “hoer” vaak als passief en afhankelijk wordt afgeschilderd. Ze is bijvoorbeeld “makkelijk te krijgen”, “wordt geneukt” en “probeert de aandacht van jongens te trekken”. Het toppunt hiervan is de bijnaam “pino” (potentieel interessant neukobject) die een meisje elke menselijkheid ontnemt. Ze wordt tot een object gemaakt dat alleen bestaat ter bevrediging van de mannelijke behoeftes. De bijnaam “pino” is echter relatief onbekend en de objectivering van meisjes vindt minder plaats in termen van haar seksualiteit dan van haar uiterlijk (zie hoofdstuk 3). Op seksueel gebied wordt ze echter wel duidelijk als de passieve partij gezien.

Een “player” wordt daarentegen beschreven in actieve termen, hij is een veroveraar en een versierder, niet iemand die zich *laat* versieren. Daar komt nog eens bij, dat een grote seksuele activiteit volgens een aantal allochtone leerlingen een meisje haar eer kost, terwijl het voor jongens niet uitmaakt. Een vmbo-leerlinge verzucht dan ook: “Eigenlijk is het niet eerlijk: zij is een hoer, hij is stoer...”

De dubbele standaard die Moore en Rosenthal in 1993 constateerden is nog geen verleden tijd. Het traditionele stereotype van de man als “jager” en initiator van seksuele activiteiten, degene met de meer krachtige “*sex drive*”, en de vrouw als potentieel sexy, maar respectabel, kuis en wachtend op “Mr. Right” (Moore en Rosenthal, 1993, p.83) heeft duidelijk nog niet afgedaan.

Hoofdstuk 5

Conclusie

Het doel van deze scriptie was om aan de hand van bijnamen inzicht te geven in de beeldvorming rond vrouwelijkheid en mannelijkheid door adolescenten. Om dit onderwerp af te bakenen, heb ik een aantal belangrijke keuzes gemaakt. Een van de belangrijkste daarvan is de keuze voor taal als invalshoek voor de bestudering van gendernormen. In navolging van verschillende auteurs ben ik daarbij uitgegaan van een dynamische interactie tussen taal en denken, dat wil zeggen dat uit taal bepaalde ideeën spreken (Verbiest, 1997; Leegwater- van der Linden, 1996) en dat deze ideeën door taal tegelijkertijd bevestigd en gecontinueerd worden (Van Alphen, 1996; Verbiest & Sneller, 2000; Jenkins, 1997; Bonvillain, 1997, Morgan e.a., 1979). Ik wilde door middel van een analyse van taal onderzoeken welke genderbeelden er in Nederland bestaan.

De begrippen “taal” en “genderbeelden” waren hiermee echter nog te weinig gedefinieerd. Om dit verder te specificeren koos ik ervoor het beeld te onderzoeken dat bestaat van “de ideale vrouw” en “de ideale man”, oftewel hegemoniale genderbeelden, de dominante norm die wordt opgelegd aan de seksen (Alsop, 2002, p.140). Deze norm wilde ik achterhalen middels bijnamen: niet persoonsgebonden namen die personen gebruiken om iemand anders te benoemen en om diegene door middel van deze benoeming bepaalde eigenschappen toe te dichten.

Doordat bijnamen fungeren als een beknopte samenvatting van allerlei normen (Morgan e.a, 1979; Verbiest, 1997; Smith, 1985; Bianchi, 1971), zijn ze niet alleen een articulatie van hegemoniale mannelijkheid en vrouwelijkheid, maar spelen ze tevens een rol in de bevestiging en continuering van deze idealen. Ze kunnen immers gebruikt worden om afwijkingen van de norm negatief te benadrukken, zoals het geval is bij de bijnamen “hoer” en “lafaard”. Door te onderzoeken wat als “afwijkend” gezien wordt, kan ontdekt worden wat dan als “normaal” bestempeld wordt (Schur, 1971, p.124). Wat veel onderzoekers over het hoofd zien, is dat bijnamen ook gebruikt kunnen worden om mensen die voldoen aan de normen te belonen. Voorbeelden van dit soort bijnamen zijn “lieverd” en “lekker ding”. Een terugkoppeling van de bijnamen naar de personen die ze gebruiken is dan ook een vereiste om de betekenis van de woorden te begrijpen. Deze terugkoppeling werd het belangrijkste onderdeel van mijn onderzoek.

Omdat juist in de adolescentie een genderidentiteit ontwikkeld wordt (Abrams, 1989), nam ik als onderzoekseenheid 48 jongeren, verdeeld over twee schoolklassen: een vmbo- en een havo-klas. Hoewel Abrams voornamelijk ingaat op de eigen invulling die jongeren aan hun genderidentiteit geven, wordt deze invulling wel degelijk beperkt. Beynon (2002) en Delamont (1980) gaven al aan dat kinderen

vanaf jonge leeftijd gesocialiseerd worden in een bepaalde rol. Mijn informanten bevestigen dit. Het meest gehoorde woord in mijn onderzoek was “normaal”; een leeftijdsgenoot moet “gewoon normaal” doen. Ook het woordje “te” (*te dik, te bloot, te stoer*) werd veel gebruikt om grenzen aan te duiden. Zoals in de Van Dale (2002) staat: de persoon heeft iets “in hogere mate dan wenselijk of behoorlijk is”.

De vraagstelling die aldus ontstond luidt als volgt: *naar welke hegemoniale genderbeelden verwijzen de bijnamen die Nederlandse mannelijke en vrouwelijke scholieren voor elkaar hebben?* Centraal stond de verhouding tussen normen voor jongens en normen voor meisjes. Daarnaast wilde ik analyseren of opleidingsniveau invloed heeft op de hegemoniale genderbeelden. Uit voorgaand onderzoek (Rossides, 1997; Anyon, 1983) blijkt namelijk, dat vrouwen uit hogere sociale klassen met minder rigide verwachtingspatronen te maken hebben dan vrouwen uit lagere klassen. De dubbele seksuele standaard, waardoor vrouwen kuis moeten zijn en mannen “hun gang kunnen gaan”, zou bovendien sterker gelden in lagere dan in hogere sociale klassen (Moore en Rosenthal, 1993). Ervan uitgaand dat sociale klasse en opleidingsniveau samenhangen, zoals Anyon (1983) suggereert, heb ik onderzocht hoe de normen van vmbo-ers en havisten zich tot elkaar verhouden. Toen tijdens het onderzoek bleek dat de vmbo-klas bijna geheel uit allochtonen bestond en de havo-klas voornamelijk uit autochtonen, heb ik mij ook gericht op de invloed van etniciteit. Het was niet altijd mogelijk om te zeggen of verschillen toe te schrijven waren aan opleidingsniveau of aan etniciteit, maar dankzij expliciete verwijzingen van allochtone leerlingen naar hun etnische achtergrond en door een grondige analyse van de aard van de bijnamen heb ik de twee factoren tot op zekere hoogte kunnen onderscheiden.

Een laatste deelvraag kwam voort uit de discussie over de mogelijkheden van taal om uit te drukken wat men wenst. Mijn onderzoek bleek enerzijds een bevestiging van de *muted group theory* van Ardenner (1975), omdat meisjes tot op zekere hoogte een “eigen” beoordelingssysteem kennen. Anderzijds wordt Ardeners theorie weerlegd, door het gegeven dat de meisjes hun bijnamen niet hoefden te onderdrukken om begrepen te worden. Het *principle of expressibility* van Searle (1969) en het idee van een “onderhandeling van de realiteit” (Rosen, 1978) vormen een beter uitgangspunt: de meisjes kunnen heel goed zeggen wat zij willen en worden hierin uitstekend begrepen door de jongens. Uit de vergelijking van bijnamen van meisjes voor jongens en bijnamen van jongens voor jongens en meisjes werd duidelijk hoe belangrijk het is aandacht te besteden aan de creativiteit en macht die meisjes tot hun beschikking hebben. Deze benadering vormt een vruchtbaar uitgangspunt voor de bestudering van gendernormen. In mijn onderzoek ging het meer om wat door de meisjes gezegd werd dan om hoe zij precies met de jongens onderhandelden. Toch werd uit de bijnamen duidelijk dat meisjes zich niet zonder meer voegen naar de ideeën van de jongens.

Dat ik weinig aandacht heb besteed aan de onderhandeling van de realiteit was een belangrijke implicatie van de methoden die ik gebruikte, namelijk *free listing*, een opstel, *pile sorts*, een rollenspel, interviews en observaties. Deze methoden stellen de spreker centraal en besteden nauwelijks aandacht aan de manier waarop op de bijnamen gereageerd wordt. In de discussie over referentie sluit ik me daarmee aan bij de *speech act* benadering (Searle, 1969). Dat wil zeggen, dat vooral de normen zelf bestudeerd worden: naar welke idealen verwijzen sprekers door middel van bijnamen? Ik geef daardoor veel macht aan de spreker, terwijl de persoon die benoemd wordt niet machteloos is. Toch moet gezegd worden, dat iemand die een negatieve bijnaam krijgt sterk in zijn/haar schoenen moet staan om hier tegenin te kunnen gaan. Door iemand te benoemen creëert de spreker grote machtsverschillen (Bonvillain, 1997). Het meisje dat bepaalde kleding niet meer aandeed omdat ze zo dun was, de jongen die niet met “lelijke” jongens omging voor het geval hij met ze gezien zou worden, het meisje dat een ander meisje zwart maakte omdat ze een “hoer” zou zijn; het zijn allemaal voorbeelden van de macht die een naamgever heeft. De mogelijkheid om te onderhandelen over grenzen moet dus niet onderschat, maar zeker ook niet overschat worden.

Morgan e.a. (1979) onderscheiden drie soorten normatieve bijnamen: verwijzingen naar gedrag, naar mentale kenmerken en naar uiterlijk. Deze soorten kwamen ook uit de *pile sorts* van de leerlingen naar voren, maar ik heb verwijzingen naar gedrag en mentale kenmerken samengevoegd. Dit omdat deze categorieën door de leerlingen ook niet duidelijk onderscheiden werden tijdens het *pile sorting* en de interviews. Verder werd duidelijk, dat bijnamen op het gebied van seksualiteit een belangrijke categorie vormden. Ik heb in deze scriptie dan ook beargumenteerd, dat uit de bijnamen en hun betekenis de invulling van drie aspecten van hegemoniale vrouwelijkheid en mannelijkheid afgeleid kan worden, namelijk van gedrag, uiterlijk en seksualiteit.

Uit de opstellen, interviews, observaties en het rollenspel kwam naar voren wat deze invulling precies inhield. Wat betreft gedrag worden tot op zekere hoogte voorgaande onderzoeken (Golombok en Fivush, 1994; Carlson, 1971) bevestigd. Zo wordt een meisje inderdaad veelal gedefinieerd in termen van haar houding tegenover andere mensen. Er worden grote communicatieve en sociale vaardigheden van haar verwacht, waarbij luisteren naar anderen belangrijker is dan zelf praten. Het ideale meisje denkt verder bij alles wat ze doet aan de mogelijke gevolgen die haar acties hebben voor anderen. Vooral op het vmbo benadrukken mijn informantes dat een meisje bescheiden moet zijn en niet brutaal. Jongens worden daarentegen, zoals de onderzoeken van Golombok en Fivush (1994) en Carlson (1971) ook uitwezen, vooral beschreven als autonoom, actief subject. Een jongen hoort een eigen mening, een eigen wil en een eigen leven te hebben. Hij

moet duidelijk laten merken, dat hij zijn eigen plan trekt en altijd wel wat te doen heeft.

Echter, de onderzoeken van Golombok en Fivush (1994) en Carlson (1971) moeten op twee punten wezenlijk genuanceerd en aangevuld worden. Golombok en Fivush onderzochten niet wat meisjes passend gedrag vinden voor een jongen, waardoor ze een belangrijk punt misten. De vrouwelijke scholieren verwachtten namelijk van een jongen min of meer hetzelfde als van een meisje: dat hij aardig is voor anderen, interesse toont en goed gezelschap is. Hoewel een jongen best een beetje stoer mag zijn, is het ook de bedoeling dat hij, net als een meisje, sociaal vaardig en lief is en geen ongeïnteresseerde “patser”. Dit is ook wat ontbreekt in het stereotype beeld dat Carlson (1971) schetst en waarin mannen worden geassocieerd met autonomie en onafhankelijkheid. De jongens zelf verwachten eveneens solidariteit van seksegenoten, iets dat Golombok en Fivush (1994) en Carlson (1971) over het hoofd zagen. Dit betekent dat een jongen aandacht en respect voor anderen hoort te hebben en eerlijk moet zijn. Een “klootzak” maakt dezelfde fout als een “kutwif”: hij is niet solidair met zijn vrienden. Kortom, de “autonome, actieve jongen” moet ook lief zijn.

Het tweede punt is dat de meisjes zelf niet alleen graag een “gezellig” en “lief” meisje zien, maar ook een “gekkie”, iemand die af en toe eens lekker gek doet. De jongens van het havo sluiten zich hier bij aan; net zo goed als een saaie jongen een “nerd” is, is een saai meisje een “saaie doos”. Toch hechten de meisjes meer belang aan gedrag dan de jongens, die minstens net zo veel letten op uiterlijk en seksualiteit. Ter illustratie: op het havo verwijst 76% van de ingedeelde bijnamen van meisjes voor meisjes naar gedrag, op het vmbo 53%. Zonder onderscheid naar opleidingsniveau komt dit neer op 65%, tegenover 23% voor uiterlijk en 9% voor seksualiteit. Van de bijnamen van jongens voor meisjes verwijst slechts 25% naar gedrag, 31% naar uiterlijk en 24% naar seksualiteit. Een aantal bijnamen die meisjes gebruiken om naar het uiterlijk van seksegenoten te verwijzen, hangt daarbij nog samen met gedrag, terwijl jongens in de regel puur op het uiterlijk doelen. Het zijn met name de meisjes die vinden dat uit de houding van andere meisjes openheid en spontaniteit moet spreken. Lef en actie zijn volgens deze leerlingen even belangrijk voor meisjes als voor jongens.

De tweede categorie bijnamen wordt gevormd door verwijzingen naar het uiterlijk. Volgens Moore en Rosenthal (1993) is het vooral het vrouwelijke uiterlijk dat met aantrekkelijkheid en seksualiteit geassocieerd wordt. Meisjes zouden zichzelf volgens deze studie bekijken door de ogen van een jongen. De eerste stelling werd in mijn onderzoek bevestigd: er bestaat een sterk verband tussen het meisjeslichaam, aantrekkelijkheid en seksualiteit. Draagt zij bijvoorbeeld “blote” kleding, dan wordt dit al snel gezien als “sexy” of “hoerig”, terwijl het voor jongens eerder “slordig” genoemd zou worden.

In het proces van beoordeling wordt het meisje door jongens gemakkelijk tot een object gemaakt: is het een fraai gevormd lichaam? Bevallen het achterwerk, de benen, buik en borsten? Is het niet te weinig, maar vooral niet te veel bedekt? En is het niet te dik? Bevalt het gezicht, of wordt het ontsierd door een beugel, bril of puisten? Deze manier van denken wordt uitgedrukt in en gecontinueerd door verschillende bijnamen als “koe”, “benen” en “bloemkool”. Vooral het lichaam wordt al snel als een object bekeken en gekeurd. Dit levert in combinatie met de “kuisheidsnorm”, die ik later zal bespreken, een paradox op voor de jongens: is een “slet” met haar minimaal bedekte lichaam aantrekkelijk of “hoerig” en slecht? De jongens zitten gevangen in hun eigen idealen voor meisjes, die aan de ene kant tot lustobject worden gemaakt, maar dat aan de andere kant niet horen te zijn.

Met de tweede stelling van Moore en Rosenthal (1993), dat meisjes zichzelf zien door jongensogen, ben ik het niet geheel eens. De vrouwelijke leerlingen nemen namelijk duidelijk een eigen standpunt in in de discussie over “blote” kleding en keuren te veel bloot zonder meer af. Een meisje mag met strakke, sexy kleding best “haar vrouwelijke vorm” accentueren om haar vrouwelijkheid te bevestigen, maar moet dit niet overdrijven.

Vrouwelijkheid en het lichaam zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Allereerst zagen we al dat jongens veel belang hechten aan het lichaam van een meisje. Opvallender is evenwel dat de meisjes seksegenoten met een “afwijkend” lichaam buitensluiten van de mogelijkheid om vrouwelijk te zijn. Alleen meisjes met “normale” lichamen hebben recht op het dragen van strakke kleding. “Afwijkende” lichamen, die bijvoorbeeld dik of juist heel dun zijn, moeten zo veel mogelijk aan het oog onttrokken worden en kunnen dus niet sexy, oftewel vrouwelijk zijn. De meisjes die dit het meest fanatiek benadrukken zijn degenen die de verantwoordelijkheid voor lichaamsomvang bij de persoon zelf leggen.

Hoewel Rubin de verbondenheid tussen vrouwen en hun lichaam al in 1986 constateerde, besteedde zij geen aandacht aan de rol van het mannenlichaam, terwijl hier door de leerlingen wel degelijk op gewezen wordt. Een jongen hoort net als een meisje een niet te dik, niet te dun en niet te lang lichaam te hebben, maar voor hem geldt deze norm als verlengstuk van stoer gedrag: een knap uiterlijk wordt geassocieerd met stoer gedrag, een lelijk uiterlijk met sloom gedrag. De bijnaam “plank” drukt het verschil tussen de betekenis van een vrouwenlichaam en de betekenis van een mannenlichaam uit: een vrouwelijke “plank” is zo dun dat ze geen ronde, vrouwelijke vorm heeft; een mannelijke “plank” is zo dun dat hij “geen spieren” heeft en niet stoer kan zijn.

Eicher en Roach-Higgins (1992) analyseerden een ander aspect van uiterlijk zeer uitgebreid. Ze betogen dat *dress*, het geheel van veranderingen en toevoegingen aan het lichaam, samenhangt met gedrag. Naarmate een kind ouder wordt past het zijn/haar *dress* aan aan gendergebonden verwachtingen en leert het zich te gedragen

naar hoe het eruit ziet. Uit de analyse van bijnamen op het gebied van uiterlijk blijkt hoezeer dit voor de scholieren geldt: het meisjesuiterlijk en haar (seksuele) gedrag kunnen bijna niet los van elkaar gezien worden, net zo min als het jongensuiterlijk en gedrag. Een stoere jongen moet zich niet alleen op een bepaalde manier gedragen, maar er ook stoer uitzien: bij een stoere jongen hoort sportieve (merk)kleding. *Dress* is zeer genderdichtoom, waar vooral de jongens de gevolgen van ondervinden: een “homo-achtig” uiterlijk is een belangrijk taboe onder de mannelijke leerlingen.

Met deze opmerking beland ik bij de laatste groep bijnamen: verwijzingen naar seksualiteit. De scholieren onderscheiden twee dimensies van seksualiteit: seksuele geaardheid en seksuele activiteit. Wat betreft seksuele geaardheid is mijn onderzoek een illustratie van Alsops uiteenzetting over de complexe samenhang tussen homoseksualiteit, vrouwelijkheid en mannelijkheid (2002). Mannelijkheid wordt in hoge mate gedefinieerd als niet-vrouwelijk. Alles wat maar enigszins als vrouwelijk (“verwijfd”) gezien wordt, wordt “homo-achtig” genoemd en verworpen. Een “echte man” is overduidelijk hetero, wat hij kan laten merken door zich te distantiëren van “homo’s” en seksueel contact te hebben met meisjes (of in ieder geval die indruk te wekken). Uiterlijk, in het bijzonder kleding, is een belangrijk middel om afstand te nemen van “homo’s”. Een “echte” man zorgt dat hij niets draagt wat maar in de verste verte op meisjeskleding lijkt. Daarnaast is gedrag een factor: een bepaalde manier van praten en bewegen wordt gezien als typisch “verwijfd” en afgekeurd. Voor meisjes is homoseksualiteit nauwelijks een issue; de bijnaam “lesbi” roept niet, zoals “homo” een veelheid aan associaties en emoties op.

Alsop (2002) besteedde geen aandacht aan de mening van meisjes over “homo’s”. Uit mijn onderzoek kwam naar voren, dat deze nogal verschilt van die van de jongens. Vooral de informant van het havo vinden “homo’s” wel gezellig en lief. Zij zien “homo’s” (net als de jongens) als meisjesachtige jongens, maar ze waarderen dit positief, in tegenstelling tot de jongens.

De tweede dimensie van seksualiteit, seksuele activiteit, levert vooral beperkingen op voor meisjes. De mate waarin jongens en meisjes seksueel actief horen te zijn is nog altijd gebonden aan een dubbele standaard, zoals ook Moore en Rosenthal (1993) concludeerden. Deze dubbele norm komt al naar voren uit de twee bijnamen voor seksueel actieve adolescenten: “hoer” voor de meisjes en “player” voor de jongens. De eerste term is een scheldwoord, en kent vele varianten (onder andere “slet” en “snol”). Het kan zelfs gemakkelijk een stigma worden, waar de persoon in kwestie niet snel meer vanaf zal komen (Bianchi, 1971). De tweede naam is daarentegen de enige in zijn soort en meer een compliment dan een scheldwoord. Deze discrepantie hangt samen met de manier waarop over seksueel actieve meisjes en jongens gedacht en gesproken wordt. Een meisje wordt op het gebied van liefde en seksualiteit afgebeeld als een passief wezen, dat zich laat

verpesten door jongens. Een jongen wordt daarentegen gezien als actieve veroveraar, een Casanova. Hoewel de jongens een “slet” nog wel enigszins met gemengde gevoelens bekijken (zij is immers ook wel aantrekkelijk), wordt met name het gedrag in de regel afgekeurd. Het betreffende meisje is “vies”, “zielig” en “slecht”. De allochtone leerlingen gaven aan, dat dat samenhangt met eer: zodra een meisje zich niet kuis gedraagt en/of haar maagdelijkheid niet beschermt, verliest ze haar eer.

Dit geldt niet voor de jongens. Een “player” is voor de jongens onderling juist het toppunt van mannelijkheid: hij is populair, knap, stoer en overduidelijk geen “homo”. De bijnaam wordt bovendien minder met seks geassocieerd, maar meer met het kunnen krijgen van aandacht. Dit heeft invloed op de waardering van de persoon; aandacht is immers een minder beladen thema dan seks. Zodra er meisjes bij zijn vinden de jongens het minder fijn om “player” genoemd te worden. Ze beseffen dat de meisjes het gedrag niet zo geslaagd vinden.

Op dit punt wil ik daarom een kanttekening maken bij de theorie van de dubbele standaard. De meisjes hanteren deze namelijk niet of nauwelijks. Zij verwachten van een “normale” jongen dat hij zich op één meisje richt en haar niet als een speeltje gebruikt om haar even later weer te dumpen. Hij mag dan knap en populair zijn, het gedrag van een “player” getuigt van weinig respect en wordt veroordeeld. De meisjes zijn hier minder dubbelzinnig over dan de jongens over “hoeren”. Een enkeling heeft respect voor “players”, een aantal meisjes vindt dat het best goede vrienden kunnen zijn, maar op liefdesgebied wordt een veilige afstand genomen.

Nu ik een beeld heb geschetst van de hegemoniale genderbeelden waar de bijnamen van scholieren naar verwijzen en van de verhouding tussen ideale mannelijkheid en vrouwelijkheid, wil ik nog even terugkomen op de overige deelvragen. Deze waren: in hoeverre hebben jongens en meisjes een “eigen” manier om de seksen te beoordelen en wordt de ene manier onderdrukt ten gunste van de andere, wat is het verschil tussen genderbeelden op het havo en op het vmbo en wat is het verschil tussen normen van autochtone en allochtone (met name Turkse) scholieren?

De eerste deelvraag is tweeledig en vloeit voort uit de discussie tussen *the principle of expressibility* (Searle, 1969; Rosen, 1978; Sneller & Verbiest, 2002) en de *muted group theory* (Ardenner, 1975; Sneller, 1996). Ten eerste is het de vraag in hoeverre meisjes en jongens (maar vooral meisjes) een “eigen” manier hebben om zich te uiten. De meisjes hebben, net als de jongens, een complex cultureel model met bijbehorende bijnamen van waaruit anderen beoordeeld worden. Zo definiëren ze het ideale meisje weliswaar als sociaal en meelevend, maar verwachten ze net zo goed dat ze lef heeft en initiatief toont, een eigenschap die de jongens veel minder van meisjes vragen. Dit gaat samen met bijnamen als “gekkie” en “malloot”.

De meisjes drukken zich verder heel anders uit over jongens dan de jongens zelf. Ze zien liever dat een jongen lief en respectvol is dan dat hij de stoere “patser” uithangt. Ze leggen dus duidelijk hun eigen idealen op aan jongens. Dit geldt ook voor seksualiteit: voor jongens is de “player” de meest mannelijke man die er bestaat; volgens de meisjes is het een gemene “huffer”. De bijnaam die meisjes gebruiken is hetzelfde als die van de jongens, maar de associaties die ermee samengaan zijn bijna tegenovergesteld. Als ik denk aan de felle reactie van een aantal meisjes op “players” vraag ik me zelfs af hoe lang het duurt voordat zij een nieuw woord bedenken.

De andere dimensie van seksualiteit, homoseksualiteit, wordt door meisjes (vooral de havisten) veel positiever benaderd dan door jongens. Ze gebruiken hier duidelijk een eigen beoordelingssysteem en minder kwetsende bijnamen. Dat een “homo” wordt omschreven als “verwijfd” mag voor de jongens dan een negatief punt zijn, de meisjes vinden het wel een goede eigenschap. Bijnamen als “konteneuker” zullen we de meisjes niet snel horen gebruiken.

Het antwoord op de eerste vraag luidt dus, dat meisjes en jongens inderdaad tot op zekere hoogte een eigen manier hebben om zich te uiten. Vervolgens heb ik bekeken of de meisjes deze onderdrukken omdat het niet begrepen wordt door de andere sekse. Dit bleek niet zo te zijn. De vrouwelijke leerlingen weten met hun bijnamen zo goed hun ideeën te uiten, dat jongens zich ervan bewust zijn dat de meisjes soms andere normen hanteren dan zij zelf. Zo zien we dat de jongens best weten dat de meisjes liever een “schatje” hebben dan een “patser” en hier hun gedrag op aanpassen. Veelbetekenend waren de uitspraken van verschillende informanten dat je als jongen aandacht moet besteden aan een meisje en lief voor haar moet zijn.

Zelfs als meisjes dezelfde bijnamen gebruiken als de jongens wil dat niet zeggen dat de achterliggende ideeën ook hetzelfde zijn. De meisjes uiten zich daarmee dus niet via een “androcentrisch kader”, maar op hun eigen manier, die door de jongens zeer goed begrepen wordt. Het meest extreme voorbeeld hiervan is de bijnaam “player”, die jongens onderling gebruiken als complimentje, maar die ze liever niet willen krijgen als er meisjes in de buurt zijn. Ze weten best dat de naam voor meisjes negatieve connotaties heeft.

De vrouwelijke scholieren zijn dus minder *muted* dan Ardener dacht. Dat is nog niet het enige: de jongens zijn *meer muted* dan op basis van zijn theorie verwacht zou kunnen worden. Meerdere malen geven de jongens aan dat zij hun gedrag aanpassen aan de wensen van de meisjes. Ze maken hierbij gebruik van vrouwelijke criteria: ben ik wel “lief” genoeg, besteed ik voldoende aandacht aan haar, gedraag ik me niet als een “player”? Daarnaast beoordelen zij meisjes op bepaalde punten hetzelfde als de meisjes zelf, bijvoorbeeld door te zeggen dat je met een meisje moet kunnen lachen. Wat Rosen (1978) waarnam in Marokko gebeurt ook in Nederland:

vrouwen en mannen (of meisjes en jongens) onderhandelen over de realiteit en hebben beide een stem in de definities die er aan opgelegd worden. In het geval van de scholieren bepalen de seksen samen hoe het ideale meisje en de ideale jongen eruit zien.

De verschillen tussen havo en vmbo en allochtoon en autochtoon zijn kleiner dan men misschien zou verwachten. Rossides (1997) en Anyon (1983) stelden, dat vrouwen uit hogere sociale klassen met minder rigide verwachtingspatronen te maken hebben dan vrouwen uit lagere klassen. Moore en Rosenthal (1993) dachten dat dit vooral gold voor seksuele standaarden. Naar aanleiding van deze theorieën en Anyons suggestie dat sociale klasse en opleidingsniveau samenhangen, wilde ik weten of hoger opgeleide meisjes inderdaad “beter af waren” (Rossides, 1997).

Op basis van mijn resultaten zou ik aan opleidingsniveau geen zwaar gewicht willen toekennen. Het grootste verschil is dat de vmbo-ers voor meisjes meer (maar niet alleen!) de norm van zelfbeheersing en beleefdheid benadrukken en de havisten meer de norm van actie en spontaniteit. Het is daarbij ook nog moeilijk te zeggen of het verschil tussen de havo- en vmbo-leerlingen in deze aan opleidingsniveau of aan etniciteit toe te schrijven is, of aan beide. Het laatste lijkt het meest waarschijnlijk: de Turkse meisjes verwijzen naar hun etnische achtergrond, maar ook de autochtone meisjes op het vmbo zijn wat stiller dan op het havo. Daarnaast noemen zij geen andere bijnamen dan de allochtone meisjes, terwijl de havo-scholieren dat wel doen. Het verschil in gedragsnormen ligt dus waarschijnlijk evenzeer aan etniciteit als aan opleidingsniveau.

Een tweede verschil tussen het vmbo en het havo suggereert zelfs het tegenovergestelde van wat Rossides (1997) en Anyon (1983) beweerden: de mannelijke leerlingen van het vmbo benadrukken meer dan die van het havo dat een jongen lief moet zijn voor een meisje, dingen met haar moet doen en attent moet zijn. Wat dat betreft zijn de lager opgeleide meisjes dus beter af dan hun hoger opgeleide seksegenoten. Ook nu is echter niet geheel duidelijk of de discrepantie veroorzaakt wordt door het verschil in opleidingsniveau of door het verschil in etniciteit. Dit methodologische probleem, dat de leerlingen uit de twee klassen tegelijkertijd een ander opleidingsniveau en een andere etniciteit hadden, zou in een volgend onderzoek opgelost kunnen worden door een van de twee factoren constant te houden. Er zouden dan bijvoorbeeld twee vmbo-klassen vergeleken kunnen worden, waarvan de een bestaat uit scholieren met een allochtone achtergrond en de ander uit scholieren van autochtone afkomst.

Een andere methodologische kwestie is de vergelijking tussen havo en vmbo. Dat opleidingsniveau zo'n kleine invloed lijkt te hebben, zou kunnen komen doordat ik niet de twee uitersten heb vergeleken. Misschien zou een vergelijking tussen vmbo en vwo tot een andere conclusie leiden.

Etniciteit speelt naar mijn idee een grotere rol in genderbeelden, met name als we kijken naar opvattingen omtrent seksualiteit. De notie van “eer” zorgt voor een meer intense beleving van de normen rond kuisheid, maagdelijkheid en heteroseksualiteit. Hoewel de vrouwelijke allochtone leerlingen de dubbele standaard voor seksuele activiteit bekritisieren, houden zij in hun achterhoofd het idee dat vooral meisjes maagd moeten zijn en geen “hoer”. Zowel de meisjes als de jongens blijven vrouwelijke seksualiteit sterk controleren en reguleren. Mannelijke seksualiteit blijft echter ook niet onaangeroerd: de vmbo-ers met een allochtone achtergrond hebben meer moeite met homoseksualiteit (bij meisjes en jongens) dan autochtone scholieren. Dit verschil wordt door de scholieren zelf zonder uitzondering toegeschreven aan etniciteit.

Nu duidelijk is welke hegemoniale genderbeelden leven onder de scholieren, wat het verschil is tussen de ideale jongen en het ideale meisje, in hoeverre meisjes en jongens een “eigen” beoordelingssysteem hebben en hoe dit alles samenhangt met opleidingsniveau en etniciteit, rest me nog één vraag: hoe nu verder? Wat te doen met deze kennis? Om te beginnen wil ik opmerken dat het onderwerp beeldvorming op het gebied van vrouwelijkheid en mannelijkheid nog veel aandacht vereist en waard is. Een interessant vervolg op mijn onderzoek zou een vergelijking zijn met genderbeelden in bijvoorbeeld andere leeftijdsgroepen, in andere plaatsen of landen en in andere tijden. Bovendien heb ik mij vooral gericht op de grenzen van mannelijkheid en vrouwelijkheid, niet op de onderhandeling over die grenzen. Met een dergelijk onderzoek zou het bestaande beeld in een meer dynamische context geplaatst kunnen worden: hoe geven mensen invulling aan de idealen? Wat gebeurt er als de normen niet meer voldoen? Tot slot is nog uitbreiding mogelijk naar andere terreinen van beeldvorming: wat gebeurt er in de media, thuis, op het werk? En welke ondergeschikte genderbeelden bestaan er? Hoe worden deze onderhandeld? Kortom, er zijn nog veel vragen die een antwoord behoeven.

Niettemin zijn er ook al (gedeeltelijke) antwoorden, op vragen als: waarom bestaat er onder jongens zo’n afkeer tegen homoseksuelen? En waarom gedragen jongens zich soms zo onverschillig? Hoe zit het met meisjes en hun lichaam? Bestaat er nog zoiets als een dubbele seksuele moraal? De antwoorden op deze vragen kunnen eenieder die met adolescenten te maken heeft helpen begrip te krijgen voor hun manier van denken en handelen. Misschien nog wel belangrijker is dat ze concrete aanknopingspunten bieden om de discussie over genderverhoudingen niet alleen in de wetenschap, maar ook in de dagelijkse praktijk op gang te brengen en te houden.

Referenties

- Abrams, Dominic (1989). 'Differential association: social developments in gender identity and intergroup relations during adolescence', in: S. Skevington & D. Baker (Eds.) *The social identity of women*. London: Sage Publications, pp.59-83.
- Alphen, Ingrid C. van (1996). 'Beroepsnamen en beroepskeuzen v/m; een sociolinguïstische analyse van de beroepskeuzen van 15-jarige meisjes en jongens in Nederland', in: M. Leegwater- van der Linden (red.) *Taal en beeldvorming over vrouwen en mannen*. Den Haag: Sdu Uitgevers, pp. 42-55.
- Alsop, Rachel, Annette Fitzsimons & Kathleen Lennon (2002). *Theorizing gender*. Oxford: Polity Press.
- Anyon, Jean (1983). 'Intersections of gender and class. Accomodation and resistance by working-class and affluent females to contradictory sex role ideologies', in: S. Walker & L. Barton (Eds.) *Gender class and education*. Barcombe: The Falmer Press, pp.19-37.
- Ardener, Edwin (1975). 'The "problem" revisited', in: S. Ardener (Ed.) *Percieving women*. London: Malaby Press, pp.19-27.
- Bernard, Harvey R. (2002). *Research methods in anthropology. Qualitative and quantitative approaches*. Walnut Creek: Altamira Press.
- Beynon, John (2002). *Masculinities and Culture*. Buckingham: Open University Press.
- Bianchi, Hermanus (1971). *Stigmatisering*. Deventer: Kluwer.
- Bonvillain, Nancy (1997). *Language, culture and communication. The meaning of messages*. New Jersey: Prentice Hall.
- Brouwer, Dédé (1991). *Vrouwentaal. Feiten en verzinsels*. Bloemendaal: Aramith.
- Carlson, Rae (1971). 'Stability and change in the adolescent's self image', in: J.P. Hill & J. Shelton (Eds.) *Adolescent development and behavior*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall, pp.441-446.
- Delamont, Sara (1980). *Sex roles and the school*. London: Methuen.
- Eicher, Joanne B. & Mary Ellen Roach-Higgins (1992). 'Definition and classification of dress: implications for analysis of gender roles', in: R. Barnes & J.B. Eicher (Eds.) *Dress and gender. Making and meaning*. Oxford: Berg Publishers, pp.8-28.
- Garnham, Alan (1995). 'The role of mental models in reference resolution', in: R.A. Geiger (Ed.) *Reference in a multidisciplinary perspective*. Hildesheim: Georg Olms Verlag, pp.29-44.
- Geiger, Richard A. (1995). 'Introduction: toward a new synthesis', in: R.A. Geiger (Ed.) *Reference in a multidisciplinary perspective*. Hildesheim: Georg Olms Verlag, pp.11-26.

- Golombok, Susan & Robyn Fivush (1994). *Gender development*. Cambridge: University Press.
- Hart, Harm 't, Jan van Dijk, Martijn de Goede, Wim Jansen & Joop Teunissen (1996). *Onderzoeksmethoden*. Amsterdam: Boom.
- Jansen, Willy H.M. (1987a). 'De vele gezichten van genus, een agenda voor onderzoek naar de culturele constructies van vrouwelijkheid en mannelijkheid', in: M. Brüggman (red.) *Vrouwen in opspraak, vrouwenstudies als cultuurkritiek*. Nijmegen: SUN, pp 46-62.
- Jansen, Willy H.M. (1987b). *Women without men. Gender and marginality in an Algerian town*. Leiden: Brill.
- Jenkins, Richard (1997). *Rethinking ethnicity. Arguments and explorations*. London: Sage Publications.
- Klijn, Albert & Guillaume Beijers (2002). *De gekozen achternaam. Betekenis van de wijziging van artikel 5 van het Burgerlijk Wetboek*. Meppel: Boom Juridische uitgevers.
- Leegwater- van der Linden, Marlies (red.) (1996). *Taal en beeldvorming over vrouwen en mannen*. Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Moore, Henriëtte L. (1999). 'Whatever happened to women and men? Gender and other crises in anthropology', in: H. Moore (Ed.) *Anthropological theory today*. Cambridge: Polity Press, pp. 151-169.
- Moore, Susan & Doreen Rosenthal (1993). *Sexuality in adolescence*. London: Routledge.
- Morgan, Jane, Christopher O'Neill & Rom Harré (1979). *Nicknames. Their origins and social consequences*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Rosen, Lawrence (1978). 'The negotiation of reality. Male-Female relations in Sefrou, Morocco', in: L. Beck & N. Keddie (Eds.) *Women in the muslim world*. Cambridge: Harvard University Press, pp. 561-584.
- Rossides, Daniel W. (1997). *Social stratification. The interplay of class, race and gender*. Upper Sadle River, New Jersey: Prentice Hall.
- Schur, Edwin M. (1971). *Labeling deviant behavior. Its sociological implications*. New York: Harper & Row.
- Searle, John R. (1969). *Speech acts: an essay in the philosophy of language*. Cambridge: University Printing House.
- Smith, Philippe M. (1985). 'Language and the representation of women and men', in: P.M. Smith *Language, the sexes and society*. Oxford: Blackwell, pp. 31-57.
- Sneller, A. Agnes (1996). *Met man en macht. Analyse en interpretatie van teksten van en over vrouwen in de vroegmoderne tijd*. Kampen: Kokagora.
- Sneller, A. Agnes & Verbiest, Agnes (2000). *Wat woorden doen*. Bussum: Uitgeverij Coutinho.

- Sneller, A. Agnes & Verbiest, Agnes (2002). *Bij wijze van schrijven. Over gender en trefzeker taalgebruik*. Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Thesander, Marianne (1997). *The feminine ideal*. London: Reaktion Books.
- Verbiest, Agnes (1996). 'Van bestrijding van taalseksismen naar bevordering van "gendergevoeligheid"', in: M. Leegwater- van der Linden (red.) *Taal en beeldvorming over vrouwen en mannen*. Den Haag: Sdu Uitgevers, pp. 22-25.
- Verbiest, Agnes (1997). *De oorbellen van de minister. Taal en denken over vrouwen*. Amsterdam: Contact

Over de auteur:

Marijke Naezer is in 1982 geboren te Deventer, Overijssel. In 2005 studeerde zij af in de Culturele Antropologie aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Voor haar scriptie *Zij is een hoer, hij is stoer. Gender en bijnamen onder Nederlandse scholieren* ontving zij in 2005 de prof. dr. C. Halkes Scriptieprijs voor de beste en meest vernieuwende scriptie op het terrein van gender, emancipatie, seksualiteit en vrouwenstudies 2003-2005. Momenteel doet zij de Master Comparative Women's Studies in Culture and Politics aan de Universiteit Utrecht.